

10718
sign. 8-47

ВОЈНО ДЕЛО

me

5

1 9 5 0

ВОЈНО ДЕЛО

3531

ОРГАН МИНИСТАРСТВА НАРОДНЕ ОДБРАНЕ ФНРЈ

БРОЈ 5

СЕПТЕМБАР—ОКТОБАР 1950

ГОДИНА II

САДРЖАЈ

	Стр
Генералмајор Иван Божић : Комуникације и саобраћај на војиној просторији	3
Потпуковник Бранислав Белошевић : Инжињерија у систему ПТ одбране у одбранбеној операцији на маневарском земљишту — — — — —	20
Потпуковници Бранко Крњаја и Михаило Томашевић : Специфичности против-авионске одбране у одбрани армије на широком фронту — — — — —	35
Генералмајор Ђорђе Јовановић : Дејство атомских бомби и одбрана трупа —	43
Потпуковник Александар Војновић : Припрема и разрада задатка за извођење групних занимања — — — — —	56

ИЗ ИСТОРИЈЕ НАШИХ РАТОВА

Генерал-лајтнант Милан Зеленика : Обојрани ратни и почетни операциски планови у рату Југославије априла 1941 год. — — — — —	73
--	----

ИЗ ИНОСТРАНИХ АРМИЈА

Потпуковник Александар Бакић и мајор Милан Доротка : Ваздушно-десантне јединице Америчке армије — — — — —	109
---	-----

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Капетан I ранга Младен Икица : Минско-артиљериски положај — — — — —	119
--	-----

БИБЛИОГРАФИЈА

Пуковник Луис Б. Ели : „Црвена армија данас“ — — — — —	124
---	-----

ВОЈНО ДЕЛО

ОРГАН МИНИСТАРСТВА НАРОДНЕ ОДБРАНЕ ФНРЈ

ТОДЈИНА II

СЕПТЕМБАР - ОКТОБАР 1939

Број 2

Универзитетски центар за истраживање у области војне историје и историје војне науке у Београду, у сарадњи са Војном академијом, издаје часопис "Војно дело".

Часопис "Војно дело" излази једном месечно, у септембру и октобру сваке године. Сваки број садржи четири до пет члана. Часопис се издаје у српском језику.

Уредник: генерал-лајтнант Ђоко Јованић. Помоћници уредника: генерал-лајтнант Душан Кведер, генералмајор Ђуро Кладарин, генерал-лајтнант Данило Лекић, генерал-лајтнант Љубо Вучковић.

Часопис се издаје у складу са одлуком Министарства народне одбране ФНРЈ, број 1234/39 од 15. септембра 1939. године.

Свако право коришћења, репродуковања или дистрибуције овог часописа је забрањено без писаног дозвола издавача.

Печатња: Војна штампарија, Београд.

Редакциони одбор: генерал-лајтнант Ђоко Јованић (одговорни уредник), генерал-лајтнант Душан Кведер, генералмајор Ђуро Кладарин, генерал-лајтнант Данило Лекић, генерал-лајтнант Љубо Вучковић

Адреса редакције: Војна пошта 4426 — Београд

Генералмајор ИВАН БОЖИЋ

КОМУНИКАЦИЈЕ И САОБРАЋАЈ НА ВОЈИШНОЈ ПРОСТОРИЈИ

У Првом, а нарочито у Другом светском рату учествовале су глобазне армије са огромним количинама наоружања и разног другог ратног материјала. До тога је дошло због тежње (која је и раније постојала) да се успех у рату постигне већим бројем бораца, бољим наоружањем и обилнијим материјалним средствима.

Раније су војске биле много мање, не само због тешкоћа у њиховом прикупљању и формирању, већ и због тешког командовања, снабдевања, кретања, маневровања и вођења борбе. Поред тога, један од главних узрока томе биле су недовољне комуникације, њихово рђаво стање, као и рђаво и примитивно снабдевање.

У XVI веку изведена је извесна организација снабдевања, такозвано магацинско снабдевање. У близини граничних фронтава, у утврђеним местима, прикупљане су потребе за шест и више месеци. Војска се за време операција ослањала на те магацине и од њих се није могла удаљити више од пет дневних маршева. Даље наступање није могла да врши пре него што би магацини били примакнути или образовани нови, ближе војсци.

На овај начин војска је за време извођења операција била доведена у зависност од магацина, од којих није смела бити отсечена; довољно је било да се загрози магацинима једне војске, па да се она принуди на повлачење.

Овај систем, иако је означавао извешан напредак у организацији снабдевања, није био добар, јер је кочио операције; он је познат у историји под именом „петомаршевски систем“, а начин ратовања „магацинско ратовање“.

У XVIII веку Фридрих II је организовао службу снабдевања на тај начин што је, поред „непокретних магацина“ у тврђавама, завео и транспорт за пренос потреба војске. Транспорт је пратио војску, која је, на тај начин, за дуже време постала независном од непокретних магацина. Привремено губљење везе са својим непокретним магацинима није било од штетних последица; Фридрихова војска добила је слободу у операцијама и добијала многе победе.

Међутим, таква организација није могла да реши проблем снабдевања великих војски због тога што се попуњавање транспорта вршило из месних средстава која су се брзо исцрпљивала, нарочито на сиромашној територији. За снабдевање велике армије потребне су огромне количине ма-

теријалних средстава, које треба транспортовати на мање или веће даљине, а за то су потребна многобројна транспортна средства. Због тога су транспорти, а услед тога и армије, утолико гломазнији и тротији, уколико су слабије њихове маршевске способности. Велика тромост се огледа нарочито код оних транспората код којих је извор покретачке снаге живо биће, које, и у погледу брзине кретања и у погледу вучне снаге, има веома ограничене могућности. Осим тога, такви транспорти су веома гломазни, тако да постоји проблем и самог њиховог снабдевања. Док је на једној страни рат захтевао све више потреба, а тиме и веће транспорте, дотле се, с друге стране, тежило да се транспорти смање до неопходног минимума.

С друге стране, некадашње армије, чак и када су оперисале у богатим земљама и када је број њихових транспората био сразмеран бројном стању њихових бораца, имале су врло ограничену маневарску способност. Свака оперативна комбинација и сваки маневар неизбежно су зависили од снаге човека и животиње (коња, вола, мазге, камиле). Колона, састављена од јединица разних родова војске, имала је просечну дужину дневног марша од 20 до 22 км. Ову норму, која је установљена на основи вековног искуства, премашивале су само поједине војсковође и под изузетним околностима. Благодареди за то доба непознатој или бар необичној брзини својих маневара, војсковође су успевале да изненаде своје противнике и помрсе њихове планове и прорачуне.

У току XIX и XX века наука и техника су извршиле праву револуцију не само у погледу брзине транспортовања, него и у погледу капацитета транспортних средстава. Нови проналасци — парна машина, експлозивни мотор и вијак и, у вези са њима, појава локомотиве, аутомобила, бродова са вијком и авиона, одиграли су главну улогу у тој револуцији. Најизразитије особине новог начина кретања су брзина и капацитет. Због велике брзине, а нарочито капацитета савремених транспортних средстава, оборене су многе норме са којима су рачунале стратегија и оператика и замењене новима.

Нова транспортна средства брзо и лако превозе ратни материјал и људе. Зарађене стране настоје да постигну надмоћност још и на тај начин, што ће својим армијама обезбедити веће количине ратног материјала. Упоредо са појавом нових транспортних средстава и њиховом масовном производњом усавршавају се и комуникације, тако да за достављање већих количина ратног материјала данас постоје веома повољни услови.

Нагли развој обухватио је не само сувоземна и поморска, већ и ваздушна транспортна средства. После прекретнице која је у развоју сувоземних и поморских транспортних средстава настала у XIX, а у развоју ваздушних у почетку XX столећа, сва се средства и даље усавршавају, а врло је вероватно да и ваздушна транспортна средства могу изазвати још већи прерват у стратегији и операцији од онога који су досада изазвала сухопутна и поморска транспортна средства.

Због тога су савремена транспортна средства и комуникације постали један од најважнијих чинилаца у вођењу операције и рата уопште. Често се, и с правом, војска упоређује са огромним живим организмом, у коме комуникације врше улогу сличну улози артерија и вена у човечјем телу, јер се помоћу комуникација обезбеђује живот војске довођењем свих потреба

и одвожењем свега непотребног, а њихов недостатак или прекид изазивају брзо слабљење борбене способности, а понекад и расуло и пропаст армије (Наполеонова војска 1812 године). У једној од својих последњих порука свом штабу Молтке је нагласио: „Не подижите тврђаве, већ градите путеве“. Према томе, комуникације и саобраћај гарантују борбену способност армије. У Првом и Другом светском рату искоришћене су до крајњих граница све врсте комуникација — од железничких пруга до планинских пешачких стаза и сва транспортна средства — од железнице и камиона до товарних грла и носача, да би се бар донекле задовољиле неочекивано велике потребе у муницији и разноврсном ратном материјалу, као и у оперативном превозу јединица. У Првом светском рату, и поред крајњих напора, комуникације и саобраћајна средства нису била у стању да армијама омогуће довољну оперативну покретљивост и брзину маневровања, што је био један од важних узрока преласка од маневарске на позициску војну.

Према искуству из прошлих ратова вероватно је да ће у евентуалном будућем рату имати огромно преимућство она армија која буде имала разгранатију и бољу комуникациску мрежу и организованију саобраћајну службу и која ће морати да дејствује по унутрашњим оперативним правцима, код којих успех зависи од брзине маневровања.

Саобраћај на војишној просторији. Војишна просторија је онај део територије једне земље који је најближи граничној линији, дакле, непријатељској територији, на коме се врше припремне стратегијске радње — концентрација и стратегијски развој — а потом и операције. Она је с челне стране ограничена угроженим граничним фронтом, а по дубини захвата просторију која је потребна да се на њој могу са свима својим установама удобно разместити, кретати и дејствовати оперативне јединице које су одређене за тај фронт. Остали део државне територије, позади војишне просторије, зове се позадна просторија (дубока позадина), тј. позадина Врховне команде. Војишна просторија обухвата, углавном, све концентрациске просторије оперативних јединица тога фронта; оне се на њој прикупљају, распоређују, на њој живе, са ње полазе у операције и на њу се наслањају у току операција. Војишна просторија је, дакле, онај део ратишта на коме се изводе прве — почетне сувоземне операције (ваздушне операције се редовно изводе од самог почетка рата на целој дубини акционог радиуса савремених авиона, што значи на целој дубини ратишта — територија зараћених држава).

Да би се на војишкој просторији могле обавити све наведене стратегијске радње, потребно је да она одговара извесним условима, нарочито у погледу сигурности, удобног смештаја, кретања, брзог маневровања и уредног снабдевања сопствених трупа. Природно је да разни географски елементи на војишним просторијама, више или мање, одговарају траженим захтевима и да утичу на саобраћај и комуникације, а нарочито: географски положај војишне просторије у односу на сопствену позадњу просторију, величина и облик војишне просторије, њен орографски и хидрографски створ и геолошки састав, климатске и метеоролошке прилике и комуникативност.

Ако оса позадне просторије избија на средину војишне просторије и управно на стратегијски фронт, тј. ако се целокупна територија позадне просторије налази иза војишне просторије (случај Бугарске у односу на Југославију), онда су комуникације на војишној просторији, као природно

продужење комуникација из дубоке позадине, у најбољој међусобној вези, и једне и друге изводе, углавном, управно на стратeгиски фронт, поједине комуникације протежу се приближно паралелно, што у великој мери олакшава организацију саобраћаја, јер оперативне јединице могу добити засебне комуникације без мешања са суседним јединицама, а комуникациски правци су најсигурнији.

Ако оса позадње просторије избија ближе једном крају војишне просторије и косо на стратeгиски фронт, тј. ако се само један део територије позадње просторије налази позади војишне просторије, а остала се територија протеже на једну или другу страну (случај Југославије у односу на Аустрију), онда комуникациски правци изводе на војишну просторију и на стратeгиски фронт под углом, што смањује њихову сигурност, комуникације појединих оперативних јединица се састају, што знатно отежава организацију саобраћаја.

Ако је оса позадње просторије, више или мање, паралелна са стратeгиским фронтом и бочно избија на војишну просторију (случај Чехословачке у односу на Мађарску) или уопште не избија на стратeгиски фронт (случај Грчке у односу на Бугарску), тј. ако се целокупна територија позадње просторије налази на једној или другој страни од војишне просторије, онда је веза војишне са позадњом просторијом чини неповољнија, јер све комуникације изводе на војишну просторију под врло неповољним угловима и најчешће у врло малом броју; по своме правцу протезања, у односу на стратeгиски фронт, оне више личе на рокадне правце, због чега су врло несигурне. Под оваквим околностима организација саобраћаја је врло тешка и потребе трупа на војишној просторији врло тешко се могу задовољити.

Величина војишне просторије, поред осталог, утиче и на саобраћај, а комуникације и саобраћај на извођење операција.

На већој, пространој војишној просторији обично се изводе и веће операције, било у погледу ангажованих снага, било у погледу простора или и у једном и другом погледу. Због великих отстојања и растојања и дугачких комуникациских рокадних праваца извршење операција на великој војишној просторији много више зависи од комуникациске мреже и саобраћаја него на малој. Док довољан број добрих комуникација и добро организован саобраћај могу да отклоне или бар знатно смање недостатке простране војишне просторије, дотле се недостатак комуникација знатно јаче осећа на већој него на мањој војишној просторији. На мањој војишној просторији отстојања и растојања су мања, операције се изводе обично на мањем простору и слабијим снагама, а комуникациски и рокадни правци су краћи, тако да се разна померања (рокирања), концентрације и операције могу брже изводити иако не постоји густа комуникациска мрежа.

Државе повољног облика, са прикупљенијом војишном просторијом и краћим комуникациским правцима имају повољније услове за саобраћај. Код држава развученог облика могу наступити два потпуно различита, супротна случаја. Ако се непријатељ налази према дужој страни државне границе, војишна просторија ће бити развучена и врло плитка, са веома кратким комуникациским правцима (случај Албаније према ФНРЈ). Ако се непријатељ налази према једној од ужих страна државне границе, војишна просторија ће бити уска, дубока и са дугим комуникациским правцима (слу-

чај Италије у Другом светском рату). На први поглед изгледа да ће директан саобраћај између појединих делова војишне просторије и одговарајућих делова позадне просторије, који су позади првих, у првом случају бити лак и брз, а отежан само дуж фронта (због јаче изложености рокадних праваца непријатељском дејству и са земље услед мале дубине војишне просторије). Међутим, због мале дубине позадне просторије саобраћај од ње ка фронту и обратно, мораће се обављати добрим делом и рокадним правцима војишне просторије. Овако неповољна ситуација настаје услед неравномерног распореда индустријских центара, пољопривредних територија и осталих богатстава и потреба на позадној просторији, због чега се многе ратне потребе морају превозити с једног краја позадне просторије на део војишне просторије који је на супротном крају државне територије. Ово доводи до пресецања комуникациских праваца, а то знатно отежава и компликује организацију саобраћаја, чак и онда када се располаже густом комуникациском мрежом.

На равничастом и брежуљкастом земљишту комуникације су великог капацитета, са мање осетљивих објеката, чије би рушење могло за дуже или краће време да прекине саобраћај; оштећена се места могу најлакше обићи и за најкраће време оправити. На њему се могу најлакше и најбрже изградити нове комуникације с обзиром на нову ситуацију и нове потребе. На оваквом земљишту је пловидба могућа на највећем делу речних токова. Међутим, комуникације на оваквом земљишту јаче су изложене дејству непријатељских сувоземних снага, јер оно омогућава брзе и изненадне операције, нарочито тенковских и моторизованих јединица.

На брдском и планинском земљишту комуникације су обично боље у погледу подлоге, али много ређе и мањег капацитета због мање ширине, већих стрмина и оштријих кривина. Израда комуникација је много тежа и спорија; на њима има много осетљивих објеката и места која се не могу брзо оправити нити лако обићи. Реке, углавном, нису пловне или су пловне само на појединим деловима; пловидба је много тежа и узводно много спорија. Све наведене околности знатно смањују саобраћајни капацитет комуникациске мреже на брдском и планинском земљишту и отежавају организацију саобраћаја. У исто време брдско и планинско земљиште пружа већу сигурност комуникациским правцима од непријатељских сувоземних операција уопште, а нарочито од брзих и изненадних операција тенковских и моторизованих јединица.

Разгранати пловни речни токови употпуњују сувоземну комуникациску мрежу и знатно доприносе повећању капацитета појединих комуникациских праваца, нарочито ако су паралелни с њима; с друге стране, речни токови на равничастом и брежуљкастом земљишту претстављају највеће и готово једине природне препреке сувоземним комуникацијама и њихова најосетљивија места (мостови).

Од геолошког састава војишне просторије знатно зависи не само способност комуникација за прекомерни саобраћај и отпорност према разорном дејству метеоролошких појава и непријатељског бомбардовања са земље и из ваздуха, већ и јачина јединица за одржавање, оправку и израду комуникација. У вези са геолошким саставом земљишта климатске и метеоролошке прилике утичу на општу проходност земљишта, на отпорност и упо-

требљивост комуникација за време појачаног саобраћаја у рату. Услед дуготрајних киша путеви се брзо кваре, нарочито ако имају слабију подлогу, земљиште постаје расквашено и тешко проходно (што зависи и од геолошког створа тла), аеродроми постају често неупотребљиви. Велики снегови и ветрови могу завејати многе путеве и железничке пруге и изазвати прекид саобраћаја за дуже или краће време, нарочито у брдским и планинским пределима. Због замрзавања зими се прекида саобраћај на многим рекама, а лети се знатно смањује због ниског водостаја, а на појединим деловима река и прекида. Магле, с једне стране, штите комуникације и саобраћај од дејства непријатељске авијације и извиђања из ваздуха, а с друге стране, знатно отежавају саобраћај и смањују брзину кретања моторних возила.

Густина комуникациске мреже, као основан и најважнији елемент саобраћаја, сама по себи непосредно утиче на његов капацитет, брзину, еластичност и осетљивост у случају оштећења или рушења појединих комуникација или објеката на њима. Међутим, комуникативност испољава велик утицај на организацију и извршење саобраћаја, као и на стратетиске радње и операције. Тако, например, густа комуникациска мрежа може да отклони негативан утицај великог пространства или неповољног облика војишне просторије, док ће, с друге стране, услед ретке комуникациске мреже, негативни утицаји великог пространства и неповољног облика бити много осетливији. Зато се с правом сматра да су правилан комуникациски систем са густом комуникациском мрежом и одговарајућа моћна транспортна средства допринели у великој мери победи у ратовима кроз целу историју. Други светски рат, као и ранији ратови, даје небројене доказе о исправности оваквог схватања важности и улоге комуникација и саобраћаја. Стратетиско уређење ратишта — позадине и нарочито војишне просторије — састоји се, у првом реду, у изградњи свих врста комуникација.

Овакво разматрање војишне просторије, у вези са могућим и вероватним операцијама на њој, чини основу за изградњу комуникациске мреже и израду планова саобраћаја и превозења. Оно ће указати на постојеће недостатке у комуникациској мрежи, као и на потешкоће које могу настати већ првог дана рата услед непријатељског дејства, нарочито авијације; оно ће дати могућност да се благовремено и плански предузму мере за сузбијање тога дејства и за оправку нанете штете; најзад, на основу оваквог разматрања, моћи ће да се предвиди изградња нових комуникација потребних у разним ситуацијама које могу да наступе услед непријатељског или сопственог наступања. Ту спада изградња рокадних комуникација, изградња комуникација у вези са сопственим концентрацијама и продужење постојећих ради брзог повезивања са непријатељевим комуникацијама како не би дошло до застоја у сопственој офанзивној операцији.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОЈЕДИНИХ КОМУНИКАЦИЈА И ТРАНСПОРТНИХ СРЕДСТАВА

Железнице су засада најмоћније транспортно средство које може за сразмерно кратко време да пребаци на велика отстојања јаке снаге и велике количине материјала и да обезбеди брзо маневровање и уредно снабдевање савремених армија; оне су стратетиско оруђе Врховне команде. Ове особине

железница од нарочите су важности у савременим савезничким ратовима, када се не ратује само на једном војишту или на једном стратегиском фронту, већ на целом континенту, па чак и на неколико суседних континента, те је потребно да се врше померања много јачих снага и огромних количина материјала на много већим отстојањима. У погледу брзине транспортавања и транспортног капацитета са њима се могу такмичити само водене, нарочито морске пловидбене комуникације, које се, ипак, морају комбиновати са железничким линијама како би трупе или материјал, после искрцавања, могли бити превезени до места употребе. Железнички воз захтева, сразмерно својој транспортној моћи, мали број стручног особља; материјал (локомotive, вагоњи и колосеци) је издржљив и не квари се тако лако и брзо као, например, код аутомобила.

Међутим, поред добрих страна железнице имају и озбиљних недостатака. Железничке линије тешко се граде и теже прилагођавају земљишту; лако се могу порушити дејством авијације, а порушени делови, нарочито они са осетљивим објектима, теже се оправљају и тешко обилазе. Овај недостатак, у вези са све већом рушећом моћи и тачношћу гађања авијације, може да изазове потребу да се убудуће на војишној просторији држе у резерви веће количине хране и борбених потреба за случај јаког рушења железничких линија и поремећаја железничког саобраћаја.

За изградњу нових железничких линија потребни су велики радови и много времена, тако да се разграњавање железничке мреже на војишној просторији не може извршити до те мере да задовољи све евентуалне потребе. Због тога ће у саобраћајном систему увек бити шупљина, нарочито када се ради о фронту од неколико стотина километара. Железничка мрежа може се употпунити и добро снабдети на оним деловима фронта на којима се предвиђа напад, али се не може постићи исти саобраћајни капацитет и на свим осталим деловима где је могућ напад непријатеља. Појачано, интензивно искоришћење железничких линија изискује велики број уређених рампи за укрцавање и искрцавање, а ако их нема довољно, искрцавање се често мора вршити у зони веће дубине (што знатно успорава груписање великих јединица после искрцавања) или у зони у којој има довољно рампи, али која је много удаљена од рејона у који треба да стигне искрцана велика јединица уколико се не располаже са довољним бројем покретних и импровизованих рампи.

Сувоземни путеви и саобраћај на њима допуњују железничку мрежу првенствено у армиском, а понекад и фронтском рејону војишне просторије; у трупном рејону они је начелно потпуно замењују. Иако немају транспортну моћ железница, они имају далеко већу саобраћајну гнјокост. Аутомобилски саобраћај се првенствено обавља на аутомобилским путевима, а по потреби и на сваком другом путу са каменом подлогом, ако је довољно широк и очуван, па чак и ван путева. Зато су аутомобили драгоцено транспортно средство, особито у оним пределима у којима железничка мрежа није довољно развијена, а због дељивости аутомобилских јединица на мање групе и поједина возила, они су погодни и за извођење разних комбинација.

Аутомобили се чешће кваре од железница, нарочито за време интензивног саобраћаја на великим отстојањима и на неисправним путевима. Према искуству, после пређене велике етапе из вожње обично испада око 10%

употребљених аутомобила. Њихова транспортна моћ је знатно мања од транспортне моћи железничког воза, јер је корисна носивост обичног аутомобила 2 до 5 тона, а носивост железничког воза неколико стотина, па чак и преко 1000 тона. Железнички воз од 500 тона корисне носивости дуг је 300 до 400 м, док би дужина аутомобилске колоне са истом тонажом износила 3 до 4 км, тј. десет пута више. Управо из наведених разлога железнице имају неоспорно преимућство над аутомобилима на великим отстојањима. Међутим, на мањим отстојањима (100 до 150 км) аутомобилски транспорт има преимућство над железничким, јер се може обављати и на свима путевима за мешовити саобраћај којима се располаже. Тиме се, у вези са његовом саобраћајном гипкошћу, надокнађује недостатак железница и омогућава да се од извесне тачке или линије, до које је могло или смело да се врши транспортовање железницом, транспортовање трупа или материјала настави аутомобилима што ближе месту употребе.

Превозење аутомобилом на војишној просторији врши се и независно од превозења железницом, уколико то тежина и размере материјала и борбених средстава допуштају, као и у случају када брзина превозења игра одлучујућу улогу. Мишљење, које је владало после Првог светског рата, да превозење аутомобилом има да служи само као продужење железничког превозења а не као његова допуна или ојачање, застарело је. Овде не одлучују само техничке особине једног или другог транспортног средства, према којима би железнице требало користити на већим, а аутомобиле на мањим отстојањима, већ треба рачунати и са непријатељском авијацијом, која ће још првог часа по објави рата — а можда и пре објаве — онеспособити железничку мрежу за дуже или краће време и пореметити планове превозења. У таквој ситуацији превозење аутомобилима мораће да попуни настале шућљине и да се врши и на великим отстојањима упоредо са железницом, а можда и да је потпуно замени. Ко о томе не води рачуна још у мирно доба, наћи ће се већ у првим данима рата пред саобраћајним тешкоћама које неће моћи решити. Већ у Абисинском рату, а нарочито у Другом светском рату, аутомобил је са успехом не само допуњавао, већ често и потпуно замењивао железницу и тако, поред железнице, постао стратегиско-оперативно транспортно средство.

Пре проналаска железнице и аутомобила постојао је само **запрежни и товарни** транспорт, који је понекад био допуњен саобраћајем на води, уколико се комуникациски правац поклапао са правцем тока пловне реке. Тада је запрежни транспорт био од оперативне и стратегиске важности, без обзира што су операције биле споре и што се постигнути успех није могао брзо искористити. У савременим армијама запрежни транспорт има само тактички значај, пошто је скоро у потпуности замењен аутомобилским транспортом који има далеко већу брзину и капацитет и који може лакше него запрежни транспорт да прати трупе на разноликом земљишту, на разноликим путевима, па и ван њих, нарочито ако се располаже аутомобилима са гусеницама и независним — гивајућим осовинама. Међутим, у нашим условима, запрежни и товарни транспорти имају далеко већи значај, јер у знатној мери морају да допуњавају железнички и аутомобилски, а често пута и да га потпуно замењују. Због тога овом, као и аутомобилском, транспорту треба поклонити најозбиљнију пажњу, тим пре што се они обављају на угроженим

правцима чак до предњих линија, не само за време затишја, већ и у току борбе и што је ова грана транспорта, нарочито код нас, због недовољно развијене железничке мреже, понекад главна и једина врста транспорта и у дубљим позадинским рејонима, а ипак је запостављена у односу на железничку, пловидбену, ваздухопловну и друге транспортне службе.

Ниједна грана транспорта није у толикој мери изложена непосредном, наглom и променљивом утицају тактичко-оперативне ситуације колико запрежни и аутомобилски транспорт. С друге стране, ниједна грана транспорта није у стању да се са истом гилкошћу и брзином прилагоди променама тактичко-оперативне ситуације као што то могу запрежни и аутомобилски транспорт, само ако су добро организовани и руковођени како треба.

Због најтешњег додира с трупом у свима њеним тактичко-оперативним акцијама, у којима долази често и изненадно до промене у ситуацији, запрежно-аутомобилска транспортна служба захтева старешине које имају не само потпуну техничку, већ и тактичку спрему, како би били способни да извршавају своје задатке не само док операције теку нормално, већ и у најтежим, најсложенијим и изненадним ситуацијама.

За запрежни и аутомобилски транспорт начелно се одређују посебни путеви, али ће се у нашим приликама и запрежни и аутомобилски транспорт најчешће вршити истим путевима, а засебним скоро изузетно због малог броја комуникација. Природно је да та околност изазива тежу и сложенију организацију саобраћаја и веће напрезање транспортних средстава и особља.

Коњске и пешачке стазе имају велику примену, а понекад и оперативан значај на планинском, а нарочито високопланинском земљишту, где сем стаза нема других комуникација.

У историји има много примера да су на планинском и високопланинском земљишту оперисале знатне снаге, као, например, у Првом светском рату на аустриско-италијанском фронту у Алпама, на Солунском фронту, у Карпатима и на Кавказу; у Другом светском рату у Норвешкој, у Карпатима и на Кавказу и у нашој земљи у току целог трајања Народноослободилачког рата.

Пошто коњске и пешачке стазе не могу да задовоље потребе јачих снага због свог слабог капацитета, још у мирно доба треба израдити путне и железничке комуникације што дубље у планинску зону и што ближе стратеском фронту. У рату, с обзиром на конкретну ситуацију, мораће се допуњавати и разграђавати постојећа путна и железничка мрежа тако да се што више скрати транспортовање стазама и сведе само на снабдевање малих јединица првих линија, док би путеви и железничке линије служили за снабдевање из дубље позадине. У извесним ситуацијама транспорт ће морати, и поред раније наведених мера, да се обавља стазама у много већем обиму или чак искључиво по њима, као например, када се на планинском земљишту дође у нову комуникациски неуређену зону, у току гоњења на планинском земљишту док се не успостави веза између сопствених и непријатељских комуникација и док се не оправе путеви које је непријатељ порушио, ради везе и садејства са суседним јединицама које су раздвојене високим гребенима, итд.

На изградњу комуникациског система и на организацију транспорта у планинама у великој мери утиче и правац протезања долина и гребена у односу на фронт и на комуникациски правац.

У току Другог светског рата и после њега авијација је постигла огроман напредак и у транспортном погледу. Транспортна авијација великог акционог радиуса, транспортне моћи и брзине успешно је примењена за снабдевање великих јединица у окружењу (Стаљинград) и великих градова („ваздушни мост“ за Берлин), као и у операцијама (Крит, Дрвар, Норвешка, Нормандија, Холандија). Несумњиво је да ће се транспортна авијација и даље усавршавати и да ће у будућности наћи још већу, можда револуционарну примену. За нашу, претежно брдовиту и планинску земљу, која још увек оскудева у добрим сувоземним комуникацијама, транспортна авијација може имати велику улогу у погледу снабдевања и транспортовања људства и материјала.

Комуникације и транспорт испољавају пресудан утицај на ток операција, а саме операције утичу не само на број и правце кретања транспорта, већ и на облик и величину саобраћајне мреже, који се мењају услед померања фронта при наступању, односно отступању појединих страна. Свака стратегиска радња, сваки операциски период и свака поједина операција поставља комуникацијама и транспорту, поред редовних, и своје нарочите захтеве, који изазивају промене у већ постојећој организацији дотура и евакуације, а често пута и нову организацију. Због тога почетна организација железничко-пловидбене, путне и аутомобилске службе треба да буде еластична и способна да се брзо прилагоди свима ситуацијама и да задовољи потребе армије у свако време и на сваком земљишту.

Комуникације и транспорт на војишној просторији првенствено служе стратегиским и оперативним потребама, према нахођењу Врховне команде, односно команде фронта, како би их у потпуности могли искористити за своје комбинације. Понекад ће се поједине комуникациске линије, које се налазе на позадној просторији, стављати на расположење Врховној команди или команди фронта, нарочито рокадне линије када их нема довољно на војишној просторији или када постоје два међусобно неповезана стратегиска фронта, дакле, и две војишне просторије, те постоји потреба за пребацивањем снага или стратегиске резерве са једне на другу војишну просторију или када постоје два међусобно неповезана стратегиска фронта, дакле, и две војишне просторије, те постоји потреба за пребацивањем снаге или стратегиске резерве са једне на другу војишну просторију (операције по унутрашњим операциским правцима).

Саобраћајна служба (комуникације, саобраћајне јединице и транспортна средства) у административно-техничком погледу треба да стоји непосредно под командантом позадине Врховне команде или команде фронта, а за сваку грану саобраћајне службе треба да постоји одговарајућа управа или одељење (аутомобилска, путна, железничко-пловидбена и погонска). Према томе, команда позадине треба да организује дотур и евакуацију и да планира и руководи превозима потреба за снабдевање и евакуацију. Комуникације и транспорт у оперативном погледу стоје под Врховном командом (командом фронта), преко посебног органа (саобраћајно одељење или управа) који је непосредно потчињен команданту или начелнику штаба Вр-

ховне команде (штаба фронта), а може бити и у саставу оперативне управе. Према томе за оперативна превозења треба да се изради општи план у оперативној управи (одељењу), а прикупљање података и израду општег плана врше оперативни и саобраћајни органи штаба (одељење, управа) сваки у свом делокругу. Међутим, техничку разраду плана, којим се регулишу све припреме и извршење превозења у техничком погледу, извршавају одговарајуће службе (железничко-пловидбена, путна, аутомобилска) свака по својој грани. Ово одељење (управа) је неопходно из следећих разлога:

1) Команданту позадине је потчињен велики број служби тако да не би могао по свакој од њих да има све оне податке који су потребни команданту фронта (армије) и његовом штабу за разне комбинације, а нарочито у ситуацијама које захтевају брз рад.

2) У току рата, нарочито у току операција, стално се врше оперативна превозења услед неопходних померања, прегруписавања и осталих покрета снага. Операција, за команданта, уствари, почиње већ са почетком концентрације трупа. Пратећи остварење прикупљања снага и заузимање предвиђеног распореда, командант мора да предвиди и евентуалне промене у ситуацији и да на основу тога, поред осталих припрема, изради и планове оперативног превозења. Прикупљање података и израду планова треба да изврши саобраћајно одељење штаба (оперативна управа).

3) Оперативна управа, која у свако доба треба да познаје ситуацију у погледу транспорта, мора најбрже и у најпрегледнијој форми добити потребне податке од саобраћајног одељења, које стално прати саобраћајно-транспортну ситуацију. Прикупљање ових података преко команданта позадине или непосредно од појединих служби позадине било би теже и спорије због већег броја лица која би давала податке, због просторне раздвојености I и II ешелона штаба и због тога што би се добивени подаци после тога морали сређивати и упоређивати.

Задатак начелника овог одељења (управе) био би:

— да стално прати саобраћајно-транспортну ситуацију на војишној просторији (на рејону своје команде) и прикупља потребне податке од управа (одељења) команде позадине и од команди родова војске;

— да реферише команданту или начелнику штаба, односно начелнику оперативне управе, о саобраћајно-транспортној ситуацији и по потреби даје податке за доношење одлуке и чини евентуалне предлоге;

— да присуствује, по потреби, при реферисању команданта позадине и прибележава податке који се односе на саобраћајно-транспортну ситуацију;

— да по доношењу одлуке од стране команданта учествује у изради наређења за оперативно превозење, која се достављају команди позадине ради организације и извршења превозења у техничком, а командантима јединице у тактичко-оперативном погледу;

— да контролише извршење издатих наређења, пружа помоћ, прикупља податке и реферише о току превозења;

— да на основу плана операције (боја) или на основу командантових предвиђања о могућем или вероватном развоју операција израђује планове оперативног превозења за највероватније случајеве.

У току извођења концентрације у почетку рата главни део превозења врши се на позадној просторији — од мобилизациских места до војишне просторије, а само мањи део на војишној просторији — до концентрациских просторија. Иако се превозење и покрети трупа врше по плану који је подробно израђен још у мирно доба, ипак се дешава да се од плана мора отступити због непријатељских противдејстава, која се у то доба морају свакодневно очекивати, нарочито рушења и онеспособљавања комуникација свих врста од стране непријатељеве авијације. У Првом светском рату, 1914 године, немачки дирижабли и авиони узалуд су покушавали да омету концентрацију својих противника, тако да су обе зарађене стране завршиле концентрацију по плану. Ни у Другом светском рату авијација није знатно ометала концентрацију у почетку рата, нити испољила неки јачи утицај на извршење ове почетне стратемиске радње, због тога што су концентрације извршене тајно, још пре почетка рата, тако да су у моменту почетка рата јединице већ биле на својим положајима.

Међутим, у будућности изненађена страна неће моћи извршити концентрацију ако је није, бар углавном, завршила до почетка дејства непријатељске авијације, а нарочито оне земље које немају довољно јаку авијацију и ПАО и довољно густу комуникациску мрежу, која би им омогућавала брзо и гипко пребацавање транспорта са оштећених на неоштећене линије или на друге видове транспорта.

Пошто од уредности и брзине концентрације зависи успех почетних операција, а често и ток целог рата, концентрација се мора вршити са максималним искористићењем капацитета свих комуникација, транспортних средстава и саобраћајног особља, тако да се за то време сав остали саобраћај у земљи (привредни и путнички) мора свести само на потребна привредна превозења и евакуацију индустријских предузећа, хране и становништва из пограничне зоне.

Да ли су комуникације и саобраћајна средства, после завршетка концентрације, одиграли своју главну улогу у односу на армију и да ли се отада, углавном, могу употребити за привредни промет, — који је морао бити знатно смањен за време концентрације, — с тим да се за потребе армије остави само онолико колико је потребно за дотур и евакуацију? Свакако, не, јер су комуникације и саобраћајна средства још увек неопходно потребни због маневара и операција које почињу да се ређају на пространим војиштима и широким стратемиским фронтovima одмах после завршене концентрације, а понекад и у самом њеном току. Сада почињу превозења ради маневровања дуж фронта, концентрације снаге на тежишту операција (на правцу главног удара), при операцијама по спољним и, нарочито, по унутрашњим правцима, због изненадних регруписавања, транспортовања стратемиских и оперативних резерви, регруписавања у току битке, због смене појединих дивизија, корпуса и армија, итд. Број транспорта и интензитет саобраћаја у наведеним случајевима понекад не заостаје иза интензитета концентрациских превозења. Комуникације и савремена транспортна средства су најбоље оруђе Врховне команде (команде фронта) за остварење својих далекосежних комбинација благовременим извршењем маневара великих јединица на одређеном простору.

Због тога, по завршеној концентрацији, део транспортних средстава, поред оних која врше редован дотур и евакуацију, мора остати у току целог рата на расположењу Врховне команде (команде фронта) на војишној просторији, пошто се непрестано појављују нове, хитне, а често и изненадне оперативне потребе; стратегијска и оперативна улога ових средстава престаје тек када се заврши рат.

Нећемо разматрати редован задатак и улогу саобраћаја и комуникација у свакодневном снабдевању армије на војишној просторији, већ само њихову улогу и задатке у току операције.

Савремене операције редовно су повезане са превозењем трупа и борбених средстава, а да би се превозење могло извршити у потпуности и на време, потребно је да Врховна команда (команда фронта), за чисто оперативне потребе, стално располаже извесном резервом у транспортним средствима (углавном аутомобилима и железничким парком), помоћу које ће моћи брзо да пребације и веће јединице (дивизије и корпусе) на удаљене отсеке и да у свако време помогне поједине фронтоне или армије. Сличне мање резерве, углавном аутомобилске, требало би да имају и армије.

Подела комуникација на поједина војишта и операцијске зоне врши се с обзиром на број, врсту и капацитет комуникација, као и на број ангажованих јединица на тим просторијама. Врховна команда (команда фронта) може да резервише извесне комуникације за своје комбинације, за разлику од осталих комуникација које су додељене потчињеним јединицама на слободно располагање. Међутим, Врховна команда може сваку овакву комуникацију да одузме од потчињене јединице за дуже или краће време или да ограничи саобраћај на њој, али треба имати у виду да одузимање слободних комуникација стешњава и ремети саобраћај, нарочито истакнутих потчињених јединица и приморава их да мењају или одгађају покрете својих транспорта и ешелона за неколико часова, понекад за целу ноћ или за дуже време. Зато овој мери треба прибегавати само у хитним случајевима, а саобраћајни органи виших јединица, који регулишу саобраћај, треба, у првом реду, да потпуно искористе своје комуникације како би на најмању меру свели употребу комуникација потчињених јединица. (За одузете комуникације мора се дати по могућству замена).

У рату се никада не располаже са превише трупа, комуникација, транспортних средстава, материјалних потреба и времена; њих најчешће нема довољно. Зато је пред сваку акцију, било да је она својеволјна или наметнута ситуацијом, сваки војни старшина стављен пред задатак да реши неколико основних питања: одакле да узме потребне снаге за акцију, којим путевима и којим средствима да их доведе на изабрано или одређено место и како да их што боље материјално обезбеди, а све у одређено, односно ситуацијом наметнуто време.

Дакле, снаге и материјал који треба да се превезу, комуникације и транспортна средства (превозна и пропусна моћ и брзина превозења) и време су основни елементи превозења. Они су међусобно најтешће повезани и сваки од њих непосредно утиче како на остале елементе, тако и на превозење у целини, па, према томе, и на извршење планиране операције. Приликом процене тактичко-оперативне и саобраћајно-транспортне ситуације и разматрања наведених елемената најчешће ће се уочити да постоје околно-

сти, потешкоће и услови који у знатној мери утичу на трајање превозења, на јачину снага и количину материјала који могу бити превезени и на избор комуникација и транспортних средстава. Због тога је неопходно потребно да се у сваком конкретном случају доведу у сагласност и равнотежу оперативно-тактички захтеви и саобраћајно-транспортна ситуација и да се обезбеди најприснија сарадња између оперативних и саобраћајних органа сваког штаба како би се у сваком случају пронашла најповољнија комбинација наведених елемената за извршење оперативног задатка. То је утолико неопходније уколико се операција мора припремити и извести у року који захтева велику брзину у раду.

Рад у штабовима оперативних јединица, који се односи на организацију транспорта у претстојећој операцији, састојао би се у следећем:

По саопштењу замисли команданта о операцији, командант позадине прикупља податке за подношење реферата команданту и лично врши процену саобраћајно-транспортне ситуације. Командант позадине прикупља ове податке од начелника служби (аутомобилске, путне, железничко-пловидбене, погонске и осталих), а начелник саобраћајног одељења о саобраћајно-транспортној ситуацији и доводи их у везу са оперативном ситуацијом.

Командант позадине у својој процени треба да донесе закључке о организацији дотура и евакуације и, у вези с тим, о распореду путева и транспортних средстава. Ради тога процењује какав ће утицај имати претстојећа операција на организацију саобраћаја, каква је комуникативност и проходност операциске зоне (војишта), која су осетљива места за саобраћај и каквим се саобраћајним (транспортним) средствима располаже. При процени комуникациског правца треба да утврди:

— његов однос према операциском правцу и према фронту своје јединице, тј. какав је однос комуникациског правца према тежишту јединице и према операциској основици и њеном облику (да ли је централан или перифериски и да ли води ка унутрашњем или спољашњем, важнијем или спореднијем крилу);

— дужину правца у километрима и часовима (отстојање од базе претпостављене команде на коју се наслања његова јединица до сопствене базе и од ове до база потчињених јединица), и

— техничко уређење комуникациског правца.

При процени комуникативности и проходности операциске зоне (војишта) треба установити број, стање и међусобну удаљеност управних, попречних (рокадних) и косих комуникација, важност и улогу појединих комуникација у односу на операциске правце (одбранбене отсеке), друге и треће ешелоне, резерву, место сопствене базе, итд. и обратити нарочиту пажњу на осетљива места за саобраћај, као што су: раскрснице и места укрштања, теснаци, мостови, велики успони; уски, слаби или откривени делови комуникација; места где се додирује или меша саобраћај двају суседних јединица; места утовара (укрцавања), претовара (прекрцавања) и истовара (искрцавања) већих количина материјала; бивачне просторије, просторије за становање, паркирање и одмор; која су од наведених места најважнија и најосетљивија и шта треба предузети да се отклоне постојеће незгоде.

Поред тога, треба проценити: какав је капацитет расположивих транспортних средстава, у каквом су стању, која ће средства бити додељена, која се месна средства могу користити, која треба тражити од претпостављене команде и начелан распоред транспортних средстава на поједине операционе правце, родове војске и службе.

Начелник саобраћајног одељења, слично као и командант позадине, цени саобраћајно-транспортну ситуацију, нарочито у стручно-техничком погледу, и реферира начелнику оперативне управе, а по потреби и начелнику штаба или команданту. Он треба да донесе закључке о могућности оперативних превожења у вези са планираном операцијом и командантовим предвиђањима.

Овде су изнете само најважније тачке реферата у саобраћајно-транспортном погледу (осигурање, везе, радна снага, итд. нису додирнути). Потпуна и детаљна разрада реферата, поред осталог, зависе и од времена које је дато за његово састављање, али, у сваком случају, реферат треба да пружи команданту све оне податке који могу утицати на његову одлуку и на основу којих ће командант моћи до највеће мере да усклади оперативнотактичке захтеве са саобраћајно-транспортним могућностима.

У случају када је, например, потребно да се поједине тактичке или оперативне јединице хитно пребаци на угрожене отсеке, када треба да се што пре прошири и искористи постигнути успех или да се брзом концентрацијом на неком месту противник изненади, реферати и поступак око организације саобраћаја су много краћи. У таквој ситуацији командант или начелник штаба саопштава команданту позадине своју замисао о операцији коју намерава да изврши, вероватну јачину и састав јединица које долазе у обзир за превожење, зоне (просторије) са којих треба да пођу и зоне (просторије) у које треба да се транспортују.

На основу ових података командант позадине одмах приступа процени саобраћајно-транспортне ситуације, на основу које треба да донесе закључак о могућности извршења превожења, о организацији саобраћаја, с обзиром на ново груписање и распоред снага, и о утицају претстојећег превожења на дотадањи дотур и евакуацију.

На основу реферата команданта позадине и оперативне ситуације командант упоређује оперативнотактичке захтеве са саобраћајно-транспортном ситуацијом, усклађује их и доноси своју одлуку. По донетој одлуци о претстојећем превожењу одмах се извештавају команданти јединица које ће се превозити. Детаљнију организацију транспорта врши командант позадине преко својих управа (одељења) у вези са оперативном управом (саобраћајним одељењем).

Да би се што више скратило време за припремање превожења и укрцавања, начелник саобраћајног одељења, у вези са органима команде позадине (саобраћајним управама, одељењима), треба унапред да изради опште планове превожења у свима правцима вероватне и могуће употребе оперативних и тактичких јединица, које, у хитним случајевима, према свом месту у општем распореду (борбеном покретку), прве долазе у обзир за оперативно превожење (резерве, други и трећи ешелони) и да, ради благовременог извршења оперативних превожења по тим општим плановима, достави команданту позадине потребне податке, на основу којих ће моћи да предвиди, а

потом, преко својих одговарајућих служби позадине, и изврши материјално-техничке припреме за оперативно превозење (потребни подаци достављају се и командама јединица, армије, корпуса, дивизије — за које су рађени, како би и оне извршиле потребне припреме за превозење). Поред тога, приликом одређивања места резерви и позадњих ешелона у општем распореду (борбеном поретку), поред постојећих оперативно-тактичких захтева, треба имати у виду и могућност њиховог брзог укрцавања и пребацивања на друге отсеке (војишта, фронтоне).

* * *

И у Другом светском рату, као и у свима ранијим, комуникације, саобраћај и транспорт су били од пресудног утицаја на успешно вођење рата у целини као и појединих операција. Може се рећи да ће и у будућности њихов значај и утицај још више порастати и то како на копну и на мору, тако и у ваздуху.

У прошлом рату се показало да се победа не може извојевати дејством само једног вида или рода војске већ једино садејством свих. Исто тако се показало да се с обзиром на разнолике особине и капацитет појединих врста транспорта, на разноликост орографских прилика и на стратешке, оперативне и тактичке ситуације и захтеве који из њих произлазе, целокупан дотур и евакуација и сва оперативна превозења могу успешно обавити само крајњим искоришћењем и залагањем свих видова транспорта — железничког, аутомобилског, колског, товарног, ваздушног, речног и поморског. Ипак се показало да је главни терет свих превозења на копну обављен железничким и аутомобилским транспортом и да он претставља основну везу фронта са позадњом просторијом; на војишној просторији превозења су вршена железничким и аутомобилским транспортом, а значај колског транспорта био је знатно мањи него у Првом светском рату чак и у трупиној позадини. Важност ваздушног транспорта и његов удео у превозењима су знатно порасли, али је он ипак искоришћаван више повремено и у зависности од нарочите оперативне ситуације, атмосферских прилика и јачине транспортне авијације.

Може се рећи да ће железнице још за дуже време задржати своје доминирајуће место као транспортно средство иако ће улога и значај аутомобилског и ваздушног транспорта знатно порастати.

С обзиром на изнето намећу се као неопходне следеће мере:

— изградња још за време мира потребних сувоземних комуникација свих врста (железничких пруга, аутомобилских и колских путева, коњских и пешачких стаза) имајући при томе у виду географски положај ратишта, позадње и војишне просторије и појединих војишта и њихов међусобни однос и орографски и хидрографски створ;

— при планирању изградње комуникација треба имати у виду да целокупан саобраћај мора бити врло еластичан, тако да постоји могућност да се брзо пређе с једног вида транспорта на други, тј. да треба међусобно повезати железничке пруге са аутомобилским и колским путевима, а све њих са аеродромима, лукама и пристаништима;

— у планинским пределима треба изградити већи број аеродрома, првенствено за транспортну авијацију, чиме ће се знатно олакшати и побољшати транспорт на беспутном планинском земљишту;

— искоришћење транспорта мора се увек заснивати на плану, иако непријатељско дејство (нарочито рушење комуникација бомбардовањем из ваздуха) и сталне промене у ситуацији често ометају његово извршење, особито онда када је планом обухваћен дужи период времена и већи простор. Да би се план безусловно остварио, потребни су заједнички напори и сарадња најнижег техничког и осталог особља са особљем штабова и ограничења плана по времену и простору;

— предвиђајући дејство непријатељских ваздушних снага, треба унапред припремити што већу резерву железничког и осталог возног парка, извршити распоред техничких и службених постројења и средстава како би била што боље заклоњена од угледа и дејства из ваздуха; код важних железничких чворова треба изградити обилазне колосеке, предвидети и до детаља припремити исправку оштећених и обнову порушених објеката, механизацију радова и довољну количину резервних делова железничке пруге, мостова и других објеката;

— потребно је организациски и формациски одредити органе и њихов делокруг рада у погледу оперативног и техничког планирања превозења, као и у погледу организације и извршења превозења и тесног садејства између ових органа;

— у мирно доба треба поклонити одговарајућу пажњу састављању општих планова оперативног превозења и дати надлежним органима да се, приликом решавања задатака, на ратним играма и маневрима практично вежбају у овом врло важном послу.

Потпуковник БРАНИСЛАВ ЂЕЛОШЕВИЋ

ИНЖИЊЕРИЈА У СИСТЕМУ ПТО У ОДБРАНБЕНОЈ ОПЕРАЦИЈИ НА МАНЕВАРСКОМ ЗЕМЉИШТУ

Досадашња улога инжињерије у систему ПТО

У бици код Камбреа, новембра 1917 године, тенкови су лако савладали највећег непријатеља пешадије — препреке од жице комбиноване са јаком митраљеском ватром. Изгледало је као да се тенкови не могу задржати. Али, том приликом запажено је да су се Немци ипак одржали иза шума, блата, широких потока и сличних природних препрека. То је утицало да се при решавању проблема ПТО, аналогно комбинацији препрека од жице са митраљеском ватром у борби против тенкова, помишља на примену комбинације противтенковских препрека са ватром ПТ оруђа. Међутим, та комбинација није примењена у току рата, јер су се Немци спремали за пролећну офанзиву 1918 године, а у кратком периоду до пролећа 1918 нису могла да се израде таква ПТ оруђа.

Због недостатка тешког аутоматског ПТ оруђа начин артиљериске борбе против тенкова остао је исти као и дотада. Артиљериска оруђа нису имала неки посебан распоред за дејство против тенкова, већ је свако оруђе постављено према своме нормалном задатку. Тенкови су триумфовали на бојишту, јер против њих није постојала „специјална ПТО“.

После рата, Немци су, као узрок за свој пораз у Првом светском рату, поред осталог наводили и употребу тенкова од стране непријатеља. „Масовна употреба тенкова је остала наш најопаснији непријатељ“, записао је у својим мемоарима генерал Лудендорф.

После Првог светског рата много се писало у војним часописима свих армија о проблемима противтенковске одбране, тако да је било разних и супротних мишљења о њеној успешности и поузданости.

У правилима и разним упутима свих армија тенкови су добили негде већу негде мању важност, али нигде није потцењиван значај ПТ артиљерије, нити улога ПТ препрека у систему ПТО. При томе је највећи значај придаван природним и минско-експлозивним препрекама. Још тада је енглески пуковник Фулер истицао мине као једно од важних инжињерских средстава која могу имати широку примену у маневарском рату. Код неких енглеских пешадиских бригада биле су формиране, ради опита, посебне „пионирске команде“ за испитивање могућности маневра минама у борби са тенковима. „Пионирска команда“ имала је 2 официра, 38 пионира, 6 теренских ауто-

мобила од 1,5 тоне (6 точкова, 3 осовине), 3 мотоцикла и 1250 ПТ мина од по 2 кг. Право употребе „пионирске команде“ имао је командант пешадиске бригаде.

Код Немаца минери су улазили као борбени органи у састав ПТО и били под непосредном командом команданта ПТО. Поред тога, за „покретно минирање“ у пионирском батаљону корпуса и дивизије постојала је једна моторизована минерска чета оспособљена за брзо постављање мина и извршење рушења.

Моторизоване пионирске чете, намењене за брзо полагање мина и рушења, постојале су и у бившој југословенској војсци, али због познатих узрока капитулације нису дошле до изражаја.

Према томе, и пред Други светски рат, инжињерија је имала видну улогу у систему ПТО.

Вештом комбинацијом природних и вештачких препрека у складу са системом ватре уопште, а посебно са ватром противтенковског оружја, инжињерске јединице су успешно водиле борбу са тенковима још у Шпанском грађанском рату 1936 и Совјетско-финском рату 1939 године.

У Другом светском рату улога инжињерије у систему ПТО Совјетске армије још више је порасла, нарочито у другом периоду рата, када су, поред сталних запрека пред предњим крајем и у дубини одбране, ПОЗ-ови остварили **систем покретног запречавања** тако да је инжињерија постала борбени орган у систему ПТО.

1943 године, нарочито у јулу—августу, у току офанзиве у рејону Орела, Бјелгорода и Харкова, Немци су покушавали да изврше пробој совјетских положаја ударима тенковских здружених јединица, ојачаних великим бројем самоходне артиљерије и уз подршку јаким ваздухопловних снага. На правцима главних удара густина тенкова достигала је и по 100 тенкова на 1 км фронта (код Курска). Тако јаку и за маневар способну ударну снагу нису могли да зауставе или дуже да задрже само средства сталног и врло снажног ватреног система и фортификациска постројења разног типа, па чак ни објекти сталне фортификације, већ су Немци успевали, иако по цену великих губитака у живој снази и техници, да пробију предњи крај одбране.

Совјети су, ангажовањем свих расположивих резерви (првенствено противтенковских и тенковских) и покретних одреда за запречавање, успевали да брзо локализују пробој и немачке тенковске групације лише могућности маневра и ширења пробоја у ширину и дубину.

Покретни одреди за запречавање постављали су минско-експлозивне препреке на тенкопролазним правцима пред фронтом пробоја и на боковима или непосредно испред немачких тенкова, чак и под дејством њихове ватре.

Због све веће примене и потребе за њима ПОЗ-ови су формиран по стрељачким пуковима, дивизијама, корпусима и армијама. Јачина одреда била је од једног пионирског вода до инжињерске бригаде. Употребљавани су као чисте пионирске јединице са ПТ минама и експлозивом, или су имали и ПТ артиљерију у своме саставу. Њихов састав и јачина зависили су од ситуације, тј. од јачине тенковских јединица и броја правца њиховог надирања. Пошто су Немци почели да употребљавају тенкове у маси и на широком фронту, показало се да тадања густина ПТ артиљерије није била у стању да им се супротстави. У таквој ситуацији главно је било да се прво локали-

зује пробој, а потом приступи уништењу продрлих тенковских групација свим ПТ средствима. Као најпогодније средство за брзо запрецавање, у циљу локализовања пробоја и садејства при уништавању, употребљавале су се инжењерске јединице са ПТ минама. Општевојни команданти су употребљавали инжењерске јединице и друга противтенковска средства различите јачине, зависно од тога колико су им стајали на расположењу, тако да у послератној совјетској литератури наилазимо на различита гледишта у погледу њихове употребе, броја, јачине, састава и начина командовања. Из њихове литературе се једино могло закључити да су се инжењерске јединице са ПТ минама употребљавале као саставни део ППТР и самостално. У првом случају биле су под непосредном командом команданта ППТР, а у другом случају под непосредном командом општевојног команданта. У једном и другом случају биле су различите јачине и састава, но не слабије од пионирског вода ни јаче од инжењерске бригаде.

Искуства из Другог светског рата о улози инжењерије у систему ПТО

Да бисмо могли одговорити на питање шта инжењерија може дати при још већем развоју савремене нападне ратне технике, потребно је да се најпре укратко упознамо са оним што је она већ досада дала у систему ПТО, да анализирамо искуства других, а нарочито Совјетске армије која, бесумње, у том погледу, има највише искуства. Али, при томе треба имати у виду да је веома тешка оцена, а нарочито коришћење сваког страног искуства, због тога што није лако одмерити да ли се то ратно искуство може сматрати као општеважеће или се оно заснива на специјалним околностима, тј. да ли је оно последица особености ратишта и ратујућих, њихове организације, обучености, економско-привредне моћи, политичког уређења и др. Ми без резерве можемо издвојити само оно искуство које је потврђено у нашем НОР. У борби са надмоћнијом непријатељском техником можемо постићи највећи успех ако будемо примењивали што једноставније методе ПТО и у пуној мери користили наше специфичне услове, у првом реду земљиште. Масовна употреба тенкова, и поред њиховог све већег усавршавања, зависиле и будуће првенствено од карактера земљишта. Пошто су одбранбене операције Совјетске армије већином извођене на равничастом земљишту, било је врло тешко постићи потребну густину на најургожнијем правцу, јер је све земљиште било тенкопролазно, тако да се на рачун њега није могло економисати у ПТ артиљерији. На таквом земљишту Совјети су искуством утврдили да је за успешну одбрану на најосетљивијем правцу била потребна густина 25—30 ПТ оруђа на 1 км фронта одбране или 13—15 ПТ оруђа на 1 км фронта главног одбранбеног положаја. Супротно томе наше земљиште је претежно испресецано, пошумљено, планинско, кршно и богато природним ПТ препрекама. Потпуним искоришћавањем створа земљишта и свих објеката који претстављају природне или вештачке препреке, може се знатно ограничити употреба мотомеханизованих и тенковских јединица и каналисати их на извесне приступачне отсече који се могу лако запречити вештачким препрекама. Такво земљиште омогућује економију ПТ оруђа и њихову концентрацију на најважнијем тенкопролазном правцу. Према томе, очигледно је да совјетски прорачуни и норме за густину ПТ оруђа на 1 км фронта не

одговарају нашим условима. Они могу бити само приближни на оним деловима фронта који су по својој карактеру слични совјетском земљишту. Другим речима, ми бисмо били у стању да и слабијом формацијом у ПТ артиљерији, но што су је Совјети имали у току рата, постигнемо потребну густину у ПТ оруђима, тим пре што покривеност и испресецаност нашег земљишта омогућава прикривенији распоред ПТ оруђа на ВП положајима (пт линијама) и прикривенији маневар у циљу концентрације на угроженом правцу. Поред тога, ПТ оруђа би била мање изложена угледу са земље и из ваздуха и трпела мање губитке него на равничастом и откривеном земљишту.

На испресецаном и покривеном земљишту примена сталних ПТ препрека много је лакша, постиже се веће изненађење и ефикасност, а маневар минско-експлозивним препрекама може се изводити прикривено и доста брзо пребацивањем пионира за изненадно постављање мина не само пред фронтом продрле тенковске групације, већ и у њеној позадини. Индивидуална борба са непријатељским тенковима може се водити под повољним условима и са више успеха, него на маневарском и равничастом земљишту. Према искуству из Другог светског рата, у погледу борбе са надмоћнијом непријатељском техником, показало се да је најбоље да се изврши концентрација свих могућих средстава ПТ одбране на најопаснијем правцу од непријатељских тенкова, јер онај који хоће да брани све, већином не може да одбрани ништа. Уколико се концентрација ПТ средстава изводи брже и прикривеније, без опасности по безбедност на осталим деловима одбране, утолико ће и успех одбране бити већи. Искуство је, такође, показало да се пробој целе тактичке дубине могао постићи ако је нападачева артиљерија (и авијација), подржавајући напад тенкова, успевала да неутралише већи део браниоачеве артиљерије и ПТ средстава и, с друге стране, да продор непријатељских тенкова у распоред браниоачеве пешадије на главном положају није значајно остварење потпуног пробоја главног положаја, ако је остала још у дејству маса браниоачеве артиљерије.

Обезбеђење примена обадва ова начина, под најповољнијим условима, био је један од основних задатака инжињерије у одбранбеним операцијама прошлог рата. Тај задатак је инжињерија успешно решила (извршила) и то ју је уврстило у ред борбених родова војске и ставило као други по важности борбени елемент у систему ПТО.

Задаци инжињерије у систему ПТО

При организацији и извођењу ПТО у позиционој одбрани у нормалним условима, инжињерија има задатак да омогући економију ПТ оруђа, да ПТ артиљерији обезбеди маневар у циљу груписања на угроженом правцу и да јој створи најповољније услове за дејство приликом уништавања продрлих непријатељских тенковских групација.

По времењу и начину извршења тај сложен задатак обухвата ојачање постојећих природних и израду вештачких препрека у току припремног периода одбранбене операције (боја) и маневар минско-експлозивним препрекама за време извођења саме одбранбене операције (боја).

У оквиру фортификациске организације положаја за позициону одбрану, у први ред хитности радова — једновремено са израдом фортифика-

циских објеката за ватрена оруђа — и сагласно плану ватре, ојачавају се постојеће природне и израђују вештачке препреке у претпољу (ако постоји), у појасу борбеног осигурања, пред предњим крајем и у дубини одбране са циљем да се створи економија у ПТ оруђима и да се уз садејство артиљериске, минобацачке, тенковске и пешадиске ватре успори покрет непријатељским тенковима, да им се нанесу тубици, растроје и приморају на повратак или промену правца наступања.

Пре ојачања природне ПТ препреке треба класифицирати по јачини и значају, јер оне, ма како биле јаке, увек имају недостатака, које треба на вештачки начин отклонити, а затим њихове добре стране побољшати и допунити. При томе најпре треба елиминисати потпуно неподесно земљиште за употребу тенкова, затим одредити мање подесно, тј. оно на коме се њихово дејство може лакше онемогућити и решити шта и како треба поступити. Највише треба размислити о оним зонама које су најпогодније за напад тенкова, јер је највероватније да ће их нападач првенствено користити.

За израду вештачких препрека треба дуже времена и велика количина материјала и радне снаге. Поред тога, вештачке препреке су лако уочљиве (изуев минско-експлозивне), тако да су изложене дејству и уништењу од стране непријатељске артиљериске ватре.

Приликом самосталне примене вештачких или ојачавањем природних препрека треба одредити њихову врсту, јачину и густину на основу познавања тактичко-техничких карактеристика самих препрека, постављеног циља, расположивих препречних средстава, времена, итд.

Да би се правилно примениле вештачке ПТ препреке и у складу са постављеним циљем, потребно је познавати тактичко-техничке карактеристике понаособ сваке вештачке ПТ препреке с обзиром на јачину и састав непријатељских снага против којих се раде препреке, карактер земљишта, карактер борбених дејстава, расположива ПТ средства, услове маскирања, расположиво време за њихову израду, итд. Треба имати на уму да уколико је већа солидност и густина препрека, утолико број ПТ оруђа може да буде мањи и обратно.

У појасу обезбеђења првенствено се користе природне ПТ препреке, а од вештачких примењују се шумске засеке и плављење (ако има услова) и минско-експлозивне препреке (минска поља и рушења). Друге ПТ препреке ређе се могу користити због недостатка времена.

Минска поља постављају се местимично, начелно у 2—3 реда, а често пута и у једном реду.

Ради спречавања маневра непријатељским јединицама у међупросторима између појединих линија руше се сви вештачки објекти и друга осетљива места на путевима.

Постављање мина и рушења врше понири из састава појединих одреда (обично на 1 сб у предњем одреду долази једна пионирска чета), а остале ПТ препреке раде остале јединице предњих одреда.

При постављању ПТ препрека у појасу обезбеђења треба водити рачуна о вероватним правцима кретања непријатељских тенкова, местима њихове концентрације и полазног положаја за напад и о правцима којима ће се повлачити сопствене јединице ако воде борбу испред појаса обезбеђења. При томе, на вероватним правцима кретања непријатељских тенкова, треба

одмах поставити предвиђене препреке, а на правцима повлачења својих јединица, на изабраним местима, извршити само припреме за запречавање које ће се накнадно извршити према плану повлачења.

Карактер и густина ПТ препрека могу бити различити тако да се, на пример, са 1000 комада ПТ мина, 1000 комада ПП мина и 1000 кг експлозива може запречити простор од 5, 10 или 20 км².

Густина препрека постепено се повећава почев од предњег положаја ка појасу осигурања. Тако, на пример, обично се 15% препречних средстава одређених за појас обезбеђења употребљава за израду запрета на предњем положају и међупростору до првог положаја, 30% за први међуположај и међупростор између првог и другог међуположаја, 45% за међупростор између другог међуположаја и положаја борбеног осигурања, а 10% задржава у резерви командант предњег одреда.

У појасу борбеног осигурања треба извршити запречавање не само на положају, већ и на свим погодним рејонима и правцима између положаја борбеног осигурања и предњег краја главног одбранбеног појаса. Важне тенкопролазне правце за напад треба првенствено запречити минско-експлозивним ПТ препрекама, а остала осетљива места (рејоне, КМ, артиљериске положаје, осматрачнице, итд.) групно минирати.

Противтенковске и противпешадиске минско-експлозивне препреке планирају се, изводе и бране по плану запречавања, односно плану одбране дивизије. Препреке за непосредно обезбеђење осталих тачака на положају борбеног осигурања планира стрелачки пук, а изводе придати делови пионира са одређеним јединицама у борбеном осигурању. Радови на препрекама за непосредно обезбеђење отпорних тачака на положају БО изводе се по плану инжињерског обезбеђења и плану одбране стрелачког пука.

Испред предњег краја главног одбранбеног појаса примењују се природне и вештачке препреке сагласно плану ватре са тежњом да не буде ниједног правца ватре коме не би одговарао неки правац препреке, нити ма које препреке која не би била тучена уздужном ватром.

При одређивању врста ПТ препрека треба се руководити њиховим тактичко-техничким одликама, расположивим средствима и временом.

Начин постављања мина и успех рада зависе од типа мина, дејства непријатеља, расположивог времена, геолошког створа земљишта и доба дана (степен видљивости ноћу).

Испред предњег краја главног одбранбеног појаса треба створити непрекидан појас ПТ, ПП и осталих препрека највеће густине, нарочито на највероватнијим правцима кретања тенкова и пешадије. И овде највећу примену имају минско-експлозивне препреке.

Минска поља и прилазе ка њима треба бранити фланкирном ватром. Зато минска поља, као и остале препреке, треба постављати сагласно са планом ватре, водећи рачуна да и дужина препрека буде у сразмери са максималним искоришћавањем ватрених средстава која их фланкирају.

На најважнијим правцима минска поља треба бранити најјачом ватром у којој поред ПТ оруђа учествује и артиљерија свих калибара која се налази на заклоњеним ВП. Ватра ПТ оруђа планира се тако, да најмање два ПТ оруђа бране минска поља на фронту од 500 метара.

У дубини главног одбраненог појаса, као и у дубини целе одбранене зоне, искоришћују се природне и вештачке, нарочито минске ПТ препреке, а у примени самих вештачких ПТ препрека врше се и разне комбинације.

ПТ препреке у дубини одбране постављају се са циљем да се непријатељу, који се пробио, онемогући слобода дејства и заузимање важних тактичких и оперативних објеката, да се на погодним местима задржи и наведе у зону убитачне браниочева ватре, а нарочито ПТ артиљерских оруђа. При томе се највећи део ПТ препрека (првенствено минско-експлозивних) употребљава за обезбеђење противтенковских рејона и чворова одбране. Остатак ПТ средстава користи се за запречавање тенковских праваца на спојевима, пред фронтом и на међуположају у одвојеним четним отпорним тачкама пуковске, односно у одвојеним четним и батаљонским отпорним тачкама дивизијске резерве, затим за запречавање артиљерских положаја, КМ и пред предњим крајем дивизијског резервног положаја.

За кружну одбрану чворова и отпорних тачака у дубини одбраненог појаса, бочни и преградни појасеви минских препрека имају велику примену.

Артиљерски положаји у дубини одбране обезбеђују се ПТ препрекама, запречавањем тенко-опасних праваца који на њих изводе, нарочито на крила, организујући ПТ рејоне.

На главном одбраненом појасу, на маневарском земљишту, приближно се поставља на предњем крају 40—50%, у дубини одбраненог појаса 30—35%, а у резерви за маневар се оставља око 30—15% минско-експлозивних препрека. При томе се рачуна да би за једну стрељачку дивизију на томе појасу (без претпоља) било потребно 25.000 комада ПТ мина, 15.000 комада ПП мина и 15 тона експлозива.

Запречавање на другом и трећем одбраненом појасу врши се на сличан начин, али мањом количином средстава; потребне снаге и средства за постављање препрека зависе од важности правца, земљишта, броја вештачких објеката на путевима и од величине простора који се има запречити.

На другом одбраненом појасу постављају се непрекидне ПТ и ПП препреке испред предњег краја само на најважнијим правцима, као и на бочковима и на спојевима.

Између главног и другог одбраненог појаса запречавање се првенствено врши минско-експлозивним средствима да би се онемогућило или отежало ширење непријатеља дуж фронта с тим што се на главним тенкопролазним правцима мине постављају у првом реду хитности.

Ако има времена за израду препрека, трупе постављају барикаде, раде ескарпе, врше вештачко плављење, итд.

Рејони покретних резерви такође се обезбеђују ПТ препрекама од напада са бокова и из позадине.

Минска поља и остала средства за запречавање у дубини одбране треба тако постављати да не ометају маневар сопствених снага.

Рачуна се да је за две стрељачке дивизије на другом одбраненом појасу приближно потребно 20.000 комада ПТ мина, 15.000 комада ПП мина и 10 тона експлозива.

Запречавање на трећем одбранбеном појасу врши се по истим начелима као и на другом. На тенкопролазним правцима уређују се ПТ рејони и чворови одбране.

У међупростору између другог и трећег армиског одбранбеног појаса уређују се одвојени ПТ рејони и чворови одбране и преградни положаји у комбинацији са системом запрека.

Фортификациска постројења и запрехе треба да задрже и спрече продирање непријатеља не само у дубину оперативне одбране, већ и према боковима.

На правцима вероватног дејства резерви армије и фронта, истовремено са осталим припремама за обезбеђење њиховог маневра, планира се и систем запрека, тако да се ПТ резервама обезбеди слобода маневра у позадини (ослонац за маневар и обезбеђење бокова и позадине).

Ако се узме ширина фронта армије 50 км, а дубина појаса 25 до 30 км, онда се рачуна да је за потпуно запречавање путева и рушење мостова потребно око 25 до 30.000 ПТ мина, 25 до 30 тона експлозива,^{*)} 1500 до 3000 мина успореног дејства (тежине до 50 кг свака) и око 150 тона експлозива за запречавање најважнијих путева, рачунајући по 1 до 2 мине на 1 дужни км пута и за минирање насељених места у захвату одбранбене зоне армије око 200 мина успореног дејства и 5 до 10 тона експлозива (рачунајући по 1 до 2 мине за мања и по 15 до 20 мина за већа насељена места).

У одбранбеној зони армије, при средње развијеној путној мрежи, за рушење путева и вештачких објеката на њима и за минирање у насељеним местима, просечно је потребно по 30.000 комада ПТ и ПП мина, 600 до 800 комада мина успореног дејства и 100 до 125 тона експлозива. Овде је урачуната и потребна количина минско-експлозивних средстава за потребе ППТР-а и ПОЗ-ова, јер се минирање на главним путевима врши само на 25—50% од њихове укупне дужине (док је у овом прорачуну узета у обзир цела дужина путне мреже у одбранбеној зони армије).

Према томе, за израду свих запрека у одбранбеној зони армије на маневарском земљишту, ако је средња њихова густина на главном одбранбеном појасу, а мала на осталим појасевима, приближно је потребно 150.000 комада ПТ мина, 125.000 комада ПП мина, 600 до 800 мина успореног дејства и око 120 тона експлозива. Као што се види, то су огромне количине тако да и сам њихов транспорт претставља озбиљан проблем, те и о томе треба водити рачуна.

Сталне препреке раде се на основу плана одбране и система ватре по плану запречавања који израђују команде инжињерија: фронта, армије, корпуса и дивизије уз садејство са командама артиљерије, авијације, позадине и других заинтересованих команданата родова војске, начелника одељења и служби, као и општевојних команданата на чијем отсеку ће се радити запрехе. Ниже јединице од дивизије не раде посебне планове запречавања, већ у свој план инжињерског обезбеђења уносе и оне радове који-ма би требало допунити план запречавања дивизије.

^{*)} Рачунато је да у армиском одбранбеном појасу има 1250 до 1500 км путева и 6.250 до 7.500 м мостова (тј. 5 м моста на сваки километар пута), за запречавање 1 км пута просечно треба 15 до 20 ПТ мина и до 4 кг експлозива на 1 дужни метар.

Маневар минско-експлозивним препрекама (покретно запречавање).

Маневар минско-експлозивним препрекама врши се са циљем да се што мањим бројем мина и што мањом количином експлозива, него што је иначе потребно, спречи продор непријатељских тенковских групација и створе повољни услови за њихово уништење.

Мине се постављају неприметно, а често пута непосредно испред непријатељских тенкова и под дејством њихове ватре. Када тенкови, услед ових мина, буду присиљени на повратак или промену правца, преостале mine (или mine које су скинуте са правца на коме су тенкови већ одбијени) постављају се на нове правце кретања одбијених непријатељских тенкова, тако да непријатељ стиче утисак да је читава просторија непрекидно минирана, трпећи губитке и од мина и од противтенковских оруђа.

За маневар минско-експлозивним препрекама у прошлом рату, као што је познато, Совјети су од инжењерских јединица формирали такозване „покретне одреде за запречавање“ (ПОЗ-ове) различите јачине и састава. (У суштини више би одговарао назив „одреди за покретно запречавање“, али ћемо задржати стари назив, пошто је већ довољно уобичајен).

Из ранијег излагања о употреби ПОЗ-ова у прошлом рату, може се закључити да су ПОЗ-ови, као борбени елементи ПТО, у суштини извршавали два основна задатка: један, са циљем да се маневром минско-експлозивних препрека успори кретање непријатељских тенковских групација и локализује њихов продор у дубину и ширину по фронту и тиме уједно створи време и могућност општевојном команданту да предузме мере за њихову коначну ликвидацију, и други, да се присним садејством са ППТР створе повољнији услови покретној противтенковској резерви за коначну ликвидацију продрлих непријатељских тенковских групација.

Поставља се питање: да ли једне исте инжењерске јединице, формиране у ПОЗ-ове, могу да изврше оба задатка или је потребно да се за извршење сваког задатка формирају посебни ПОЗ-ови, који би се међусобно разликовали по времену формирања, јачини и саставу?

Досада у војној штампи ово питање није постављено у овом облику, већ су постојала разна мишљења о томе: да ли ПОЗ-овима треба придавати противтенковску артиљерију или не и под чијом командом треба да буду, односно ко има право њихове употребе — општевојни командант или командант ППТР-а?

У току прошлог рата, у борби са непријатељским тенковима совјетски општевојни команданти употребљавали су ПОЗ-ове према своме налажењу, тако да је у совјетским часописима било заступљено више различитих мишљења. У нашим разматрањима поћи ћемо другим путем, тј. путем анализе задатака ПОЗ-ова у систему ПТО у току одбранбене операције (боја) да бисмо коришћењем разних искустава могли дати своје мишљење. Као што смо већ изнели, ПОЗ-ови имају главни задатак да локализују продор непријатељских тенковских групација или бар да створе повољне услове за то. У току извршења овог задатка они стварају време општевојном команданту да оцени главни правац дејства непријатељских тенкова и услова за њихову коначну ликвидацију, тј. за извршење другог дела задатка.

Откривање главног правца напада непријатељских тенкова је основни предуслов за успешну одбрану од њих. Истина, бранилац је проценом

могао доћи до закључка о највероватнијем, али не и о сигурном главном правцу напада, тако да је поред организације одбране на том највероватнијем правцу напада морао предвидети и друге могућности и за то одредити потребне снаге и средства. А тек онда, када се испоји главни правац напада, могу се сасредити све предвиђене снаге и средства за његову одбрану. У првој фази напада тешко је проценити где је главни правац дејства тенкова, јер је осматрање, услед многобројних експлозија зрна, мина, бомби итд., помешаних са димом и прашином, јако отежано, а и због тога што је по првим таласима тенкова тешко закључити где је главни правац, тим пре што ће непријатељ тежити да одмах искористи сваку насталу брешу у одбрани у циљу ширења успеха у дубини. На тај начин, нападач може на помоћни правац да пренесе тежиште напада ако је тамо постигнут озбиљнији успех. Према томе, бранилац ће морати да врши извесно прегруписавање снага и средстава, тј. маневар по фронту и дубини, без обзира да ли је непријатељ усмерио главни удар оним правцем, који је и бранилац претпоставио и као таквог организовао за одбрану, или је променио тежиште напада. А за такав маневар потребно је не само време и његово обезбеђење од непријатељског дејства, већ и повољни услови за дејство по извршеном маневру.

У тако сложеној ситуацији ПОЗ-ови треба и могу, самостално и у садејству са осталим родовима војске, маневром минско-експлозивним препрекама, да успоре надирање непријатељских тенковских групација и тиме омогуће брзо локализовање њиховог пробоја. На тај начин општевојни командант, према јачини продрлих непријатељских групација, може тачно да оцени главни правац њиховог напада и да предузме одговарајуће мере за њихову ликвидацију; могу се непријатељске тенковске групације изоловати једна од друге и лишити могућности маневра и међусобног сједињавања, а може се омогућити благовремено и успешно обезбеђење прегруписавања снага и средстава и увођење у бој браничевих резерви у циљу ефикаснијег противстајања нападу и маневру непријатеља. Као што се види, то су резултати општег значаја који имају одлучујући утицај на општи исход, а пошто ПОЗ-ови самостално и у садејству са осталим родовима војске имају удела у постизавању таквих резултата, логично је да буду орган општевојног команданта, као један од елемената борбеног поретка одговарајуће општевојне јединице. Према томе, општевојни командант треба да наређује формирање ПОЗ-ова и да планира њихову употребу.

ПОЗ-ове треба формирати одмах после доношења претходне одлуке према упутствима у којима треба предвидети, зависно од ситуације, њихову јачину и састав, задатак, место очекујућег положаја, зону дејства, начин организације и одржавања везе са претпостављеном командом, садејство са јединицама на том правцу, суседним ПОЗ-овима, место прикупљања по извршеном задатку, односно следећи задатак.

За разлику од ПОЗ-ова који се налазе у саставу ППТР, ПОЗ-ове који извршавају задатке општег значаја и које формирају општевојни команданти назваћемо ПОЗ-ови општевојне јединице (пуковски, дивизиски, корпусни, армиски).

Јачина, састав и број ПОЗ-ова општевојних јединица

За извршење задатака ПОЗ-ови општевојних јединица употребљавају се на правцима, односно зонама различите ширине и значаја. Број праваца, односно зона, зависи од конкретне ситуације, па према томе, јачина и број ПОЗ-ова не треба да буду стални, тј. да се унапред формациски одређују, јер ће често пута бити потребно да се у некој јединици формира и више ПОЗ-ова различите јачине и састава. Осим тога, пионири у саставу ових ПОЗ-ова не морају имати неко шире и потпуније знање и спрему од онога са којим пионирске јединице већ располажу, тако да се могу без тешкоћа и у свако доба формирати од расположивих пионирских јединица.

При одређивању броја, јачине и састава ПОЗ-ова у општевојним јединицама треба првенствено имати у виду: карактер непријатеља и земљишта, јачину расположивих инжењерских јединица и потребу за поделом ПОЗ-ова на поједине групе. Поделу ПОЗ-ова на групе изазива начин извршења задатка, тако да ПОЗ не треба да буде слабији од једног пионирског вода. ПОЗ-ови неће имати задатак само да брзо постављају и премештају mine, већ и да их бране у извесним моментима, да се боре са непријатељским пионирима, да врше поуну минско-експлозивним средствима и осматрају кретање непријатељских тенкова.

Ширина зоне коју ПОЗ може обезбедити зависи од броја и ширине тенкопролазних праваца и јачине ПОЗ-а. Рачуна се да на средње испресецаном земљишту пионирски вод може обезбедити и до 2 км, пионирска чета 2—3, а пионирски батаљон 8 до 10 км широку зону (правац).

С обзиром на ове могућности, број и ширину тенкопролазних праваца јачина ПОЗ-ова треба да буде: на одбранбеном отсеку стрељачког пука један пионирски вод, на одбранбеном отсеку стрељачке дивизије, односно корпуса — од једног пионирског вода до чете и у одбранбеној зони армије — од пионирске чете до батаљона. Међутим, ово се не сме сматрати као шаблон, јер у извесним случајевима свака од ових јединица може образовати и већи број ПОЗ-ова различите јачине.

Исто тако, ни наоружање ПОЗ-ова није увек исто, али они увек треба да имају mine, експлозив и аутомате, јер и са овим наоружањем могу успешно да изврше постављене задатке. Природно је да ће задатке лакше извршавати ако имају наоружање сразмерно јачини ПОЗ-а, као и понеко пешадишко аутоматско оруђе, ручне реактивне бацаче, боце са запаљивом течношћу, а и по којим ручни бацач пламена.

Дејство и употреба ПОЗ-ова општевојних јединица

До момента употребе ПОЗ се, начелно, налази у близини КМ команданта општевојне јединице коме ПОЗ припада или у његовој висини на правцу употребе.

Када добије претходно наређење за дејство на одређеним правцима и рејонима, командант инжењерије дотичне јединице са командантом (командиром) ПОЗ-а дужан је да благовремено извиди рејон и правац кретања и да лично ступи у везу са старешинама стрељачких и артиљерских јединица које бране рејон где се предвиђа употреба ПОЗ-а, да би заједно

са њима, узимајући у обзир распоред ПТ средстава и препрека, израдио план садејства, правце маневра и места запрека на њима. Овај план подноси на одобрење општевојном команданту.

ПОЗ-ови ступају у дејство постепено, у складу са развојем ситуације.

Пуковски ПОЗ-ови, начелно, ступају у дејство тек онда када су непријатељски тенкови пробили предњи крај главног положаја. У овој фази батаљонски ПТ чворови и четни ПТ рејони са системом сталних ПТ препрека задржавају непријатеља и наносе му губитке. У то време нападач је могао да направи само ограничен број пролаза кроз браниочење препреке помоћу артиљериске ватре, својих пионира, или нарочитих чистача мина, тако да је борбени поредак тенкова делимично разбијен и каналисан на правцима тих пролаза. Пошто је густина ПТ препрека највећа на дубини до треће траншеје, нападачеви тенкови ће тешко моћи да маневрују у циљу сједињавања. То је погодан тренутак за неприметно пребацивање пуковских ПОЗ-ова на такве правце тако да и са малим бројем мина могу да запрече пролазе, успоре кретање тенкова и наведу их на она места која су изложена бочном дејству ПТ оруђа са батаљонских ПТ чворова и ПТ рејона и да у исто време обезбеде крило и бок батаљонских ПТ чворова и ПТ рејона. За извршење ових задатака ПОЗ-ови ће се делити на одељења и појединце, пошто често могу дејствовати и у позадини тенковских групација и трпети извесне губитке, тако да се за све време не може рачунати са компактним пуковским ПОЗ-овима. Иако се не може рачунати да ће пуковски ПОЗ-ови успети да потпуно локализују пробој, нарочито ако је на пуковском отсеку продрла главна непријатељска тенковска групација, ипак је најважније то што они могу створити време за активирање наредних ПТ средстава по дубини и услове за њихову успешну интервенцију.

На ком правцу ће бити употребљен дивизиски ПОЗ зависиће од јачине продрле непријатељске групације. Командант дивизије може да употреби цео или један део ПОЗ-а, а други део да задржи у приправности, а исто тако може да маневрише и са пуковским ПОЗ-овима оних пукова чији отсеци нису угрожени од тенкова. На којој ће се линији ангажовати дивизиски ПОЗ(ПОЗ-ови) зависиће од развоја ситуације, тј. да ли је непријатељ продором на једном правцу или је извршен пробој на целом дивизиском отсеку. У првом случају, дивизиске ПОЗ-ове треба употребити на угроженом правцу у међупростору између треће траншеје и међуположаја, а у другом случају у висини међуположаја или на простору између међуположаја и дивизиског резервног положаја. У једном и другом случају њихов је задатак да локализују продор најјаче непријатељске тенковске групације и створе потребно време за активирање и маневар наредних ПТ средстава из дубине и са фронта. За то време на другим правцима остали ПОЗ-ови имају задатак да успоре надирање мањих тенковских групација и да им онемогуће спајање и маневар ка главној непријатељској тенковској групацији.

Да ли ће армиски (корпусни) ПОЗ-ови интервенисати, зависи од развоја ситуације. У сваком случају, сви ПОЗ-ови општевојних јединица ангажују се за ограничење продора непријатељских тенковских групација у дубини и спречавање њиховог ширења по фронту, или неки од њих могу остати и у позадини тенковских групација које су продрле и одатле дејствовати као заседе. Пошто су на тај начин ПОЗ-ови општевојних јединица ве-

ћином развучени на широком фронту, зависно од непријатељских акција, нису у стању да поред тога непосредно садејствују са противтенковским резервама.

Међутим, од омогућавања увођења ППТР у борбу, стварања повољних услова за дејство и њеног обезбеђења у току саме борбе, зависиће крајњи исход борбе са непријатељским тенковима.

За обезбеђење ППТР наша правила предвиђају пиониере са ПТ минама, али без подробнијих задатака, тако да се по овом питању још води дискусија. При томе се не улази дубље у сам проблем, због чега се могло погрешно закључити да је задатак пионира у саставу ППТР непосредно обезбеђење њеног покрета и ПТ линија. Међутим, пионири имају низ других много деликатнијих и сложенијих задатака, као што су:

— да маневром ПТ минама растроје борбени поредак непријатељских тенкова за време напада на ПТ линије и наведу их под удар ПТР (са ПТ линије);

— да пионирима и пешадиским деловима непријатеља који прате тенкове онемогуће израду пролаза кроз запреке за обезбеђење ПТ линија и обезбеде послуге сопствених ПТ оруђа;

— да обезбеђују ППТР од непријатељских тенкова који су успели да се пробију кроз ПТ линије или врше обилазак у циљу напада са бока или леђа и

— да омогуће маневар појединих ПТ оруђа и целе ППТР при пробијању обруча и извлачења у дубину одбранбеног појаса или у циљу заузимања повољнијег положаја за дејство.

Да би могли извршавати тако сложене задатке, пионири треба да танчина да познају техничке особине непријатељских тенкова и тактику њиховог дејства, затим тактичко-техничке особине оруђа ППТР и тактику њеног дејства и да, такође, аутоматски извршавају своје задатке заједно са ППТР. Разумљиво је да у програму за све пионирске јединице, поред њихове и онако сложене обуке, није потребно предвиђати и обуку у овом смислу, већ само за онај део који ће изводити обуку и дејствовати заједно са јединицама ППТР. Због тога је потребно да се такве пионирске јединице формацијски предвиде као стални борбени органи покретне противтенковске резерве тако да се и обука са њима може изводити још за време мира.

Њихова јачина треба да буде у складу са јачином ППТР, а састав и наоружање такви, да могу водити и самосталну борбу са непријатељским тенковима и њиховим десантима, коју карактер нашег земљишта и особине нашег борца у пуној мери омогућавају.

Јачина и састав пионирских јединица, по нашем мишљењу, приближно треба да буде:

у стрељачком пуку: вод пионира, вод РБ, одељење ручних бацача пламена, одељење аутоматичара, два одељења митраљеза, 250—300 ПТ мина, 50 кг експлозива и потребан број боца са запаљивом течносту, одговарајући број лаких теретних камиона за превоз људства и материјала;

у стрељачкој дивизији (корпусу): чета пионира, вод ручних бацача пламена, вод аутоматичара, вод (3 до 4 одељења) митраљеза, 2—3 вода

РБ, 600—1000 ПТ мина, 150 кг експлозива, одговарајућа количина боца са запаљивом течношћу и одговарајући број теретних лаких камиона;

у армији: један до два пионирска батаљона, 1—2 чете ручних бацача пламена, 1—2 чете аутоматичара, 1 митраљеска чета, 6—8 водова РБ, 4000—6000 ПТ мина, 250—300 кг експлозива и одговарајућа количина боца са запаљивом течношћу.

Поред одговарајућег броја лаких теретних камиона у састав би требало да уђе и изванредан број мотоцикла.

Тактичка употреба и дејство пионирских јединица у саставу ППТР

До момента употребе пионирске јединице, као саставни делови покретне противтенковске резерве, треба да се налазе на њеним очекујућим рејонима. Кад добије претходно наређење за дејство на одређеним правцима и рејонима, командант ППТР, заједно са командантом (командиром) инжињерске јединице, када се има довољно времена за организацију одбране, благовремено припрема рејоне ПТ линије и извиђа прикривене правце кретања до њих, а ако нема времена за извиђање правца на земљишту, онда се правци бирају по карти.

На изабраним ПТ линијама првенствено се раде осматрачнице и врши запречавање тенкопролазних праваца који воде на крило или бок распореда ППТР. Ако има времена, раде се месне ПТ запреке, закони за ПТ оруђа, склоништа, итд., а ако нема, онда се раде само рупе за постављање ПТ мина у даном моменту. Све радове осим запрека врши сама послуга оруђа ППТР.

Поред овога, командант ППТР и командант (командир) инжињерске јединице дужни су да испред ПТ линија, у рејону где ће дејствовати, утаначе правце маневра, предвиде места запрека и лично ступе у везу са командантом (командиром) ПОЗ-а општевојне јединице и старешинама стрелчачких и артиљериских јединица које бране рејон где се предвиђа употреба ППТР да би заједно са њима разрадили план заједничког дејства.

Покретне противтенковске резерве, према предвиђеном плану који одговара стварној ситуацији, маневришу прикривеним и благовремено изрекогносцираним правцима до одговарајуће ПТ линије. Један део пионирске јединице из састава ППТР, пре њеног покрета, поставља ПТ мине на одређеним местима за обезбеђење ПТ линија, а потом, по предвиђеном плану садејства, заузима распоред испред ње, осматра покрет тенкова и дејствује по утврђеном плану, саобразно ситуацији. Мањи део ове јединице креће се са ППТР и непосредно обезбеђује њено кретање.

Ред ангажовања покретних противтенковских резерви и њихових пионирских јединица регулише се по мери надирања непријатељских тенкова. Због близине пуковска ППТР нема довољно простора за маневровање унапред, већ по потреби ојачава ПТ чворове и рејоне. Због тога инжињерске јединице у њеном саставу, углавном, помажу ПТ средства, обезбеђују кружну одбрану, промену ватрених положаја и садејствују са оруђима из ПТ чворова и рејона. У основи оне имају задатак да обезбеде што повољније услове за ПТ одбрану међуположаја.

Ако је јасна ситуација о правцу главног удара непријатељских тенкова, дивизиска ППТР упућује своје инжињерске јединице на простор из-

међу главног и међуположаја са задатком да јој обезбеди удар у бок главне непријатељске групације тенкова која би била задржана испред међуположаја или да затвори правце који изводе на међуположај и створе повољне услове за дејство своје ППТР и остале ПТ артиљерије на међуположају, ако непријатељска групација пред њим није задржана. У извесним ситуацијама, када надире маса непријатељских тенкова, на овај положај може да се упути цела или део ППТР са својим инжињерским јединицама. Даље у дубини браниочевог одбране ПТО је све ређа, а премештање ПТ артиљерије на нове ватрене положаје уназад све теже, тако да инжињерске јединице у саставу ППТР имају тежак и деликатан задатак у таквој ситуацији не само за обезбеђење ППТР, већ и заклоњене артиљерије и ПТО. Маневар минско-експлозивним препрекама и индивидуална борба засада на угроженом правцима, у таквим случајевима, имају огроман значај.

Овде смо изнели само начелан рад и начин организовања покретних противтенковских резерви на главном одбранбеном појасу са тежњом да укључимо на потребу стварања посебног формациског састава инжињерских јединица у оквиру ППТР. Да ли ће се ти органи називати ПОЗ-ови или инжињерска ПТ резерва, за разлику од ПОЗ-ова који се формирају у општевојним јединицама, ствар је више формалне природе.

* * *

Значајна улога инжињерије у систему ПТО уочена је одмах после прве употребе тенкова у нападу. Тај се значај повећавао и данас повећава упоредо са развојем борбене технике. Овим су се повећавали и онако многобројни и разноврсни задаци инжињерије. Услед овога један већи део тих задатака морао се пребацити на остале родове војске. Претежни део борбених задатака инжињерије своди се на обезбеђење напада сопствених и на одбрану од непријатељских техничких средстава.

Специфичност наших услова који се нарочито огледају у карактеру нашег земљишта и морално-политичким особинама нашег борца, условљава и омогућава примену широког маневра како по фронту, тако и по дубини. Обезбеђење тог маневра свестраним коришћењем природних својстава нашег земљишта и његовим ојачавањем у потребном обиму пада у део инжињерије, чије ће се јединице прве ухватити у коштак са продрлим непријатељским тенковским групацијама. Оне ће имати задатак да маневром минско-експлозивним препрекама локализују такве пробоје и непосредним учешћем у борби са тенковима створе повољне услове за њихову коначну ликвидацију. Маневар минско-експлозивним препрекама има нарочито велики значај у одбрани на широком фронту и у нормалним условима ако одбрана није солидно фортификациски организована.

Инжињерске јединице у саставу ППТР и ПОЗ-ови општевојних јединица треба да буду моторизовани и наоружани не само минско-експлозивним средствима, већ и оруђима за индивидуалну борбу са непријатељским тенковима. Они морају бити до аутоматизма извежбани у маневровању и извршавању свих задатака који се односе на борбу са тенковима. А нема сумње да ћемо истрајним радом у томе смислу постићи завидне резултате и бити спремни да успешно дочекамо и највећу масу тенковских формација у случају непријатељске агресије.

Потпуковници БРАНКО КРЊАЈА и МИХАИЛО ТОМАШЕВИЋ

СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРОТИВАВИОНСКЕ ОДБРАНЕ АРМИЈЕ НА ШИРОКОМ ФРОНТУ

У чланку „Противавионска одбрана у армиској одбранбеној операцији“ (Војно дело бр. 1 за 1950 годину) приказан је начин организације и извођења противавионске одбране армије у одбранбеној операцији у условима позиционе одбране на маневарском земљишту, дакле, под нормалним условима. Но армиска одбранбена операција може имати више различитих форми. Одбрана на широком фронту, као једна од форми позиционе одбране, има низ посебних карактеристика које утичу не само на организацију и извођење одбране уопште, већ и на организацију и извођење противавионске одбране — посебно. Због тога ћемо у овом чланку изнети оне карактеристике одбранбене операције армије на широком фронту које изражавају свој утицај на организацију и извођење противавионске одбране, као и у чему се тај утицај огледа.

На организацију одбране на широком фронту бранилац може бити присиљен, без обзира на земљишне и друге услове, а може се и сам одлучити на основу процене ситуације. Први случај ће наступити када бранилац нема довољно снаге и средстава за одбрану одређеног дела фронта. У другом случају бранилац, иако располаже са довољно снаге и средстава за одбрану, може се одлучити да организује одбрану на широком фронту, на пример:

- при одбрани на помоћним или мање важним правцима где се не очекује напад јачих непријатељских снага;
- када земљиште то омогућава (на планинском, јако испресецаном, кршевитом, пошумљеном или мочварном земљишту, итд., тј. на тешко приступачном земљишту или приступачном само на извесним правцима);
- у неповољним зимским условима (на сваком земљишту које је покривено снегом висине преко један метар);
- при одбрани широких река, и сл.

Међутим, без обзира да ли је бранилац био присиљен или се сам одлучио за одбрану на широком фронту, противавионска одбрана се организује и изводи по истим начелима.

Одбрана на широком фронту карактерише се тиме што јединице бране знатно ширу зону него при одбрани у нормалним условима, али то не значи да јединице заузимају равномеран (кордонски) распоред, већ важне правце

поседују слично као и у нормалним условима, извлачећи снаге са мање важних правца.

Армија се може бранити на широком фронту самостално (на засебном оперативно-стратегиском правцу) или у саставу фронта, али се ПА обезбеђење у оба случаја организује по истим начелима.

При одбрани армије на широком фронту највећи део специјалних ПА средстава употребљава се за ПАО дивизија на најважнијим правцима, док ће ПАО дивизија на помоћним правцима почивати највећим делом на групним средствима (стрељачком и артиљериском наоружању, органима групне службе ВООВ и мерама ПА заштите). Због тога се за ПАО трупа на најважнијим правцима користе првенствено армиска и придата ПА средства, а по потреби и ПА средства дивизија са помоћних правца. При томе се организација и извођење ПАО трупа на највероватнијем правцу главног удара непријатеља врше слично као и при ПАО трупа у нормалним условима.

Ако дивизија на помоћном правцу, која се брани на широком фронту, располаже специјалним ПА средствима, ова ће се употребити првенствено код оног њеног стрељачког пука који се брани на главном правцу непријатељског напада и који, начелно, добија за одбрану отсек нормалне ширине. Тако исто, код пука који се у целини налази на широком фронту, батаљон који се налази на правцу главног непријатељског напада и поседа фронт нормалне ширине, треба првенствено обезбедити расположивим ПА средствима.

Одбрана на широком фронту организује се већином у виду одвојених чворова одбране и отпорних тачака уређених за кружну одбрану са међупросторима који се бране само ватром или поседају мањим деловима јединице, при чему батаљонски одбранбени рејони чине основу одбране стрељачких дивизија. Таква организација одбране захтева одговарајућу организацију и поделу ПА средстава, јер се као објекти ПАО појављују поједини важни чворови одбране или одвојене отпорне тачке, просторије распореда артиљерије ван отпорних тачака и важније резерве, а изузетно и делови за осигурање међупростора. За њихову ПАО издвајају се поједини водови малокалибарске противавионске артиљерије и противавионских митраљеза који се начелно придају батаљонима.

Природно је, да су при одбрани армије на широком фронту (који може износити 100 и више км) знатно веће ширине одбранбених зона дивизија, отсека пукова и рејона батаљона, па и чета. Услед тога батерије средњекалибарске противавионске артиљерије, које обезбеђују групације на појединим правцима, најчешће неће бити у међусобној ватреној вези, нити ће се моћи организовати непрекидно обезбеђење дуж целог фронта са средњих и великих висина, чему се редовно тежи при одбрани у нормалним условима. Водови малокалибарске противавионске артиљерије и противавионских митраљеза, који обезбеђују поједине отпорне тачке на једном правцу, такође ће најчешће бити без међусобне ватрене везе, тако да се ни у оквиру једног правца неће увек моћи организовати непрекидно обезбеђење са малих висина. Због тога се, при одбрани на широком фронту, средњекалибарска противавионска артиљерија распоређује у оквиру једног правца по начелу заједничког обезбеђења просторије (цела просторија на којој су распоређене снаге и техника сматра се као један објект за чије се обезбеђење

распоређују батерије на прописаним међусобним растојањима и отстојањима, тако да су у међусобној ватреној вези), док се малокалибарска противавионска артиљерија и противавионски митраљеви распоређују по начелу посебног обезбеђења појединих објеката (за обезбеђење појединих важнијих објеката одређује се потребан број ватрених јединица које се постављају на дозвољеном међусобном растојању и отстојању ради што бољег обезбеђења тога објекта без обзира на ватрену везу са средствима која обезбеђују друге објекте).

У одбрани на широком фронту снаге и техничка средства групишу се на главним правцима, а на планинском и тешко пролазном земљишту групирање се начелно врши дуж аутомобилских путева или праваца подесних за употребу тенкова. На овим правцима се организује чврста и врло дубока одбрана, на целој дубини уређују се за одбрану природне линије, насељена места и други месни објекти, тако да тактичка и оперативна дубина на таквим правцима може бити и већа него при одбрани на фронту нормалне ширине (на планинском земљишту оперативна дубина може достићи и 60—80 км), док на осталим правцима дубина одбране може да буде и испод нормалне. Због тога највећи део ПА средстава треба употребљавати за ПА обезбеђење снага и технике на најважнијим правцима, најчешће у линијском распореду дуж комуникација (управо на фронт) тежећи да се оствари ватрена веза и обезбеди непрекидност одбране по дубини. Ради најцелисходније употребе свих јединица противавионске одбране треба тежити да се средства ПАО, која обезбеђује поједине правце, обједине у посебне противавионске артиљериске групе (ПААГ).

Пошто се у одбрани на широком фронту образују знатно јаче резерве (до $\frac{1}{3}$ снага армије) које се постављају на већим дубинама, обично на раскрсницама путева, са циљем да обезбеде успех одбране оних праваца на којима нападач изрази најјаче дејство, или делом снага да воде борбу са непријатељским ваздухопловним десантима, морају постојати довољно јака ПА средства која ће бити у стању да обезбеде активна дејства резерви и ојачају ПА одбрану на угроженом делу фронта. Због тога се при одбрани на широком фронту резерва обезбеђује делом специјалних ПА средстава, па макар била у захвату зоне дејства ПА средстава која обезбеђују групације на главним правцима — што није увек случај при одбрани у нормалним условима. Средства ПАО која обезбеђују резерве намењена су за маневар и претстављају неку врсту противавионске резерве.

Широки фронт испољава свој утицај и на организацију командовања средствима ПАО. Да би се што боље уочиле специфичности у организацији командовања код одбране на широком фронту, изнећемо најпре у најкраћим цртама основе организације ПАО и командовања ПА средствима у армиској одбраненој операцији уопште, који у потпуности важе и за одбранену операцију армије на широком фронту, а потом специфичности у организацији командовања на широком фронту.

Командант и политкомесар армије носе одговорност за организацију и спровођење ПАО армије. Они организују ПАО и командују њеним средствима преко команданта артиљерије и његовог помоћника за ПАО. Командант артиљерије командује потчињеним ПА јединицама преко свога помоћника за ПАО који непосредно руководи целокупним ПА обезбеђењем арми-

је. Ако у команди артиљерије нема помоћника за ПАО, његову улогу прима на себе командант највеће ПА јединице (из органског састава или придате). То исто важи и за потчињене јединице које располажу специјалним ПА средствима (корпуси и дивизије). У нижим јединицама, које не располажу специјалним ПА средствима, старање о организацији и спровођењу ПАО спада у надлежност начелника штаба.

Одлуку за организацију ПАО армије доносе командант и комесар армије на основу добивеног задатка, свестрано процењене ситуације и предлога команданта артиљерије. На основу ове одлуке, у општој борбеној заповести армије, у посебној тачки, одређују се задаци ПАО. На основу ове одлуке, као и директиве и извода из плана ПАО фронта (ако је армија у саставу фронта), у команди артиљерије армије ради се план ПАО армије, а на основу одобреног плана ПАО, команда артиљерије издаје посебну борбену заповест за ПАО.

У току извођења борбе помоћник команданта артиљерије за ПАО руководи целокупном ПАО са командног места или осматрачнице команданта артиљерије, одакле је везан са командантима ПА јединица или ПА група жичном и радио везом, користећи при томе и средства везе службе ВООВ. Ако армију обезбеђује и ловачка авијација, код њега се налази официр за везу из штаба ловачке авијације, преко кога се решавају сва питања садејства између ПАА и ЈА. Непосредно командовање ПА средствима врши се са командних места или осматрачница од стране одговарајућих ПА старешина.

Право отварања ватре код ПА јединица припада командиру батрене јединице, и то: командиру батерије СПАА, командиру батерије или вода МПАА и командиру вода или полувода ПАМ — ако не постоји претходна заштита од стране претпостављеног старешине.

Сасређено командовање (тј. кад армија са својим формациским и придатим ПА средствима организује ПА обезбеђење свога борбеног поретка, образујући једну или више армиских ПА група које су под командом команданта артиљерије у армији, односно његовог помоћника за ПАО), за разлику од одбране у нормалним условима код одбране на широком фронту ретко долази у обзир, јер ширина фронта и земљишни услови отежавају, а често и сасвим онемогућавају успешно командовање са једнога места.

Делимично подељено (или комбиновано) командовање (тј. кад армија делом својих формациских и придатих ПА средстава организује ПА обезбеђење најважнијег дела свога борбеног поретка, а део ових средстава придаје потчињеним јединицама), овде ће се најчешће примењивати. Армија обично образује једну армиску ПААГ за обезбеђење главне групације од чијег дејства зависи исход одбранбене операције, а остале јединице обезбеђују се самостално, употребљавајући придата и своја сопствена ПА средства.

Потпуно подељено командовање (тј. кад армија своја формациска и придата ПА средства подели потчињеним јединицама — корпусима, дивизијама — према њиховим улогама у борбеном поретку и ове самостално организују ПА обезбеђење са свих висина), које се при одбрани под нормалним условима најређе примењује, може се доста често примењивати при одбрани на широком фронту, јер велика ширина фронта, систем чворова од-

бране и самосталних отпорних тачака са међупросторима, као и земљишни услови, понекад неодложно условљавају овај начин командовања.

Аналогно организацији командовања у армији, организује се командовање ПА средствима и у оквиру потчињених дивизија. При томе сасређено командовање налази примену само код дивизије на главном правцу која брани фронт нормалне ширине, и код оних које су у другом ешелону армије или у општој резерви армије за борбу са крупним ваздушним десантима; подељено командовање се примењује начелно код дивизија на помоћним правцима које бране широки фронт, а делимично подељено (комбиновано) командовање и у једном и у другом случају, зависно од земљишних услова и количина ПА средстава којима дивизије располажу.

Образовање армиских противавионских артиљериских група (ПААГ) врши се од армиских и придатих ПА средстава као и при одбрани у нормалним условима. У састав армиске ПААГ, која обезбеђује главну групацију, начелно улазе сва средњекалибарска ПА средства намењена за обезбеђење те групације и оне јединице малокалибарске ПА артиљерије и ПА митраљеза које су намењене за обезбеђење армиских објеката (армиске артиљериске групе, тенковске и противтенковске резерве, командног места армије, итд.). Малокалибарска противавионска артиљерија и противавионски митраљези из армиских и РВК јединица или одузети од дивизија са помоћних правца, намењени за ојачање ПАО дивизије на главном правцу, начелно се придају овим дивизијама. У састав армиске ПААГ начелно не треба да улазе малокалибарска ПА артиљерија и ПА митраљези из органског састава дивизија.

За обезбеђење појединих објеката у саставу дивизије начелно се одређују поједине јединице малокалибарске ПА артиљерије и ПА митраљеза. Но, ако се главна маса дивизиских борбених средстава налази груписана на појединим деловима дивизиске зоне дејства (појединим важним правцима), онда се од сопствених и придатих ПА средстава могу образовати дивизиске ПАА групе које су под командом команданта артиљерије у дивизији, односно његовог помоћника за ПАО — коме су потчињене и ПА јединице које обезбеђују поједине објекте (када је командовање сасређено). Међутим, ПА средства, придата појединим пуковским отсесима или батаљонским рејонима (чворовима одбране или отпорним тачкама), стављају се под команду команданта пука односно батаљона (командовање подељено).

С обзиром на изложену организацију командовања средствима ПАО у армији при организовању ПАО код потчињених дивизија, могу наступити следећи случајеви:

— ако располаже само сопственим средствима ПАО (МПА и ПАМ), онда дивизија самостално организује ПАО у сагласности са планом ПАО армије (корпуса); ако се налази у захвату зоне дејства средњекалибарске ПА артиљерије претпостављене команде или суседа, дивизија организује садејство са овим средствима; ово је најчешћи случај који може наступити код дивизије која се налази ма на коме месту у борбеном поретку армије;

— ако су специјална ПА средства (МПА и ПАМ) одузета од дивизије, тј. онда када се дивизија налази на мање важном правцу, а армија (корпус) не располаже са довољно средстава ПАО за обезбеђење трупа на главном правцу, дивизија организује ПАО само трупним средствима; али је

ово изузетан случај и може доћи у обзир кад конфигурација и покривеност земљишта у зони дејства дивизије знатно отежавају извиђање и дејство авијације;

— ако је дивизија, поред сопствених специјалних ПА средстава (МПАА и ПАМ), ојачана малокалибарском ПА артиљеријом и ПА митраљезима (из састава армије, РВК или дивизија са помоћних праваца), онда она самостално организује ПАО са малих висина, сагласно плану ПАО армије (корпуса), а ПА обезбеђење са средњих и великих висина организује претпостављена команда; овај случај ће најчешће бити код дивизије на правцу непријатељског главног удара, а може наступити и код дивизија у другом ешелону армије или у резерви;

— ако се дивизија налази у захвату зоне дејства армиске (корпусне) ПААГ чија се малокалибарска ПА артиљерија и ПА митраљези налазе распоређени у зони дејства дивизије, али за обезбеђење армиских објеката, онда дивизијска ПА средства не улазе у састав ПААГ већ се између њих организује садејство које се састоји у подели објеката ПАО, у сагласном одређивању ватрених положаја, усклађивању планова премештања и међусобном показивању циљева;

— ако је дивизија, поред расположиве малокалибарске ПА артиљерије и ПА митраљеза, као ојачање добила и средњекалибарску ПА артиљерију (кад дивизија брани неки важан правац, а ширина фронта и земљишни услови неминовно захтевају да командовање буде потпуно подељено, или код дивизија у другом ешелону армије или резерви — ако се располаже са довољно средњекалибарске ПА артиљерије), онда дивизија самостално организује ПА обезбеђење са свих висина сопственим и придатим средствима, сагласно плану ПАО претпостављене команде.

У одбрани на широком фронту армиска одбранбена зона дели се на противдесантне зоне, а за борбу са ваздушним десантима, образује се општа покретна резерва (јачина од стрељачког батаљона до стрељачке дивизије са ојачањима) као нов елеменат борбеног поретка армије (корпуса) у одбрани — или се одређују дежурне јединице из другог ешелона или резерве, поред дежурних јединица ловачке и јуришне авијације за пресретање непријатељских ваздухопловних десаната. Резерва се распоређује на већој дубини, у позадини јединица другог ешелона, у рејонима где је највероватније спуштање ваздушних десаната. Ту се резерва организује у поједине батаљонске и четне рејоне одбране и водне отпорне тачке.

Резерва за борбу са ваздушним десантима у свом саставу треба да има и део специјалних ПА средстава, како за дејство на ваздушни десант док се још налази у ваздуху, тако и за ПА обезбеђење саме резерве приликом њеног дејства на десант који већ дејствује са земље, подржаван својом авијацијом. Ако јединице резерве у свом саставу немају специјалних ПА средстава, онда им треба придати део малокалибарске ПА артиљерије или ПА митраљеза, а ако се располаже са довољно средњекалибарске ПА артиљерије, а у изгледу је да ће непријатељ употребити крупне десанте, корисно је да се јачим резервама прида и део ових средстава.

Противавионско обезбеђење противдесантних зона врши се према посебном плану. При томе треба у најширем обиму примењивати мере ПА заштите.

За благовремено откривање ваздушних десаната служе станице службе ВООВ. Због тога се организација ове службе у одбрани мора саобразити потребама противдесантне одбране. По потреби, у рејонима где је најподесније искрцавање крупних десаната, постављају се и посебне станице ВООВ за осматрање десаната.

Ако нема опште покретне резерве за борбу са ваздушним десантима, већ само дежурне јединице из другог ешелона или резерви, онда у њиховом саставу обавезно морају бити и дежурна средства ПАО (дежурне ПА јединице или дежурна ПА средства од стрељачког наоружања). Поред нормалних задатака, све јединице и средства ПАО, а нарочито она која обезбеђују резерве или објекте у армиској позадини, треба да се боре и са непријатељским ваздушним десантима и да буду спремни за самоодбрану од њихових диверзантских акција. Зато све осматрачке станице (ОС) јединица ПАО и трупе службе ВООВ морају извештавати и о ваздушно-десантној опасности.

Због отежаног маневра по фронту средствима ПАО на главном одбранбеном појасу, маневровање из позадине и другог ешелона добија нарочити значај. Због тога, при изради плана маневра, треба предвидети употребу средстава ПАО за разне варијанте непријатељског дејства на фронту, а уједно и повлачење на њихово место оних ПА средстава која се нису могла употребити за маневар по фронту.

Ако у склоп одбране на широком фронту, при тешким зимским условима, улазе насељена места, шумице и други погодни земљишни објекти, онда се они, поред комуникациских чворова и других објеката који су уређени за одбрану или поседнути резервама, првенствено обезбеђују малокалибарском ПА артиљеријом и ПА митраљезима. ПА средства се постављају дуж важних путева у линиском распореду. Путеве за прилаз ватреним положајима ПА средстава постављених ван објеката треба непрекидно рашчишћавати од снега.

При одбрани широких река средствима ПАО треба заштитити: трупе на отсецима вероватних прелаза непријатеља, артиљериске групе, резерве и правце за прилажење резерви ка отсецима непријатељског прелаза, а мостобране бранити средствима ПАО распоређеним на обема обалама реке.

До почетка непријатељског прелаза реке средства ПАО дејствују само са привремених ВП, водећи рачуна да својим дејством не открију распоред трупа. У овом периоду корисно је дејство лутајућих ПА оруђа. Већи део средстава ПАО, а нарочито СПАА отвара ватру тек пошто непријатељ отпочне авијациску припрему.

Пошто у одбрани на широком фронту (због велике ширине одбранбеног фронта) неће бити довољно средстава ПАО, малокалибарску противавионску артиљерију редовно треба распоређивати по водовима, постављати заседе од средстава ПАО и широко примењивати лутајућа ПА оруђа и маневар средствима ПАО. Осим тога, стрељачко наоружање треба много више користити за ПАО него при одбрани у нормалним условима, нарочито у дивизијама од којих су одузета специјална средства ПАО и у издвојеним чворовима и отпорним тачкама, који не располажу специјалним средствима ПАО.

Организација службе ВООВ је знатно сложенија. Ради обезбеђења осматрања у међупросторима чворова одбране и противдесантним рејонима, потребно је знатно више органа и средстава везе.

Противавионска, нарочито средњекалибарска артиљерија, распоређена на тенкоопасним правцима, узима широко учешће и у ПТО.

Садејство између средстава ПАО и трупа које ова обезбеђује од поврстепеног је значаја.

На слабо пролазном земљишту нарочито се добро морају обезбедити установе позадине армије и путеви за довоз и евакуацију и вештачка постројења на њима.

* * *

Специфичности организације и извођења ПАО које произлазе из особености одбране на широком фронту, нарочито долазе до изражаја при организацији ПАО у условима када се располаже релативно мањим противавионским снагама. Стога је организација ПАО армије, која не располаже довољном количином средстава ПАО, сама по себи сложена, а при одбрани на широком фронту постаје још сложенија и тежа тако да се морају предузимати нарочите мере да се расположива средства најцелисходније употребе и искористе.

Генералмајор ЂОРЂЕ ЈОВАНОВИЋ

ДЕЈСТВО АТОМСКИХ БОМБИ И ОДБРАНА ТРУПА

Борба између нападних и одбранбених средстава кроз векове навикла је људе да верују да се сваком новом ратном средству може пронаћи одговарајуће противсредство, па се такво веровање везује и за атомску бомбу. То гледиште заступају првенствено војници, научени да ствари посматрају кроз историју развоја ратне технике, док се сада научници не слажу са њиховим оптимизмом. У књизи „Један свет или ниједан“, од Декстер М., штампаној у Америци, 1946 године, петнаест корифеја атомске науке, међу којима и чувени научник Ајнштајн, тврде у својим чланцима да је наука ослобођењем енергије из материје дошла до врхунца човечије генијалности, те не верују да ће се против атомских бомби пронаћи ефикасна противсредства. Но, ми, војници, тако што у догледно време и не очекујемо. Пушка је, на пример, пронађена пре много векова, па ипак велики проценат војника гине од пушчаног зрна и у савременим ратовима. За проналазак сигурног противсредства нису некипут ни векови били довољни.

Свакако, атомска бомба, због необичног дејства, не би могла да се третира као неко уобичајено ратно средство. Њу ћемо моћи да разумемо само онда, ако смо начисто са структуром атома и суштином материје. Ако нам је јасно да су материја и енергија уствари само два вида једне исте козмичке супстанце, моћи ћемо да разумемо ону огромну диспропорцију која постоји између материје и енергије, као и зашто при обичним манифестацијама енергије материја привидно не губи ништа од своје количине и, обротно, зашто и минималне количине материје стварају несразмерно велику енергију.

Код хемиских процеса — обичних сагоревања, експлозија, итд. — атоми остају цели, јер код истих долази само до прегруписавања у молекулу, док се код атомске реакције цепају, а као продукти тога настају нови елементи који са основним, пре цепања, нису имали ништа заједничког. То је случај код атомских бомби типа ураниум 235 и плутониума, чији су продукти бариум, криптон, лантанум и њима слични. Но, атомска реакција настаје и онда, када се атоми једног лаког елемента удружују у атом тежег елемента, као што је случај код хидроген-хелиум бомбе, где се хидроген-атоми уједињују у атом хелиума, при чему се један делић материје претвара у енергију. Хидроген-бомба није ништа друго него имитација процеса у Сунцу и звездама. (Та невероватно велика диспропорција материје, у ужем смислу

речи, и енергије и јесте објашњење, зашто сунца зраче милијардама година, а да привидно не губе од своје материје).

То све, истина, изгледа далеко од наше теме, али ствар са атомском енергијом није такве природе да би се могло прећи преко тих чињеница. Хтети третирати атомску експлозију као нешто слично експлозији неког врло јаког, обичног експлозива — погрешно је, па ма колико извесни облици манифестоване енергије били слични један другоме, јер атомски процес није хемиски — он је физички.

Јасно је да се не можемо упуштати у разматрање одбране трупа од атомске бомбе пре него што нам буде познато дејство њезине експлозије, које познајемо као ратно искуство из свега две бомбе бачене у Јапану при крају рата (јер их више није ни било у то време). Последице тих двеју бомби испитане су од званичних комисија. У нашем разматрању ми ћемо се служити званичним извештајем енглеске анкетне комисије, која је по завршетку рата обишла погођене јапанске вароши.

Атомска бомба бачена на град Хирошиму била је пуњена ураниумом 235, а она на Нагасаки плутониумом. Рачуна се да је само један врло мали проценат атома (3—5) дошао до цепања, јер је почетна фаза експлозије разбила бомбу много пре завршетка процеса, а у разбијеним деловима знамо да се процес ланчаног цепања није могао ширити, јер је то условљено критичном количином материје.

Главни облици дејства атомске експлозије су ваздушни и топлотни удар, као и радиоактивно зрачење.

Ваздушни притисак који ствара атомска експлозија мери се на милионе атмосфера, те је рушећа моћ атомских бомби несразмерно већа него код обичних. Код атомске експлозије сви делови бомбе, налазећи се у центру температуре од много милиона степени, претварају се моментано у гасно стање. (То се уосталом дешава и са оним делом атомског експлозива у коме није могло доћи до распадања атома). Највећи број смртних случајева и тешких озледа, као последица ваздушног удара, долази посредним путем, углавном од рушевина, јер је при експлозији у Хирошими и Нагасаки-у мали број озлеђен од непосредног дејства ваздушног удара (прскање бубних опни, испадање очију из главе и томе слично).

Услед ваздушног удара, од надповршинских грађевина, изузев јаких бетонских конструкција, у Хирошими и Нагасаки-у није могло ништа да остане неоштећено. Поред врло јаког примарног ваздушног таласа осетио се и много слабији, али дужи по трајању, секундарни или повратни удар, који настаје услед усисавања ваздушних маса ка месту експлозије где је тренутно настао вакуум.

Приметило се код Нагасаки-а да је повратни удар нешто јачи ако се циљ налази у котлини или уској долини, што долази услед одбијања ваздушних маса од околних брда.

Енглеска комисија (која је бројала шеснаест чланова, стручњака по разним гранам), одређена да испита последице атомске експлозије у Јапану, да би добила слику какве би последице настале у случају бомбардовања енглеских градова, на основу резултата анкете, дошла је до следећих закључака:

у кругу са пречником од 900 метара била би од експлозије порушена свака кућа грађена на енглески начин;

до даљине од 1 миље (1523,9 м) свака кућа би била оштећена толико, да се не би могла оправити;

до даљине од 1 и по миље (2280 м) оштећене куће могле би се само оправкама великих размера оспособити за становање, и

до даљине 2 до 2½ миље (3000—3760 м) оштећене куће могле би се мањим оправкама употребити за смештај људи.

Према извештају ове анкетне комисије закљони од ваздушног бомбардовања у Хирошими остали су скоро сви неоштећени, што је важно знати за обраду наше теме. То су били, углавном, полуукопани закљони, земљано-дрвене конструкције, 6—7 метара дужине и покривени са око пола метра земље. У Нагасаки-у је свако двориште имало свој дубоко ископани ров са настрешницом покривеном слојем земље од око тридесетак сантиметара. Многе од тих настрешница, непосредно испод тачке распрскавања атомске бомбе, биле су порушене. Али, већ на близу 250 метара од експлозије таква рушења су опала на 50%, а почев од 760 м даљине није уопште било порушених настрешница. Ово су последице начина на који су бомбе експлодирале у Јапану, наиме, у ваздуху на пар стотина метара изнад циља, а тај је начин изабран да би и сви остали ефекти атомске експлозије дошли што боље до изражаја.

Други главни облик дејства атомске експлозије је стварање огромне температуре. Рачуна се да је температура у центру експлозије морала да буде од много милиона степени Целзиуса. По ефекту на поједине предмете на земљи израчуната је приближна температура на површини. Константовано је да су топлотни ефекти у Нагасаки-у (где је бачена плутониум-бомба) били знатно већи, иако је бомба експлодирала на приближно истој висини као и она у Хирошими.

Топлотни зраци шире се праволиниски и трају врло кратко време. Њихово се дејство пре заврши, него што стигне ваздушни удар. Тако су многе дрвене ствари у јапанским кућама остале поштећене од непосредног утицаја топлотних зракова тамо где су год прозори и врата били затворени у моменту експлозије, иако их је ваздушни удар у следећем моменту развалио према унутра, а одмах затим усисавајући ефекат избацио напоље, на улицу.

Услед праволиниског ширења и неједнаког ефекта топлоте на разне материје, предмети остављају трајну сенку. Тако су оставили и људи своје сенке на бетонским путевима где су се затекли у моменту експлозије. Те сенке имају и данас своје посетиоце и ходочаснике. Топлотни удар, много бржи од ваздушног, оставио је свој печат много пре, него што је ваздушни удар стигао да све те предмете и људе разнесе. Под утицајем топлотних зракова, глатке мермерне површине постале су дубоко наборане. Бетонске плоче добиле су црвенкасту боју разних нијанса. Вегетација је оставила слику жељењег пејсажа. Свеже лишће, које захтева нешто дуже времена да би било спржено, оставило је на многим местима по зиду и тротоару такођер своје сенке. Црна боја је највише страдала, а најмање бела. Опекотине на људима биле су најјаче испод тамних боја на оделу. На многим лешевима су се видели тачне фигуре какве су биле на штофу од одела. Светло одело са тамним пругама остало је на даљини од једне миље (1520 м) неопрљено, изу-

зев тамних пруга које су изгореле. На даљини од 1 и по миље (1520 до 2280 м) црна слова на јапанском папиру су скроз прогорела, док је бео папир остао нетакнут. Комотно одело пружа више заштите него уско.

Све ове констатације анкетне комисије могу да буду интересантне само за оне даљине на којима је температура изгубила од своје интензивности и постала сношљива за организам живих бића. Према извештају комисије људи који су се налазили до 1300 метара удаљени од места експлозије умиралли су за пар минута или сати од тешких опекотина; људи који су се налазили на њтовреном простору до 1 и по миље (2280 м) од места експлозије имали су још увек озбиљне опекотине, а они на даљини од 2 и по миље (3760 м) знатно блаже.

Није се потврдило причање Јапанаца да су бели људи остали поштеђени од топлотних зракова. Зграде и зидови пружали су потпуну безбедност од опекотина. Група од 580 људи коју је експлозија затекла на једном мосту у Хирошими, на скоро 1 и по миљу (2280 м) далеко од места експлозије, била је прилично опрљена, те је имала 9 мртвих. Неколико људи који су случајно били зидом заклоњени од директних топлотних зракова остали су неповређени.

Из ових кратких примера могли бисмо да закључимо да би и мањи заклони против директних топлотних зракова били од користи, а дубоки ровови са настрешницама изгледа да би били довољни да заштите трупу не само од директних топлотних зракова, него и од ваздушног таласа.

Узрок да људи и поред милиона степени температуре у центру експлозије, на тако кратком отстојању од 2—3 миље (3 до 4,5 км) прођу сразмерно јефтино, лежи у необично кратком трајању зрачења топлоте и у биолошкој особини човечијег ткива да са закашњењем реагује на топлоту. (То је као када жеравку голим прстима брзо убацимо у пећ).

Дејство инфрацрвених зракова сматра се као споредан ефекат, који накнадно долази до изражаја на незаштићеној кожи у виду накнадних опекотина. Последице ултраљубичастих зракова на организам људи, који ствара атомска експлозија, још нису довољно испитане. Констатовано је само да је испод места експлозије настала врло брзо бујна вегетација, која се приписује дејству ултраљубичастих зракова. Бела светлост од блеска експлозије била је неколико пута интензивнија од сунчеве светлости, те може да буде опасна за незаштићено око.

Сличне ефекте, само у минијатури, можемо наћи и код обичних експлозија. Али, оно што највише карактерише атомске експлозије, то су радиоактивни зраци, чије је дејство уједно и најподмуклије. Процес цепања атома дејствује радиоактивно на три начина:

- 1) испушта продорне зраке електромагнетске природе (гама зраци) и још продорније зраке материјалне природе (неутроне);
- 2) нови продукти (нови елементи који настају услед цепања атома ураниума 235 или плутониума) и сами су радиоактивни;
- 3) материја кроз коју прођу ослобођени неутрони постају и сама радиоактивна.

Према мишљењу енглеске анкетне комисије, радиоактивност, коју стварају неутрони (иако су они, као што је познато, много продорнији од

гама зракова, јер продиру кроз дебеле плоче олова), мања је него она од гама зрачења.

Три месеца после бомбардовања Хирошима и Нагасаки-а нека места су била још увек радиоактивна. Установљено је да је та радиоактивност долазила од продуката цепања атома (од створених нових елемената), а не од директних гама зракова или неутрона у моменту експлозије. Противно ономе што се препричавало, заостала радиоактивност од директних гама зракова и неутрона била је већ истога дана безбасна по здравље човека, те су спасавајуће екипе могле, чак и на местима непосредно испод распрсне тачке бомбе, већ на неколико сати после експлозије, да раде без икаквих каснијих последица.

Што се тиче директног утицаја радиоактивних зракова на људе у моменту експлозије, ту ствар стоји сасвим друкчије. Анкетна комисија приписује сва накнадна обољења засада још довољно неиспитаном комплексу радиоактивног зрачења у којем се нарочито истиче дејство гама зракова. Углавном, озледе су сличне онима које се задобијају код претераног излагања Рендгеновим зрацима, само у много опаснијој форми.

Гама зраци су веома продорни. Људи који су у моменту експлозије били заклоњени од дејства директног топлотног и ваздушног удара нису осећали за првих 24 часа никаквих тегоба. Карактеристични симптоми радиоактивног обољења наступили су обично тек доцније — као што су гађење, повраћање и грозница, но ретко је ко умро у времену мањем од недељу дана, чак и када је јако био изложен радиоактивним зрацима. На крају прве недеље пацијенти су обично губили косу.

У другој недељи симптоми обољења били су: пролив са крварењем, губитак апетита и осећај опште малаксалости.

У трећој недељи јављао се читав низ тегоба, међу којима је доминирао симптом недовољног обнављања крвних зрнаца. Ефекат на крв је индиректан. Комплекс радиоактивног зрачења не напада непосредно крвна зрнаца него ћелије у сржи костију из којих се формирају крвна зрнаца. Због тога пацијент у самом почетку обољења и не осећа неке нарочите тегобе, јер се оне у обзирној форми јављају тек када изврстан број ћелија у крви изумре, а срж у костима није више способна да их накнади. У неким тешким случајевима радиоактивног зрачења било је очигледно да је срж у костима формално изумрла. Услед веома ослабљене отпорности пацијент је подлегао лако било каквој инфекцији. Те су се инфекције шириле обично од уста и праћене су гангреном усана, језика, грла, итд. У таквим случајевима смрт је била резултат комбинованог дејства анемије, унутрашњег крварења и инфекције. Смртни случајеви услед радиоактивног дејства почињали су после прве недеље, достигали кулминацију у трећој, да би после шест до осам недеља обично потпуно изостали.

Рејон дејства радиоактивног зрачења није лако утврдити. Мисли се да у рејону до пола миље дубоком од центра експлозије све накнадне смртне случајеве треба приписати дејству радиоактивног зрачења.

При одређивању појаса у ком смртни случајеви од радиоактивног дејства износе само 50%, анкетна комисија наводи групу од 198 људи у Хирошими која је заклоњена дрвеним зградама радила на неких 1100 метара далеко од експлозије. Од те групе 6 људи је погинуло одмах од рушевина,

а 95 људи је умрло накнадно, верује се да су сви умрли од радиоактивних зракова, јер се на њима нису виделе никакве озледе. С обзиром на извесну малу заштиту коју су могле у овом случају да пруже куће, анкетна комисија закључује да вероватноћа смртоносног дејства гама зрачења за незаклоњене људе на даљини од три четвртине миље (1150 м) од центра експлозије не би износила више од 50%. Мањи ефекти, као губљење косе, опажали су се и до 1 и четврт миље (1520—1900 м) од центра експлозије, а неки лекари тврде да су се лака радиоактивна обољења дешавала и на удаљености до две миље.

Привремена стерилност код људи и жена била је такођер једна од последица радиоактивног обољења.

Под именом гама зракова енглеска анкетна комисија мисли на цео комплекс радиоактивног дејства, и на утицај алфа и бета зрачења, неутрона, итд. Гама зраци продиру кроз приличну дебљину материје, те се поставља питање одбране које није лако решити, а нарочито не у случају одбране трупа. Само конкретни примери и искуства из бомбардованих јапанских градова могу овде нешто да помогну, а никако маштање и нагађање.

Ево неколико примера радиоактивног дејства из бомбардоване Хиросиме. Једна необично јака троспратна зграда, саграђена од армираног бетона, на око 230 метара далеко од експлозије, остала је, изузев мањих оштећења, углавном цела. Од 23 човека, колико их је било у њој, нико није погинуо, нити теже озлеђен. Па ипак, између шестог и седамнаестог дана после експлозије, од њих је постепено умрло 21 лице — вероватно сви од дејства гама зракова. Двојица преживелих налазила су се у моменту експлозије у телефонским кабинама, у приземљу, где су били заклоњени горњим спратовима, а донекде и суседним зградама. У једној пегоспратној згради од армираног бетона, на око 640 метара од експлозије, било је на 4 и 5 спрату много накнадних смртних случајева од гама зрачења, много мање на 3 спрату, а ниједан случај на нижим спратовима. У једном делимично подземном заклону, нешто мање од пола миље удаљеном од места експлозије, није било ниједног смртног случаја од гама зрачења међу становницима. На приближно 1 миљу даљине од места експлозије већ и мање масивне зграде пружају довољну заштиту од гама зракова. Као пример за то анкетна комисија наводи градску кућу у Хиросими, која је на једну миљу удаљена од места експлозије, где, осим 6 благих случајева радиоактивног обољења, није било ниједног смртног случаја.

На основу ових и сличних примера, анкетна комисија није могла да дође до неких сигурнијих закључака, нарочито у погледу одређивања процента смртних случајева насталих услед топлотних и ваздушних удара, као и радиоактивног дејства. Сматра се да је од дејства ваздушног удара погинуло приближно исто онолико колико и од топлотног. Код овог последњег пак, сматра се да је половина погинула од непосредног дејства топлотних зракова, а друга половина услед посредног утицаја, тј. услед насталих пожара. Најнесигурнији закључци односе се на жртве радиоактивног зрачења. До нешто тачнијих закључака комисија је дошла једино у погледу укупних жртава према даљинама од места експлозије, а који казују да је на даљини: до четвртине миље (380 м) од експлозије погинуло 95 процената људи од укупног броја становништва на том простору;

- од четвртине до половине миље (380 до 760 м) 85 процената;
- од половине до три четвртине миље (760 до 1150 м) 58 процената;
- од три четвртине до 1 миље (1150 до 1520 м) 35 процената;
- од 1 до 1 и по миље (1520 до 2280 м) 13 процената;
- од 1 и по па до 2 миље (2280 до 3050 м) свега пола процента становништва које се затакло на томе појасу.

Познато је правило: уколико је гушћа насељеност по квадратном километру, утолико су веће и жртве. У случају Хиросиме и Нагасаки-а средњи број жртава је износио 65 процената од укупног броја становништва, рачунајући у жртве само погинуле. Примењујући све то на прилике и начин градње кућа по енглеским варошима, анкетна комисија закључује да би број погинулих под сличним околностима у Енглеској износио мање, и то око 50.000 људи од једне бомбе. У поређењу губитака у Европи, Енглези наводе да је Лондон за читаво време трајања рата имао свега 30.000 жртава од немачког бомбардовања, а цела Енглеска свега 60.000, урачунавши ту и жртве у Лондону. У поређењу са губицима од немачког V-2, анкетна комисија напомиње да се на сваку бомбу V-2 просечно рачунало 15 погинулих.

Односно рушевина од атомске бомбе, с обзиром на солиднији начин израде кућа у Енглеској, анкетна комисија налази да би од једне атомске бомбе, бачене на неку велику енглеску варош под сличним околностима као у Јапану, било: око 30.000 кућа потпуно порушених, око 35.000 кућа тешко оштећених и око 50.000 до 100.000 кућа лако оштећених које би се мањим оправкама мogle оспособити за становање. То би за енглеску урбанистику, грубо рачунато, значило око 400.000 бескућника у првом моменту, од којих би једна половина тек после краћих оправака кућа могла доћи под кров. Од преосталих 200.000 треба рачунати на 50.000 мртвих и исто толико расту-рених на лечење. Остатак од 100.000 људи могао би да дође под кров тек после вишемесечних оправака кућа.

Слични подаци о разним ефектима могли би се применити и на фабрике и индустријске центре.

У случају да код будућих атомских експлозија тачка распрскавања буде снижена, тј. ближа земљи, рејон дејства би био свакако мањи, али зато би рушење и пожари испод тачке распрскавања били знатно већи и чешћи. Близина тачке распрскавања би могла такође да створи и интензивније радиоактивно зрачење, те би се радиоактивност тла дуже задржала и чинила простор неприступачним. Одбрана од радиоактивности остаје засада још нерешен проблем.

Да бисмо слику комплетирали, морамо се са пар речи дотакнути и дејства атомских бомби када експлодирају испод водених површина. Из незваничних података знамо да су се 1946 године на Тихом Океану, код групе острва Бикини, вршиле пробе новим атомским бомбама. Једна од бомби је експлодирала у дубини од 10 метара и издигла стуб воде на око 1300 метара висине са 700 метара широком базом. Пулверизована вода, у виду радиоактивне магле, покривала је више дана део морске површине и чинила га неприступачним. Ове бомбе су биле око шест пута јаче од оних бачених на Јапан за време рата. Значи да је проценат цепања атома у овим бомбама био већ знатно већи. У будућим ратовима треба, дакле, рачунати са далеко јачим дејством атомских бомби, него оних у Јапану.

Такозвана хидроген-атомска бомба оснива се на једном комбинованом начину добијања атомске енергије. Као модел за ово послужило је само Сунце. Док се код ураниум 235 и плутониум-бомба атомска енергија ослобађа путем распадања материје — цепања атома, дотле се код хидроген-бомби атомска енергија добија на примеру спајања лаких елемената у тежи, при чему се један мали део материје претвара у атомску енергију, слично процесу у центру Сунца. Разлика је само у димензијама и времену трајања процеса човечијег вештачког сунца чији процес траје фракцију једне секунде и оне велике „хидроген-бомбе“ чији процес траје милијардама година и коме живот на планетама може да захвали за своје постојање. Процес у хидроген-бомбама је независан од критичне количине, те је количина експлозивне материје, па према томе и снага тих бомби, зависна једино од могућности њиховог транспорта до циља.

Али процес у хидроген-бомбама је прави зачарани круг, јер без милионске температуре он не би могао да се одвија, а без процеса нема милионске температуре. Ту температуру човек није кадар да створи на други начин него експлозијом обичне атомске бомбе типа ураниум 235 или плутониум. Како је ова последња, према извештају анкетне комисије, дала јаче топлотне резултате, вероватно је да ће се она и употребљавати за давање иницијалне температуре хидроген-бомби. Чак и у случају да процес претварања хидрогена у хелиум и затаји, експлозија плутониум-бомбе као „упалача“, вероватно не би губила ништа од своје ефикасности нормалне атомске бомбе. Засада је процес постигнут бомбардовањем деутериума, тј. тешког хидрогена, саставног дела тешке воде, те ћемо зато највише понекад да супер-бомбе називају и деутериум-бомбама.

Има неколико комбинација претварања лаких елемената у теже, те се не треба чудити ако ускоро будемо читали, например, о новој литиум-хидроген-бомби. Но не треба сматрати завршеним ни ослобођење атомске енергије путем цепања атома трансуранијских елемената као што је случај са плутониумом. Од његовог проналаaska до данас успело је да се створе још три вештачка трансуранијска елемента, а теоретски се предвиђа и могућност стварања таквих елемената све до редног броја 137 Менделеевеве Периодичне таблице елемената. Није искључено да ће један или други од њих бити такође способан за ланчано цепање атома.

Као један нарочити вид атомског наоружања треба сматрати и радиоактивне материје које се у виду прашине, магле, кише, могу на бојишту употребљавати, а које се, скоро у неограниченим количинама и у многобројним нијансама у погледу ефекта и трајања радиоактивности, могу добивати у уранијским батеријама као споредни продукти. Засада су оне по разним медицинским лабораторијумима. У малим количинама оне лече, а у великим убијају. Њихова масовна продукција је могућа, а и њихова масовна примена на бојишту, због чега многи сматрају ове продукте атомским наоружањем за дејство у тактичким размерама на бојишту.

Разматрајући начин употребе атомске бомбе у прошлом рату, као и ванредне тешкоће око њиховог фабриковања у већем броју, ми бисмо дошли до опште познатог гледишта да атомске бомбе за данас још претстављају искључиво стратемско средство велике моћи које може да утиче на исход рата, те да је атомска бомба засада још исувише ретка и скупа ствар да би

се могла употребљавати против циљева на бојишту, као и да би циљеви атомских бомби засада могли да буду само крупни центри непријатељског ратног потенцијала.

Такво је гледиште преовладало све до краја прошле године. Отада, а нарочито за последњих неколико месеци, преко радија и иностране штампе, почеле су се све чешће ширити вести о проналаску „лаке“ атомске бомбе за директну употребу против трупа. Тако швајцарски лист „Neue Züricher Zeitung“, од 1 децембра прошле године, у чланку „Die militärischen Vorkehrungen Amerikas“, тврди да је начелник штаба Америчке армије изјавио претставницима штампе да се ради на решавању проблема употребе атомске бомбе у тактици пешадије, а из другог једног чланка види се да се у „Basic Training School“ у Китзингену студира тактички рад трупа у вези атомског наоружања.

Нарочиту пажњу заслужује серија чланака Pierre Dubard-a, специјалног дописника париског листа „Le Figaro“ са велике ревије трупа у Eglin Field-у у Америци. У чланцима тога листа од 7 до 13 јуна ове године, под насловом „J'ai vu aux U.S.A. les nouvelles armes américaines¹⁾“, он износи своје утиске о новом америчком наоружању. Од тих чланака за нас је интересантан чланак од 10—11 јуна, у коме дословце тврди да му је генерал Bradley рекао: да се атомска бомба може сада употребљавати и за тактичке циљеве.

Париски „Le Monde“, од 18. V. ове године, говори о „цепној“ атомској бомби која ће знатно утицати на будућу тактику и стратегију.

Милански „Corriere della Sera“, од 7 јуна ове године, доноси чланак од Ugo Stille-a, свога дописника из Newyorka, под насловом „L'equilibrio delle forze in Europa assicurato delle nuove armi americane²⁾“ у коме пише о „rivoluzione strategica prodotta della entrata in scena delle nuove armi atomiche ad impiego tattico³⁾“ и тврди да се та оружја израђују масовно, те да ће бити способна да задрже непријатеља.

Нешто слично тврди и дописник H. G. Bentz у листу „Echo der Woche“, München, од 9 јуна ове године, у свом чланку „Man kann die Penzerwalze stoppen⁴⁾“, у коме пише о улози „лакхих“ атомских бомби и атомских артиљериских зрна у борби против оклопних јединица и тврди да висока температура атомских експлозија, а нарочито радиоактивност која се задржава у тенковима, може да их трајно избаци из строја. (Ово тврђење изгледа оправдано ако се узме у обзир да су Американци морали у мају месецу 1949 године да потопе своју оклопачу која је учествовала у пробама код Бикини-а, а која своју радиоактивност није ни после три године могла да изгуби, услед чега је постала неупотребљива).

Могли бисмо да цитирамо још пуно таквих чланака који потврђују да разматрања о употреби атомског наоружања у оквиру тактике нису нимало преурањена, али нам ти чланци не дају нимало података о одбрани трупа од атомског дејства. Да не би пали у фантазирање, док не добијемо довољно

1) „У Америци сам видео нова америчка оружја“.

2) „Равнотежа снага у Европи осигурана је новим америчким оружјем“.

3) „стратегиској револуцији која је настала појавом новог атомског оружја у тактичкој примени“.

4) „Панцирни ваљак (тенковске јединице) може се зауставити“.

података о новом „тактичком“ атомском наоружању, морамо се држати искустава из оних двеју, сада већ класичних бомби, које су експлодирале у Јапану за време Другог светског рата.

Посматрајући слику дејства једне атомске бомбе, долазимо до закључка до којег смо дошли и код масовног просторног бомбардовања из ваздуха обичним бомбама, — а пре тога и код артиљеријске и пушчане ватре, — да је растурено груписање трупа по терену први услов да се дејство непријатељске ватре ослаби. Велики рејон дејства атомске бомбе и још веће тешкоће око одбране од њезиног топлотног, а нарочито радиоактивног дејства, чине ово расипање трупа на земљишту још потребнијим. То растурено груписање трупа против опасности од употребе атомске бомбе на бојишту, да како, не сме да иде на уштрб груписања снага потребних за успешно извршење операција. До употребе атомске бомбе на бојишту може и да не дође, али негативне последице са операцијама неусклађеног растурања и груписања трупа тешко да би изостале.

Рељеф земљишта утиче на дејство атомских бомби. Није вероватно да би се будуће бомбе темпирале на већој висини него оне у прошлом рату у Јапану, те је очигледно да уске колтине и долине могу знатно да ограниче рејон дејства како ваздушног и топлотног, тако и радиоактивног зрачења, ма да сам циљ у овако уоквиреном земљишту више трпи услед одбијених зракова.

Опасност од пулверизоване радиоактивне воде, у случају смештаја трупа дуж водених површина и у близини веће луке, као циља подводних атомских напада, већа је него од радиоактивних материја, тј. продуката експлозије који падају на земљу. Природно је да велике трупне јединице треба да избегавају смештај у близини великих лука, као и великих индустријских центара, који ће бити мета за атомска бомбардовања.

Главни комуникациски чворови, у фази великих трупних покрета, могу лако да буду у будућим ратовима један од важних циљева атомског бомбардовања. Они су, у сваком случају, циљ и обичног масовног бомбардовања, те се мере предострожности на сваки начин морају предвиђати. Такве мере захтевају дубоку мирнодопску студију и не могу се импровизовати.

Код Хирошиме и Нагасаки-а сва је жетва била изгорела услед високе температуре. Јасно је да за трупе нису подесне велике површине покривене културом која је подложна ширењу пожара. Такви пожари проузроковани термитским бомбама ширили су се постепено, док под утицајем високе температуре атомске бомбе, пожар настаје одједанпут на целој површини, те је борба против пожара скоро немогућа.

У погођеним јапанским варошима све су дрвене конструкције изгореле, што значи да би смештај трупа по баракама у рејону дејства атомске бомбе био опасан, јер би их топлотни зраци упалили, а одмах затим ваздушни удар разнео.

Из извештаја енглеске анкетне комисије знамо да је тренутак топлотног удара необично кратак и да је ширење праволиниско. Све што је имало заклоне, сачувало се од директног утицаја пламена. За трупе на бојишту такве заклоне не би било тешко изградити, када се исти не би морали комбиновати, с обзиром на далеко већу продорну моћ радиоактивног зрачења. Но

и радиоактивни зраци се шире праволинијски, те том својом особином олакшавају донекле посао око изградње сигурних заклона. Како су трупе изложене у случају атомске експлозије читавом спрегу трију главних ефеката — ваздушни, топлотни и радиоактивни, — то код изградње заклона и одређивања димензија мора се првенствено водити рачуна о најпродорнијем дејству, тј. о радиоактивном зрачењу.

Из извештаја анкетне комисије видели смо да су у Хирошиму и Нагасаки-у становници горњих спратова, иначе солидно изграђених кућа од армираног бетона, подлегли озледама радиоактивног зрачења, што би значило да би се заштита трупа од утицаја гама зракова могла очекивати тек у јаким бетонским бункерима. Но, верујемо, да би се и на дну дубоких ровова, са доста дебелим слојем земље на правцу експлозије, постигло бар толико да утицај гама зракова не буде смртоносан. Ношење заштитних одела, премазаних кадмиумом (— који апсорбује неутроне —), помогло би исто толико против гама зракова, као и ношење одела светле боје против топлотних удара. Те иначе скупоцене мере биле су само нешто више него ништа, јер тешко да би претстављале неку стварну заштиту. (Свеједно је да ли когод изгори на температури од 900 степени у црном оделу или на 1000 степени температуре у светлом оделу). Такозвана заштитна одела могу само да наведу људе на огромне узалудне трошкове. Искуства двеју бомби бачених у рату нису довољна да би се неко могао одлучити на овако крупне издатке.

Индивидуалне мере одбране мањих јединица, па и појединаца, такођер се понекад третирају у страниј штампи. Тако Секретаријат за народну одбрану САД свој недељни часопис „Armed Forces Talk“, број 276, посвећује искључиво питању одбране трупа од атомске бомбе. Часопис је писан у духу познатог Смитовог реферата о атомској енергији из 1945 године и даје упутства руководећем кадру како да организује обуку људства у одбрани од атомске бомбе, која питања треба дискутовати, итд., и, на концу, даје упутства за индивидуалну одбрану. Та упутства имају неку сличност са упутствима за борбу против империта за време Првог светског рата. У њима се испољава првенствена брига за неутралисање радиоактивних зрачења.

Американци приписују само 10—15 процената жртава утицају радиоактивног зрачења, а 35—50 процената топлотном удару, те се, изгледа, у тој процени размимоилазе са Енглезима који радиоактивном зрачењу дају већи значај.

Можда ће престанак монопола у грађењу атомских бомби утицати на научнике — творце атомске бомбе — да измене своја гледишта изражена у књизи „One World or None“ да је људски проналазачки геније са ослобађањем енергије из материје дошао до крајњих граница своје моћи, те да ће се на концу можда, ипак, пронаћи неко средство — бар за неутралисање радиоактивности, иако то за данас још изгледа немогуће.

Борба на даљини против авиона носача атомских бомби у циљу да би се атомско пуњење довело до експлозије путем неким магичних зракова пре него што стигну до циља, спада у област утопија. Људи се вековима боре против најразноврснијих експлозива па нису још ни до данас успели да бар

један од њих запале на даљини, па тако, вероватно, неће запалити ни атомску бомбу.¹⁾

Сасвим је прихватљиво да је од свих природних сила у свету енергија акумулирана у материји највећа, као што је вероватно да та енергија чини полазну тачку и извор свих осталих форми енергије у свету па било да се она манифестује у облику хемиских реакција, Њутнове силе теже, у топлотним, светлосним зрацима или било каквом другом виду електромагнетних појава, па чак и у многоспомињаним козмичким зрацима. Атом, тај невидљиви, несхватљиво ситан део материје покретач је свих сила на свету. Он свакако садржи у себи још много тајни за научнике, који су успели досада да из њега извуку само један незнатан део енергије, иако нам се тај незнатан део чини огроман.²⁾ Главни део енергије у материји је неутрализован, а кад не би било тако, не би материја могла ни да постоји у облику у коме је видимо. Научници који су нашли начина да део те везане енергије ослободе измислиће можда и начин како да се човек храни од ње. Ако борба против директног утицаја милионске температуре атомске експлозије на незаклоњено људство изгледа засада нерешљив проблем, борба против опасних и подмуклих радиоактивних зракова можда је, ипак, још у границама човечије интелигенције. То је засада и једина брига лекара анти-радиолошке службе у неким армијама. Дотле пак, нама војницима не остаје друго, него да се служимо класичним мерама одбране трупа.

Могућност масовне производње радиоактивних материја, као нузпродуката уранских батерија, омогућиће и њихову масовну примену на бојишту директним путем: против непријатељских трупа, за блокирање извесних просторија, за стварање баражних појасева, итд. Нијансе у трајању радиоактивности појединих материја омогућиће да се исте временски комбинују са оперативним потребама трупа. Нажалост, постоје и такви вештачки радиоактивни продукти чији такозвани „полу-век“ траје много дуже него живот многих људских генерација укупно и помоћу којих ће се моћи извесне области учинити трајно неприступачним.³⁾

¹⁾ Нарочито за време монопола атомских бомби у маштама људи одржавала се мисао да би се атомске бомбе могле довести до експлозије пре доласка до циља путем козмичких зракова. Повод за овакво мишљење била је вероватно чињеница да су „лутајући неутрони у козмичким зрацима“ уствари потпаливаћи атомских бомби, јер они дају прва цепања атома у бомби из којих се после ослобађају извесни неутрони који не улазе у састав нових елемената — продуката атомских цепања и који продужују ланчано са даљим цепањем атома у експлозивној маси.

Козмички зраци су сличне природе као и гама зраци само краћих таласних дужина и продорнији. Присуство неутрона — дакле материјалних честица у њима, даје наслућивати да им је порекло вероватно у распадању козмичке материје. Тешко је замислити да би човек у догледно време успео да управља и концентрише те зраке и њихове неутроне на један одређен циљ. А када би успео, не би му ни требала више атомска бомба да уништава непријатеља, — довољни би му били и сами ти зраци.

²⁾ Цепањем атома U-235 или плутонима настају нови елементи који такођер садрже у својим новоформираним атомима огромну латентну енергију.

³⁾ Редактор научног дела „Newyork Times“-а, М. Малик, упозорава отвореним писмом Trigwe Луа, генералног секретара Уједињених Нација:

„Извесне радиоактивне супстанце које произлазе из водородне бомбе остају трајно радиоактивне, те велике вароши постају трајно неупотребљиве“ (Le Populaire — Paris, 14 фебруара 1950).

Одбранбене мере, какве-такве, могу се предузимати када је дејство једног оружја познато. У случају двеју атомских бомби бачених на Јапан искуства су свакако још недовољна. Али, ипак, званични извештаји анкетних комисија пружају бар мало података да се по том проблему расправља, док о лакој атомском наоружању и радиоактивним материјама за употребу против трупа, не постоје никаква искуства. Лабилне вести стране штампе и радиофузије о атомском наоружању за тактичко дејство, свакако, нису довољне за доношење неких закључака. У ове вести требало би да се унесе више светла, јер је тупа у овом проблему далеко више заинтересована, него по питању „стратегиских“ атомских бомби. Можда ће осветљавање таквих питања довести временом и до ректификације извесних тактичких и стратегиских схватања, која се још једино по закону инерције одражавају код људи.

Потпуковник АЛЕКСАНДАР ВОЈНОВИЋ

ПРИПРЕМА И РАЗРАДА ЗАДАТАКА ЗА ИЗВОЂЕЊЕ ГРУПНИХ ЗАНИМАЊА

Групно занимање је метод обуке старешина на коме сви учесници, у улози једног органа (команданта, начелника штаба, итд.), постепено решавају одређена питања из тактике или оператике по ситуацији коју ствара руководиоца групног занимања и једновремено је објављује целој наставној групи.

Групно занимање, као приступачан и, у погледу организације, веома прост метод извођења наставе, претставља почетни метод примењене обуке старешина на коме се они постепено и систематски обучавају и припремају за учешће у сложенијим методама тактичке или оперативне обуке (ратним играма и вежбама са трупом).

Групним занимањем постиже се индивидуално оспособљавање старешина по разним питањима тактичке или оперативне обуке, за разлику од ратних игара на којима се поред индивидуалног постиже и колективно оспособљавање штабова или команди као јединствених целина.

Групно занимање изводи се на благовремено и детаљно разрађеном тактичком или оперативном задатку, у коме се предвиђа не само положај, однос и карактер дејства обеју страна, већ и одговори који се очекују од учесника. Време извођења групних занимања не зависи од предвиђеног оперативног времена, што омогућава свестранију и детаљнију прораду свих предвиђених наставних питања.

Циљ групних занимања може бити:

— изучавање једног или више одређених питања опште тактике или оператике на конкретном задатку;

— изучавање тактике родова војске и начина њиховог примењивања у борби;

— вежбање у логичном размишљању и изучавању питања командовања јединицама и

— вежбање или контрола раније пређених питања.

Подела групних занимања

Према организацији извођења групна занимања могу бити једнострана и једностепена. Једнострана су зато, што се овим методом може радити у улози само једне стране (црвених или плавих), а једностепена због тога,

што се овај метод може применити само на једну инстанцију, например, батаљон, пук или дивизију.

Истина, за време извођења групних занимања, нарочито приликом рекогносцирања, могу се формирати рекогносцирајуће групе у које, поред команданта и чланова штаба више јединице, могу се предвидети и команданти потчињених јединица, али то није двостепено групно занимање, већ комбинација групног занимања и ратне игре.

Према садржају групна занимања могу бити: командна, командно-штабна, штабна, позадинска и специјална.

На командним групним занимањима учесници се појављују у улози команданта тактичких, здружених или других јединица и на њима решавају питања у вези са командовањем тих јединица.

На командно-штабним групним занимањима, при решавању тактичког или оперативног задатка, учесници се постепено појављују у улози команданта и официра штаба и решавају питања не само из области командовања, већ и из области штабне службе.

На штабним групним занимањима учесници добијају улоге официра штаба и прорађују само питања у вези са радом штабова.

На позадинским групним занимањима учесници прорађују питања из области позадинске службе, а на специјалним групним занимањима, у улози команданта или начелника родова војске, изучавају питања употребе или коришћења разних родова војске.

С обзиром на место извођења групна занимања могу бити: групна занимања у учионици (на карти или рељефу) и групна занимања на земљишту. Притом, увек треба настојати да се тактички или оперативни задаци (што зависи од конкретних услова) делом изводе у учионици, а делом на земљишту (на пример, процена ситуације и доношење одлуке могу се радити у учионици, рекогносцирање на земљишту, а динамика у учионици или на земљишту).

Тактичке задатке мањих јединица треба првенствено радити на земљишту.

Према обиму и времену трајања групних занимања, задаци за њихово извођење могу бити комплексни (кад се, поред питања основног рода, прорађују и питања осталих родова), скраћени (кад се решавају само питања из области једног рода војске), тренажни и контролни.

Разрада задатака за групно занимање

За извођење групних занимања благовремено се разрађује тактички или оперативни задатак. С обзиром на садржај, циљ и намену тога задатка, могу га разрађивати општевојни официри, официри родова војске или колектив у коме, поред општевојног официра као главног разрађивача, учествују и претставници осталих родова војске и служби.

Разрада задатака врши се на основу **наређења претпостављеног старешине**, које се претходно издаје разрађивачима задатка.

Форма овог наређења може бити произвољна, али, углавном, у њему треба предвидети: име одговорног, тј. главног разрађивача (општевојног), као и осталих разрађивача — претставника родова војске и служби који уче-

ствују у разради задатка; тему, циљ и време за извођење теме задатка; подтему, циљ и време извођења појединих занимања у оквиру теме задатка; метод и место (учионица или земљиште) извођења задатка као целине или сваког занимања посебно; шири рејон који долази у обзир за разраду задатка; у које време ће се задатак изводити; коју инострану армију треба узети за противничку страну, и крајњи рок за израду задатка.

У извесним случајевима може се догодити да командант, као одговорни и главни разрађивач сам одређује тему задатка, њен циљ и садржај. То се може десити нарочито у оним случајевима када командант неке јединице уочи да његови потчињени нису добро савладали извесна питања из тактичке или оперативне обуке, која су планирана од стране вишег штаба, па жели накнадним задатком да их у томе обучи и тако постигне предвиђени циљ саме обуке.

По добијању наређења за разраду задатка, главни разрађивач, заједно са својим колективом, треба да приступи конкретном раду. Но, с обзиром да метод, тј. редослед разрађивања тактичког или оперативног задатка, може бити различит, и да он, пре свега, зависи од способности, искуства и навика главног разрађивача, сматрамо за потребно да напоменемо да редослед рада, који ћемо у даљем излагању изнети, није и не треба да послужи као шаблон у решавању овог питања.

Разрађивање задатка за групно занимање обично обухвата:

- личну припрему разрађивача задатка;
- састављање плана задатка;
- састављање плана разраде задатка (роковни план);
- састављање замисли;
- избор земљишта по карти;
- преношење и конкретизацију замисли на карту;
- излазак на земљиште;
- састављање плана дејства непријатеља;
- разрађивање основног задатка;
- састављање општих методских упутстава за читав задатак;
- састављање методских разрада за свако занимање и
- састављање анализе задатка.

Лична припрема разрађивача задатка. Пре него што приступи изради самог задатка, а на основу добијеног наређења, разрађивач треба да се за то припреми, тј. да схвати тему и њен циљ и да изабере и проучи потребну литературу. При томе треба прво да проучи одговарајуће ставове из борбених правила, затим наређења, директиве, информативне билтене, одговарајуће чланке из часописа и новина, одговарајуће борбене примере из нашег Народноослободилачког рата и ратова других народа. Једном речју, треба да усвоји теорију питања (теме). Ради лакшег коришћења потребног материјала, за све време проучавања литературе, треба прибележавати потребна и важна питања, која се у току разраде задатка могу користити.

Састављање плана задатка. После извршене личне припреме, разрађивач задатка приступа састављању плана задатка, којим се може обрадити само једна тактичка или оперативна тема, према томе да ли се ради о тактичком или оперативном задатку.

Међутим, један тактички или оперативни задатак може да се састоји из једног или више тактичких занимања, а у вези с тим, сваком тактичком занимању одговараће једна подтема која је уствари део теме задатка. Другим речима, тема задатка дели се на подтеме, које одговарају и изводе се у току једног занимања.

Да ли ће се један задатак састојати из једног или више тактичких занимања зависи: од циља који се задатком жели постићи, од обима градива које треба прећи да би се циљ постигао, од времена потребног да се предвиђено градиво пређе и од метода саме обуке. Ако је обим градива већи и ако се има више времена на расположењу, тактички задатак ће се делити на неколико тактичких занимања, и обратно, ако су обим и време мањи, задатак ће обухватити само једно занимање.

Ако задатак обухвата више занимања, његов план треба да садржи следећа питања: тему задатка, наставни циљ, метод и место извођења, време и преглед занимања (види прилог бр. 1).

При састављању овога плана руководиоца најпре оформљује заглавље плана, затим уноси тему задатка, њен циљ, метод и место извођења, време и, на крају, саставља преглед занимања.

При формулисању наставног циља треба имати у виду да се тај циљ поставља према томе шта учесници треба да добију током извођења тактичког или оперативног задатка. Другим речима, при формулисању циља треба одговорити на питање: зашто се изводи задатак и какви се резултати очекују од његовог извођења. Одговарајући на ово питање можемо рећи да сваки тактички или оперативни задатак може имати један од следећих циљева: показати, научити, вежбати, или проверити. Међутим, треба имати у виду да сваки од наведених циљева задатка захтева одговарајућу ситуацију, различите поступке руководиоца при извођењу занимања и различито време трајања занимања.

Када ће се и који од наведених циљева поставити у задатку зависи, пре свега, од програма обуке и степена припремљености учесника. Обично се наставни циљ „показати“ поставља у оним задацима који се, како по називу и садржају теме, тако и по величини јединице са којом се у задатку ради, првипут изводе са учесницима. Такве „показне“ задатке треба најпотпуније разрадити, ситуација треба да буде проста, земљиште поучно, а правилске одредбе што јасније изражене и прилагођене. Метод извођења ових задатака заснива се првенствено на излагању руководиоца занимања.

Наставни циљ „научити“ поставља се у оним тактичким задацима на којима учесници треба да стекну потребна знања из предвиђене теме. И ови се задаци морају потпуно разрадити. За њих треба узети сложенију ситуацију, с извесним отступањем од класичних „школских“ примера. Метод извођења оваквих задатака заснива се, пре свега, на одговорима и излагању учесника, уз потребно учешће руководиоца занимања.

Да би се што боље учврстило стечено знање, изводе се задаци са наставним циљем „вежбања“ учесника по једном или другом питању. За такве задатке ситуација треба да буде што сложенија, а земљиште још компликованије него код задатака са циљем „научити“. Метод рада заснива се првенствено на одговорима учесника.

Поред тога, на крају извесног периода обуке, са учесницима се изводе и контролни задаци на којима се „проверава“ знање учесника из пређених тема.

„Преглед занимања“, који је изложен у примеру плана, не треба сматрати као шаблон; он може имати и другу форму, али, у сваком случају, у њему треба обухватити: назив и садржај подтема појединих занимања и њихов циљ, наставна питања и број часова за свако занимање, број часова за самостални рад учесника, метод и место извођења сваког занимања и рад учесника (шта треба да израде или припреме за поједина занимања).

Попуни прегледа занимања претходи: подела теме — задатка на подтеме — занимања; предвиђање посебног циља и времена за свако занимање, а затим, подела подтеме (занимања) на наставна питања и одређивање посебног наставног циља и времена за свако од њих. Посебни наставни циљ сваког питања треба предвидети, но у плану задатка не мора бити написан.

У прилогу бр. 1 изнето је како је, на пример, тема „Стрељачки пук у нападу на позициону одбрану непријатеља“ делимично подељена на подтеме сваког занимања, како су одређени циљеви појединих занимања, како су формулисана наставна питања, како је одређено време за извођење појединих занимања, и др.

Правилна и благовремена разрада оваквог плана омогућава основном разрађивачу (разрађивачима родова војске) да одмах види обим теме — задатка и да се лакше сналази у току његове разраде. Поред тога, такав план омогућава лакше планирање распореда занимања, брзо оријентисање и добијање пуног увида у читав садржај задатка.

Ако се задатак састоји само из једног занимања (прилог бр. 2), онда разрађивач задатка прво оформљује заглавље, затим уноси теме, њихов циљ, време, метод и место извођења и, на крају, уместо прегледа занимања уноси наставна питања.

Из овога произлази да је разлика између ова два плана у томе што се тема задатка са више занимања дели на више подтема које одговарају појединим занимањима, док се тема задатка који се састоји из једног занимања одмах дели на наставна питања.

План разраде задатка (роковни план). После „Плана задатка“ разрађивач треба да састави „План разраде задатка“. Каква ће бити форма овога плана зависи од умешности и навика самог разрађивача. Форма плана може бити произвољна, али из њега треба да се види: ко ће и каква документа или занимања разрадити, време првобитне готовости, време уједначавања појединих питања или занимања из области родова војске, време прегледа, одобравања, последње коректуре и умножавања. Ако ће се задатак радити на земљишту, у плану треба предвидети и време изласка и утаначавања задатка на терену.

Ако, на пример, узмемо тему: „Стрељачки пук у нападу“, онда би за разраду тог задатка „План разраде задатка“ (роковни план) могао овако изгледати:

„План разраде задатка“ одобрава онај старешина који је издао наређење за разраду задатка. После његовог одобрења план важи за све разрађиваче (главног и за разрађиваче родова војске), који на основу њега састављају и детаљишу своје посебне личне планове.

Састављање замисли. Тактичка (оперативна) замисао задатка саставља се на основу теме, њеног карактера и циља задатка. При састављању замисли разрађивач се користи својим борбеним и наставничким искуством и обично узима какав борбени пример. Ако се за основу замисли узима борбени пример (што је веома пожељно), треба имати у виду да се он услед карактера теме, наставних циљева, даљег развика борбене технике, организације јединица и оперативног искуства, не може узети у целини, већ ће у већем или мањем степену претрпети неопходне корекције.

Из „тактичке замисли“ треба да се види:

- бројни однос својих и непријатељских снага и средстава;
- њихов узајамни тактички однос и распоред;
- борбени задатак јединица и идеја одлуке;
- вид и садржај маневра по периодима дејства (замисао динамике).

Тактичку или оперативну замисао, у зависности од карактера задатка, треба састављати тако да учесници раде у условима променљиве и сложене ситуације, која ће захтевати разумну и смелу иницијативу учесника и руководиоца групног занимања. Замисао се обично црта оловкама у боји на листу чистог папира. При томе, прво треба унети замисао и план дејства непријатеља, а затим своје снаге. Разни периоди дејства непријатељских и својих снага могу се обележавати разним бојама или устаљеним знацима. Са стране графички изражене замисли могу се текстуелно или у виду легенде изнети прорачун, разни подаци, периоди дејства, оперативно време, итд.

Избор земљишта по карти. Пошто састави „тактичку (оперативну) замисао“, разрађивач бира одговарајуће земљиште на карти, чија размера одговара величини јединице која је предвиђена у теми задатка. Међутим, често се дешава да многи разрађивачи прво бирају земљиште, па онда састављају замисао. Таквим методом не би се поједина питања могла најпоучније обрадити, јер се тактичка (оперативна) замисао потчињава земљишту, уместо да се земљиште потчињава тактичкој (оперативној) замисли, која најбоље одговара идеји извођења задатка.

За извођење задатка земљиште треба да одговори следећим условима:

- да својим рељефом и распоредом месних предмета омогући најбоље остварење тактичке и оперативне замисли;
- да омогући најприродније и најпоучније извођење предвиђених наставних питања и
- да својим карактером омогући доношење не само једног, већ и више тактичких (оперативних) решења.

Ако се историски пример, који је узет за основу замисли, не може прорадити на истом земљишту, онда треба настојати да се изабере оно земљиште које у што већој мери одговара земљишту узетог историског примера.

Конкретизација замисли и њено преношење на карту. Пошто изабере земљиште, разрађивач постепено преноси замисао на карту, уносећи најпре почетну, а затим и остале ситуације по периодима дејства. Ред уношења ситуације, у односу на стране које учествују, зависи од самог задатка. Ако се разрађује задатак за напад, прво се уноси одлука непријатеља, његов борбени поредак, суседи и виша јединица, а затим одлука команданта

своје јединице, њен поредак и задатак суседа. Ако се разрађује одбранбени задатак, онда се прво почиње са сопственим, па потом са непријатељским распоредом. Углавном, ситуација се наноси тако да се из ње јасно види читав задатак и начин његовог решења.

При преношењу тактичке замисли на карту могу се извршити извесне корекције у односу на замисао. Ако смо, на пример, у замисли предвидели удаљење јуришног положаја од непријатељског предњег краја за 250—300 м, а изабрано земљиште дозвољава да буде и на удаљењу од 150 м, онда треба извршити одговарајућу корекцију без бојазни да ће та и њој сличне корекције изменити суштину замисли.

Излазак на земљиште ради сравњивања земљишта и одлуке која је донета по карти зависи од тога где ће се задатак изводити. Ако је предвиђено извођење задатка у учионици, тј. на карти или рељефу, препоручљиво је, али није обавезно, да се изађе на земљиште. Али, ако се задатак изводи на земљишту, онда је излазак на земљиште неопходан.

Пре поласка на земљиште разрађивач задатка треба да припреми „План рекогносцирања“ у коме предвиђа учеснике у рекогносцирању, радне тачке, правце и начин кретања и питања која треба утначити или решити. Ако би се у току рекогносцирања показала извесна отступања карте од земљишта, а у вези са тим и нелогичности у погледу унете ситуације на карти, треба извршити неопходне поправке тако да ситуација потпуно одговара конкретним земљишним условима.

Саглашавање разних питања са претставницима родова војске врши се пре изласка на земљиште и у току самог рекогносцирања.

Састављање плана дејства непријатеља (прилог бр. 1). Пошто заврши утначавање задатка на земљишту и добије сагласност претпостављеног старешине, разрађивач задатка саставља „План непријатељског дејства“. Уствари, разрађивач треба да да текстуелну форму већ готовој ситуацији, која је унета на карту. Важност овога плана огледа се у томе што основни разрађивач, као и остали претставници родова војске, на основу њега могу лакше и потпуније да разрађује сва остала питања задатка и што руководилац занимања, знајући одлуку непријатељског команданта, распоред непријатељских снага и карактер њиховог дејства, може лакше и успешније да прати и проверава одлуке и наређења учесника групних занимања. Предност руководиоца над учесницима групног занимања баш се и састоји у детаљном познавању непријатељског распореда и дејства по периодима борбе.

У „Плану дејства непријатеља“ треба предвидети назив и састав непријатељских снага, идеју одлуке непријатељског команданта, распоред непријатељских снага и карактер њиховог дејства по периодима борбе. Он се може састављати у виду **текста, шеме или комбиновано**.

Непријатеља треба увек узимати као снажног, добро наоружаног и упорног. Његове одлуке треба у потпуности да одговарају његовој тактици и начину дејства, а не само „потреби задатка“. То значи, непријатеља треба показивати реално, без икаквих потцењивања или прецењивања.

Разрађивање основног задатка. Пошто заврши рад на карти и земљишту, и пошто састави план дејства непријатеља, разрађивач саставља основни задатак који се даје учесницима пре почетка групног занимања.

Садржај основног задатка треба да буде што краћи и јаснији, али та краткоћа не сме да иде на рачун података, који су учесницима неопходни за схватање ситуације, задатка своје јединице, њеног места у извршењу задатка више јединице и задатка и начина своје припреме за занимање.

Основни задатак се обично састоји из опште ситуације, посебне ситуације, општих података, методских упутстава и прилога (види форму задатка).

Одобравамо:

Политкомесар дивизије,

Командант . . . дивизије,

Бр. евиденције
Само за руководиоце
и учеснике

ЗАДАТАК бр. 10 (Стрељачки пук у нападу)

Карта _____

I

Општа ситуација

II

Посебна ситуација

III

Општи информативни подаци

IV

Методска упутства

Шта изучити:

У каквој улози и по ком питању се припремити за занимање.

Прилози: реферати, шеме, прорачуни и др.

Разрађивач задатка,

У првом делу основног задатка излаже се **општа ситуација** која треба да послужи као основ за разраду и извођење целог задатка. У општој ситуацији, која обухвата више јединицу за један, а највише за два степена, кратко и сажето се износи:

— положај, карактер дејства и задаци више јединице (за један, а ређе за два степена);

— положај и карактер дејства непријатељских снага;

- ситуација у ваздуху за своје и непријатељске снаге;
- кратки подаци о суседима више јединице (само у извесним случајевима).

Општа ситуација треба да одговара оперативном времену које је као почетно предвиђено у задатку. Она се може допуњавати шемама, које, у извесним случајевима, а нарочито у погледу распореда снага и средстава, могу заменити непотребно и сувишно описивање опште ситуације.

Из опште ситуације учесници групног занимања треба да виде опште услове дејства својих и непријатељских снага, а из **посебне ситуације** своје место у општим условима дејства и своју улогу у задатку више јединице. Садржај посебне ситуације (коју, као и општу, треба излагати кратко и сажето) зависи од карактера и циља задатка. Она, углавном, треба да обухвати:

— тачан распоред и дејство јединице предвиђене задатком (на пример, где се и да ли се налази у борби, на маршу или одмору — што се може износити и на крају опште ситуације);

- допунске податке о непријатељу;
- конкретнији задатак и идеју одлуке вишег команданта;
- средства ојачања и задатак јединице;
- податке о дејству суседа и других родова војске.

Конкретни задатак јединице може се дати у виду пуне борбене заповести вишег команданта, извода из борбене заповести, претходне одлуке или наређења, а остали подаци у виду засебних података, извештаја, реферата, сумарних извештаја, итд. Подаци се могу давати и неповезано, али тако да садрже сва питања која су потребна за доношење правилне одлуке. При састављању посебне ситуације треба водити рачуна да се учесницима даду првенствено они подаци на основу којих могу приступати решењу првог наставног питања.

Општи информативни подаци основног задатка обично садрже: преглед о личном саставу и наоружању јединица, преглед о формацији и стању непријатељских јединица, податке о стању позадине, њених установа и материјалних средстава, метеоролошке податке и кратак топографски опис рејона претстојећих дејстава.

За своје јединице могу се дати подаци о формацији, бројном стању људства и оружја, о губицима и попуни људства, стању оружја, о морално-политичкој и борбеној способности јединица, итд., а за непријатељске — формацијски преглед јединица, подаци о губицима и попуни живе силе и технике, о моралном стању и борбеној способности.

Подаци о стању позадине могу да садрже: материјално стање, колико има муниције и хране, могућност набдевања, количина расположивих транспортних средстава, број рањених и болесних, начин њихове евакуације, итд.

У метеоролошким подацима обично се износи стање времена, како године (лето или зима), тако и дана (киша, снег), стање температуре, видљивости, ветра, воденог талога и др.

У топографском опису рејона износи се: стање насељених места, путева, мостова, каква је пролазност земљишта, стање река, њихова дубина и

брзина тока, стање шума и др. (Ово се може дати у виду топографског описа земљишта или у виду појединих података).

У извесним случајевима, а нарочито код већих задатака за корпус — армију, у одељку „Општи подаци“ даје се ситуација разних родова војске, која ће се прорађивати, као на пример, „ситуација у ваздуху“, „позадинска ситуација“, „инжињерска ситуација“, итд.

Начелно, у основном задатку износе се подаци који су потребни за доношење одлуке (општевојне). Остали подаци по родовима војске, који за то нису неопходни, дају се у допунским задацима пре занимања. Подаци о сопственим и непријатељским снагама могу се приложити уз основни задатак у виду прегледа, нарочито ако су сувише обимни, тако да би текст основног задатка био што краћи и јаснији. (На крају задатка све такве прилоге треба набројити, без обзира што су означени и у тексту задатка).

Из **методских упутстава** учесник групног занимања, углавном, треба јасно да види коју литературу (по тачкама или страницама) треба проучити и у каквој улози и по којим питањима се треба припремити за претстојеће занимање.

Општа методска упутства дају се за задатак који обухвата више занимања. У овим упутствима (која улазе као трећи део плана задатка) треба указати на оне моменте који важе за читав задатак и којих се треба држати за време извођења свих занимања. У њима се дају упутства руководиоцу како да се припреми по задатку, на које моменте у раду треба да обрати пажњу (на рад учесника групног занимања, на начин извођења занимања и методе који најбоље одговарају постављеном циљу).

Састављање методских разрада (плана извођења занимања). Ако се задатак састоји из више занимања, онда се за извођење сваког занимања разрађује посебна методска разрада (план извођења занимања), која обухвата конкретно разрађен садржај занимања, по коме руководилац изводи занимање са својим учесницима (види прилог бр. 3). За свако занимање разрађује се по једна методска разрада за руководиоца и **допунски задатак** за учеснике (допунски задатак сличан је по форми основном задатку и садржи оне податке који су потребни учесницима да се припреме за претстојеће занимање).

Обим и садржај методске разраде занимања зависи од лица које ће изводити задатак са учесницима групног занимања. Ако ће задатак изводити сам разрађивач, који располаже довољним знањем и искуством, онда методска разрада занимања може бити краћа и састојати се само из детаљно унете ситуације на карти и кратког конспекта (конспект може да обухвати: назив и циљ теме, наставна питања, време и ред прелажења истих, кратка питања, анализу и др.). Ако ће групно занимање, поред разрађивача, изводити још и други руководиоци, или, ако разрађивач нема довољно искуства у извођењу занимања, онда се методска разрада занимања мора саставити и сва предвиђена питања детаљно обработити.

Као што се из наведеног прилога види, методска разрада занимања обухвата: основне податке (назив подтеме занимања, циљ занимања, метод, место и време извођења, наставна питања и време за њихово извођење), методска упутства, ток и анализу занимања.

У одељку „**Методска упутства**“, углавном, треба обухватити: у ком обиму и којим редом треба прелазити поједина наставна питања; у каквој улози, по ком питању и на какав начин треба да се припреме учесници за занимање; како ће се припремити руководилац и каква ће бити његова улога на групном занимању; којим ће се методом прелазити наставна питања; начин одређивања дужности учесницима групног занимања — једном речју, у кратким цртама, треба изнети начин извођења предвиђеног занимања.

У одељку „**Ток занимања**“ на првом месту треба предвидети начин провере припреме учесника за групно занимање, тј. контролна питања из теорије и време које је за њих предвиђено, контролу припреме учесника за занимање (радна карта, основни или допунски задатак, реферати и др.), време и начин контроле. После тога треба обрадити свако наставно питање понаособ. Као што се из наведеног обрасца види, обрада наставних питања може се вршити на следећи начин:

- изнети назив наставног питања;
- одредити радно и оперативно време предвиђено за прораду наставног питања, као и место његовог извођења;
- дати кратка методска упутства за извођење тог питања (улога руководиоца, учесника и др.);
- изложити одговарајућу ситуацију код јединице, суседа и непријатеља и ко ће је и на какав начин саопштити учеснику групног занимања (ситуација се може излагати у виду текста са шемом — или без ње);
- изнети улогу учесника и одговоре који се од њега очекују (у погледу: процене ситуације и закључака из ње или самих закључака, одлуке у тој ситуацији, наређења потчињеним јединицама и извештаја вишем штабу, суседима и др.) и, на крају,
- изнети анализу наставног питања (ако је потребно).

У одељку „**Анализа занимања**“ треба подвући само оно што је најбитније, истаћи циљ занимања, најважније теориске одредбе и њихову примену на пракси, тактичку замисао (карактер дејства непријатеља, ако је потребно). Остала питања анализе руководиоца прикупља и сређује у току извођења занимања.

На овакав начин разрађују се и сва остала занимања једног задатка.

Састављање анализе задатка. У одељку „Анализа задатка“ дају се упутства и припремају питања за анализу. Анализа се изводи по сваком питању (ако је потребно), сваком занимању и, на крају, по задатку као целини. У анализи читавог задатка треба изнети: тему и циљ задатка, основне теориске одредбе које су у вези са темом, замисао — карактер дејства својих и непријатељских снага (илустровано шемама), како су занимања изведена, како су учесници радили и какав су успех постигли, који су најважнији недостаци и што треба учинити да се уочени недостаци отклоне.

Подаци за прва три питања припремају се унапред, а за остала у току самог извођења занимања.

Као што смо раније напоменули, задаци се могу састојати из једног или више занимања. Форма и садржај задатка који се састоји само из једног занимања слични су са формом и садржајем методске разраде појединих занимања. Због тога се на том питању нећемо задржавати.

На крају треба нагласити велику важност међусобне сарадње основног разрађивача задатка и претставника родова војске. Зато се за све време рада, а поготово онда када се разрађују и изводе занимања из опште тактике и из родова војске, тј. код комплексних задатака, мора одржати што тешњи контакт и сарадња између главног разрађивача — тактичара и претставника родова војске. Недостатак такве сарадње и неуједначавање гледишта по свим питањима може да доведе до великих противуречности у појединим занимањима, а таква неслагања знатно отежавају извођење занимања и постизање јединственог гледишта по свим питањима која се у задатку прорађују. Главни разрађивач — тактичар је најодговорнија личност у разрађивању задатка, која, у заједници са осталим разрађивачима (претставницима родова војске), мора непрекидно и систематски, према предвиђеном плану, да уједначава и саглашава сва спорна и нејасна питања.

По завршетку рада комплетан задатак даје се на одобрење старијем команданту који га прегледа и својим потписом одобрава његово извођење. Ако је потребно да се унесу поправке, задатак се враћа разрађивачу који га, након завршеног исправљања, поново даје вишем старешини на преглед и одобрење.

Готов, тј. разрађен тактички или оперативни задатак, начелно се не показује учесницима групног занимања за све време рада, већ им се дају: основни задатак, допунски задаци (пред занимањима) и остали реферати, прорачуни или други материјал, који је унапред предвиђен да се подели учесницима.

Комплетно разрађен задатак може се давати учесницима само пре извођења „показног“ групног занимања.

Прилог бр. 1

ОДОБРАВАМО:

Политкомесар дивизије, Командант дивизије,

Поверљиво
Бр. евиденције
Само за руководиоце

ПЛАН ЗАДАТКА бр. 10

I

Тема: Напад стрелачког пука на позициону одбрану непријатеља

Циљ: Научити учеснике процени ситуације, доношењу претходне одлуке, организацији напада и командовању стрелачким пуком у току напада*)

Метод: Групно занимање на карти и земљишту

Време: 25 часова

*) Циљ може бити и друкчији, на пример, показати учесницима процену ситуације, доношење претходне одлуке, организацију напада и командовање стрелачким пуком у току напада, или вежбати учеснике у процени ситуације, доношењу одлуке, или проверити знање учесника из процене ситуације, доношења одлуке, итд.

Преглед занимања

Ред. бр.	Занимање	Наставни циљ занимања	НАСТАВНА ПИТАЊА	Бр. час.		Метод и место извођења занимања	Документа која израђују учесници	Примедба
				за самосталан рад	за занимање			
1	Процена ситуације и доношење претходне одлуке КСП	Научити учеснике процени ситуације и доношењу претходне одлуке у улози КСП	1) Прорачун времена 2) Схватање задатка 3) Процена непријатеља 4) Процена својих снага 5) Процена земљишта 6) Доношење претходне одлуке	2	3	Групно занимање на карти	Конспект процене ситуације и претходне одлуке	
2	Командантско рекогносцирање	Научити учеснике извођењу командантског рекогносцирања и издавању усмене борбене заповести	1) Извођење командантског рекогносцирања 2) Издавање усмене борбене заповести		5	Групно занимање на земљишту	Учесници припремају као контролни документ „План командантског рекогносцирања“ и конспект усмене борбене заповести	
3	Организација садејства	Научити учеснике да у улози КСП организују садејство унутар пука са родовима војске и суседима	1) Организација садејства 2) Издавање допунских наређења		3	Групно занимање на земљишту	Конспект организације садејства на основу извода из планске таблице боја дивизије	
	ИТД.							

II

План непријатељског дејства*)

После претрпљених губитака на линији _____ 150 пп плавих повукао се на раније припремљене положаје на линији _____
 150 пп ојачан са _____ добио је задатак да брани отсек _____
 Командант 150 пп одлучио је да груписањем снага у рејону _____
 _____ уништи снаге црвених и не дозволи им продор у правцу _____
 1 пб са _____ брани рејон _____ са задатком _____
 2 пб _____
 3 пб _____

*) Пошто се овај план односи на читав задатак, улази у „план задатка“ као његов други део.

У периоду артиљериске припреме црвених, јединице пука налазиће се у склоништима. Дежурна средства дејствоваће по _____ итд. У периоду јуриша све јединице првог ешелона, уз подршку артиљерије и минобацачке ватре, одбијају јуриш црвених, итд.

У случају уклињавања црвених у рејон _____ 1 пб са својом резервом врши противнапад у правцу _____ са задатком _____. У случају уклињавања црвених у рејон _____ други ешелон пука, у садејству са снагама 1 и 2 пб и тенковском четом врши противнапад правцем _____ са циљем уништења уклињених снага црвених и успостављања предњег краја, итд.

Слично овоме излажу се задаци, одлуке и план дејства оног батаљона и његових чета на чији ће рејон одбране нападати снаге стрељачког пука црвених.

III

Општа методска упутства

Основни задатак са потребним прилозима и картама издати учесницима групног занимања на 4—5 дана пре извођења занимања.

На консултацијама указати на која питања треба да обрате нарочиту пажњу у току припреме за занимање (процена непријатеља, земљишта, одлука и радна карта).

У току извођења занимања настојати да учесници одговарају кратко и сажето.

Обратити нарочиту пажњу на процену ситуације и доношење одлуке, рекогносцирање и организацију садејства, као и израду докумената.

У току динамике обратити пажњу на правилну организацију одбијања противнапада и на увођење у бој другог ешелона, итд.

Прилог бр. 2

ОДОБРАВАМО:

Политкомесар дивизије, Командант дивизије,

Поверљиво
Бр. евиденције
Само за руководиоце

ПЛАН ЗАДАТКА бр. 12

I

Тема: Одбрана брдског стрељачког пука на планинском земљишту.

Циљ: Вежбати учеснике у доношењу и формулисању претходне одлуке, издавању борбене заповести и командовању стрељачким пуком у току одбранбене борбе

Време: 4 часа

Метод и место извођења: групно занимање на карти у учионици

Наставна питања:

1) Доношење претходне одлуке	— — — — —	60 минута
2) Издавање усмене борбене заповести	— — — — —	60 минута
3) Одбијање непријатељског насилног извијања	— — — — —	30 минута
4) Организација противнапада пуковске резерве	— — — — —	40 минута
5) Анализа задатка	— — — — —	20 минута

Свега: 210 минута

II

План непријатељског дејства

(слично као и у „Плану задатка“ бр. 10, у прилогу бр. 1)

III

Методска упутства

(слично као и у „Методској разради занимања“, у прилогу бр. 3)

IV

Ток занимања

(слично као и у „Методској разради занимања“, у прилогу бр. 3)

V

Анализа задатка

Разрађивач задатка,

Прилог бр. 3**ОДОБРАВАМО:**

Политкомесар дивизије, Командант дивизије,

Поверљиво
Бр. евиденције
Само за руководиоце**ЗАДАТАК бр. 10****Методска разрада (план извођења) 1-ог занимања**

I

Подтема: Процена ситуације и доношење претходне одлуке КСП

Циљ занимања: Научити учеснике процени ситуације и доношењу претходне одлуке у улози КСП

Метод и место извођења: Групно занимање на карти у учионици

Време: 3 часа

Наставна питања

1) Прорачун времена	— — — — —	10 минута
2) Схватање задатка	— — — — —	20 минута
3) Процена непријатеља	— — — — —	30 минута
4) Процена својих снага	— — — — —	20 минута
5) Процена земљишта	— — — — —	50 минута
6) Доношење претходне одлуке	— — — — —	40 минута
Анализа	— — — — —	10 минута

Свега: 180 минута

II

Методска упутства*

На почетку занимања, по објављивању теме и њеног циља, проверити контролна питања, радну карту, конспект и како су учесници упознати са основним задатком.

Објаснити учесницима ситуацију и рад команданта стрељачког пука са командантом дивизије, његов рад са НШ по повратку у штаб на стварању грубе замисли и рад у вези са прорачуном времена.

Објавити оперативно време, место где се налази командант пука и захтевати да један или два учесника изнесу прорачун времена у улози команданта пука, а потом захтевати да остали укратко изнесу своја мишљења ако се не слажу са предложеним прорачуном.

Анализирати изнете прорачуне времена и дати коначне закључке.

После обраде првог, прећи на обраду следећих питања на сличан начин, обрађујући нарочиту пажњу на _____ итд.

III

Ток занимања

Контролна питања:

- 1) Рад команданта пука на процени ситуације и доношењу претходне одлуке
- 2) Итд.

Проверити конспекте и радну карту.

Прорачун времена

Оперативно време 23.5.50, 18.00, радно 10 мин.

У току повратка са рекогносцирања у групи команданта дивизије командант пука је размишљао о прорачуну времена, а по доласку у штаб врши детаљан прорачун. Од једног или два учесника захтевати да изнесу приближно следећи прорачун времена _____

Схватање задатка

Оперативно време 23.5.50, 18.10, радно 20 мин.

Пошто заврши прорачун времена и упозна НШ са добијеним задатком и својом замисли, КСП врши детаљну процену ситуације. Од једног или два учесника захтевати да изнесу схватање задатка приближно овако _____

Одељак „Ток занимања“ може имати овакву форму (која је практична за занимање која се односе на динамику борбе):

В р е м е		Наставно питање	Ситуација	Очекујући одговор учесника
опера- тивно	радно			
8.00 15	40	Одбијање противнапада непријатељске пуковске резерве	Износи се ситуација за једну и другу страну	Процена ситуације _____ Закључци _____ Одлука _____ Наређење _____

итд.

*) Односе се само на ово занимање

IV

Анализа занимања

Разрађивач задатка,

Одобравамо:

Политкомесар дивизије,

Командант . . . дивизије,

П л а н разраде задатка (Роковни план)

за тему „Стрељачки пук у нападу“

Ред. бр.	Ко разрађује	НАЗИВ ЗАНИМАЊА	Време прво- битне гото- вости	Време ујед- начавања	Време пре- гледа	Време изла- жења на терен	Време за ко- рекцију и ум- ножавање	Време конач- не готово- сти задатка	Примедба
1	Потпуковник	Тактичка замисао	1 маја		2 маја				
2	„	Излазак на земљиште	—	—	—	3 маја			При- сут- ствују
3	„	Основни задатак	5 маја	6 маја	7 маја		8 маја		
4	„	План извођења за- датка	10 маја	11 маја	12 маја		13 маја		
5	„	I занимање Процена ситуације и доношење претходне одлуке	18 маја		19 маја		20 и 21 маја		итд.
6	Мајор	IV занимање Арт. обезбеђење на- пада	25 маја	26 маја	27 маја		28 и 29 маја		
7	Капетан	V занимање Инж. обезбеђење на- пада	26 маја	27 маја	28 маја		29 маја 1 јуна	1 јуна	итд.

Датум _____ 19 _____

Разрађивач,

у _____

ИЗ ИСТОРИЈЕ НАШИХ РАТОВА

Генерал-лајтнант МИЛАН ЗЕЛЕНИКА

О ОБОСТРАНИМ РАТНИМ И ПОЧЕТНИМ ОПЕРАЦИСКИМ ПЛАНОВИМА У РАТУ ЈУГОСЛАВИЈЕ АПРИЛА 1941 ГОДИНЕ

Убеђени смо да има врло крупних, оправданих разлога, да наши војно-историски писци што пре приступе научној обради краткотрајних операција у рату Југославије 1941 године и војно-политичке ситуације која им је непосредно претходила, јер у том погледу досада није скоро ништа учињено. Разумемо сву nelaгодност овог посла, јер задире у једну болну прошлост нашег народног живота, у којој су сви искрени патриоти наших народа доживели многа горка разочарења, осетили се повређеним у својој националној части и у високим, од целог света признатим традицијама првокласних ратника и бораца за слободу и правду, своју и општечовечанску. Али, преко тога данас се мора и може прелазити. Пре свега, политички преваспитани у духу марксистичког схватања историских збивања и њихових узрочности, наши народи у слому југословенске војске гледају данас, углавном, природну и логичну последицу нездравог целокупног стања бивше државе, у којој су владали ненародни, духовно и морално ниски и трули режими, засновани на преживелим и уским гледањима и становиштима једног корумпираног грађанског слоја који није водио рачуна о својим обавезама према сопственим народима, нити о њиховим стварним потребама и интересима, а још мање о њиховој улози и задацима у оквиру општег развоја човечанства. Гигантске борбе у НОР-у, које су наши народи водили под вођством КПЈ, на челу са другом Титом, донеле су нам потпуну рехабилитацију и сатисфакцију за сва понижења и претрпљене муке и жртве, нанете од свирепих агресора. Наши народи непобитно су поново доказали пред целим светом своје сјајне слободарске и ратничке врлине, свој високи патриотизам и своју несебичну, крајњу пожртвованост за општечовечанску правду и слободу. Наши народи изrekli су и строги, али, праведни суд према главним узрочницима и кривцима за ту катастрофу и преживело понижење у рату 1941 године и кренули сигурним путем, на коме не може и неће бити сличних искушења. Због тога се наши војно-историски писци могу мирне савести већ сада предати објективном проучавању и разматрању овог рата, јер је то, по нашем убеђењу, постала прека потреба наше садашњице и у морално-политичком и у војно-научном погледу.

Пошто овај приказ донекле претставља увод у такав рад, укратко ћемо изложити најважније разлоге који намећу потребу да се што пре приступи томе послу.

1 — У последње време појавиле су се у иностраној, првенствено италијанској литератури разне публикације које се односе на нацистичко-фашистички напад на Југославију 1941 године. Вероватно је да ће се такви радови и убудуће појављивати у све већем обиму, нарочито од стране писаца из табора и других агресорских држава.

Одмах по слому Југославије нацистичко-фашистичка пропаганда била је преплављивала своје и окупирани земље, па и цео свет, неким тобож војно-историским приказима и славопојкама о својим победама. Крајњи циљ био је јасан — требало је што убедљивије сугерисати масама како је оружана сила осовине непобедива, која за најкраће време гази и ломи све отпоре тако да јој се нико не може одупрети; сопствене народе требало је загрејати за нове ратове тако да са поверењем гледају у њихов исход, а подјармљене народе подврћи безбизирном експлоатацији и уни-

штењу. Неутралне државе требало је да буду сретне што су још остале по страни, а било би пожељно да се што пре одлуче и приступе силама осовине.

Ови, такозвани војно-историски прикази били су понекад врло вешто састављени тако да су и код интелектуалног, па и критичког читаоца, лако могли да изазову утисак да су историски тачни и објективни. Тако, на пример, непријатељска стања обично су претстављана бољим но што су уствари била; непријатељски отпори су радије увеличавани него потцењивани, а објективне тешкоће, као и оне које су настајале услед перфидних агресорових мера (пета колона, кршење уговора и сл.) биле су сасвим прећуткиване. Рад вишег и средњег војног руководства био је благонаклоно критикован. Само су виши руководиоци, који су се усудили да поведу тобож недисциплинован, политички невоспитан, некултуран и по природи авантуризму наклоњен народ, нарочито српско-црногорски, против осовинске политике и осовинске оружане силе, претстављени као једини кривци за све зло. О својој снази, под видом потребе конспиративности, иако ова у тој мери није долазила у обзир, говорило се тако неодређено и увијено, да се добијао утисак као да су већ од почетка биле предвиђене само врло слабе снаге за рат према Југославији. У истом циљу није се много говорило ни о савезничким јединицама и дејствима, који су били управљени према једном те истом противнику. На тај начин, вештачки, али неприметно, стварана је и увећавана победничка слава и висока репутација чак и за оне војске, које их стварно нису могле стећи ни у лаким борбама овог рата. А респект и страх пред Југославијом, иако кроз болесном, изражен у несразмерној надмоћности снага нагомиланих за напад на њу, у таквим приказима се потпуно прећуткивао.

Сличне тенденције већ се појављују у италијанској војној литератури и у односу на наш НОР. Зато их, у интересу историско-научне истине треба сузбијати на сваком кораку, да не би биле потстрек за нова агресивна расположења италијанског народа.

Не сме се губити из вида ни то, да су и наше квислиншке владе, у своје време, убацивале овакве непријатељске приказе у наше народе, те не би било чудно да се оваква погрешна схватања могу наћи — бар делимично — и код њих, и да се устале ако се не би ускоро објавили тачни и проверени подаци о овом рату.

2 — Садашњи политички односи међу бившим антифашистичким савезницима довели су, нажалост, до тога да се данас доста жустро, љубоморно, сувише субјективно, па и ситничарски, одмеравају, упоређују и цене доприноси појединих савезника у последњем рату. Шта више, са оваквим „меницама“ појављују се чак и неки писци, чији су народи све до краја, или до пред сам крај рата, били активни учесници у нацистичко-фашистичком табору. Баш због тога ми сматрамо да би наше ћутање и потпуна пасивност били неумесни и нецелисходни.

Наш главни допринос заједничкој победи јесте и остаје Народноослободилачки рат са свим безбројним прегнућима и нашим огромним жртвама. Сву његову величину мора да осети и позна свако ко се коле упознао са свима збивањима Другог светског рата и коме је стало до научно-историске истине. Њу су документовали и многобројни непријатељски службени извештаји, иако су њиховим врховним командама и званичној пропаганди најтеже падала таква признања, која су се тицала борби у окупираним областима.

Пошто се напад фашистичко-нацистичких агресора, у пролеће 1941 године, свом силином срушио на леђа наших народа, не би требало да изостане ништа што у томе краткотрајном рату претставља позитиван допринос општој победи, без обзира на претрпљени пораз и издајство нашег тадањег војног и државног руководства, јер и поред тога ми можемо светла образа изићи и пред историју и наше тадашње савезнике, као и пред цео прогресивни свет. Познато је да су се 27 марта 1941 године на јединствен начин манифестовале слободарска свест, безгранична оданост општој праведној ствари и бескомпромисна солидарност наших народа са свима народима који се за њу боре. Наши народи, сем извесних политичких оптимиста, били су потпуно свесни тешких последица ове манифестације. Пароле „Боље рат него пакт“, „Боље гроб него роб“ биле су уствари ратни поклич. Приписивати ову народну манифестацију некој енглеско-масонско-јеврејској пропаганди или малом броју „пучиста“, могу само људи којима су непознати и несхватљиви мотиви Косова, разлози многобројних устанака, самонегорног реагирања и храброг отпора наших народа према ве-

ковним угњетачима, и слично. Ти људи нису упознали ни рад, а ни утицај КПЈ у том времену на све наше напредне народне слојеве, нарочито на нашу омладину.

Значај 27 марта за свеопшту ствар био је у своје време свестрано признат, али неће бити на одмет да се и даље подвлачи све дотле док траје нови обичај надметања у ратном доприносу појединих народа.

У недавно изашлим мемоарима бившег енглеског претседника владе, В. Черчила, и у много запаженој књизи „Тенковски рат“, од швајцарског писца, мајора Баура, изнета су мишљења о великом утицају који је рат против Југославије и Грчке имао на свеопшту ратну ситуацију у Европи и на цео каснији развој Другог светског рата.

Према подацима са нирнбершког процеса Хитлер је одложио почетак свога планираног похода на СССР од половине маја на другу половину јуна 1941 године, да би претходно рашчистио ситуацију на Балкану. Ова веома значајна чињеница мало је код нас запажена и истицана, а ни с војно-историског гледишта још није тачно утврђена и расветљена, иако би — ако би се показала тачном — претстављала извесну сатисфакцију за све надаће и понижења које су наши народи претрпели у овом рату. У сваком случају наш улазак у рат против сила осовине могао је, према тадашњој политичкој и војној ситуацији, бити само од користи нашим савезницима и општој ствари, а нама донети само тешке борбе и патње. Због тога је неопходно да и сами уочимо и наглашавамо тај наш несребични допринос и да не допустимо да га страни писци или сасвим прећуткују, или само узгред спомињу.

3 — Постоји опште мишљење да је улазак Југославије у рат отежао положај и проузроковао слом Грчке и онемогућио образовање Балканског фронта и за Енглеze. То је свакако врло озбиљно питање, али објективна историја овог рата већ данас може на њега потпуно одређено да одговори. Као што ће се доцније из докумената видети, тај одговор не треба да избегавамо, него, напротив, да га и потражимо.

4 — Непријатељска и квислиншка пропаганда тежила је, нарочито у циљу стварања међусобних раздора, да прикаже како у нашим народима није било од самог почетка никаквог расположења за рат или га је било само код малог дела српско-црногорског народа. Ту тврдњу прихватила је и избегличка влада и други сукривци претброг слома. Зато се ово мишљење могло лако пренети и у јавност тадашњих савезника, а много је времена требало да би се и код великог дела Срба побилло мишљење да су за сву катастрофу криви само „Хрвати и петоклонаши“.

Политичким преваспитавањем и самим током догађаја наши народи су схватили откуда потичу прави узроци брзог слома старе Југославије. Они су разумели да су ти узроци природна последина њеног претходног развоја, али нису још довољно обавештени о специфичним узроцима неочекивано брзог и потпуног пораза бивше војске. Иако су узроци њеног пораза тесно повезани са општим узроцима, ипак су постојале и друге чињенице — од већег или мањег утицаја, а пре свега објективне тешкоће и издајничко руководство, те и са тим историским чињеницама треба да се упознају наши народи, да би правилније схватили напоре који се од њих могу тражити у случају сличних искушења. Најзад, и у овом кратком рату било је несребично пожртвовања неких јединица и бораца свију наших народа, што не би требало да буде потпуно незапажено у нашој историји. (Прелаз Проклетије, борба према Скадру, на Горњеском, залагање ваздухопловства код Куманова, потапање брода „Загреб“ и др.).

5 — Међу најчешће узроке пораза неке војске, свакако, спада неспособност државног и војног руководства да, у миру или у току рата, правилно оцени однос ратног потенцијала сопствене земље према оним земљама с којима јој претстоји рат или се већ налази у ратном стању, јер се само на правилној оцени овог односа оружаног сили могу поставити задаци, које она са успехом може извршити. Природно је да се тај однос никада не може прорачунати са апсолутном математичком тачношћу, јер се ту ради и са врло нестабилним и променљивим факторима, као што су моралне особине бораца, вештина и способност нижег војног и врховног руководства, претходна спрема обеју страна и многи други. Али, ипак, постоји извесна граница преко које се не може очекивати успех у рату чак ни при најповољнијим утицајима ових фактора.

Поред здравог и унутрашње-политичког развоја неминовно је да се и спољна политика земље мора водити не само здравим, него и за што дуже време стабилни-

јим путем, јер се војно-стратешке концепције и припреме не могу ни приближно тако брзо спроводити као промена спољно-политичких курсева. У том погледу, рат 1941 године даје нарочито поучан пример за изучавање овог проблема. Најзад, у агресивном рату некој земљи може бити неочекивано брзо наметнут рат, иако је врховно руководство свесно ратне инфериорности своје земље и немогућности да се за дуже време њена оружана сила редовним ратоводством успешно одупре непријатељу, као што је то било очевидно у Југославији 1941 године. Иако је за такве могућности требало благовремено предвидети потребне мере и припремити специјални начин вођења борбе, ипак је то у Југославији било потпуно пренебрегнуто, тако да је у највећој мери отежало организацију и развој НОР, нарочито у почетном периоду. У војној литератури малих земаља (у Шведској, Швајцарској и др.) у последње време овом проблему поклања се највећа пажња. Проучавањем рата 1941 године и НОР могу све мале државе, у првом реду наша, извући најбоља искуства за сличне случајеве у будућности.

6 — Одвајају се признато да се стратешке и оперативне радње најбоље и најсигурније изучавају на стварним примерима, узетим из рата. Уколико су ти примери по времену свога збивања ближи садашњини, уколико се стратешки утицајни елементи — снаге, земљиште, економске прилике и др. — подудару са онима који су могући, односно вероватни у будућем ратном стању једне земље, утолико ће и њихова корист бити већа за научно-наставне сврхе. Државна територија и бројно стање становништва нису се на нашој страни битно изменили од 1941 године. Па, ни у комуникациској мрежи, економском стању и сл. нису се у овом кратком мирнодопском времену могле извести неке, на стратешке радње осетно утицајне промене не само на нашој територији, него и у областима суседних држава.

Према томе, после НОР-а, и у рату 1941 године уопште, могу се наћи најзгоднији примери за ове сврхе.

Пошто је наш Народноослободилачки рат израстао и развијао се под специфичним приликама, у њему нису припремане ни извођене све оне стратешке радње које редовно претходе рату и чине прелаз из мирнодопског у ратно стање (мобилизација, концентрација, евентуално стратешки развој снага и мере за њихово обезбеђење). То су уствари најтеже и најосетљивије радње, нарочито ако се морају изводити под непријатељским утицајем, као например у Југославији 1941 године, што ће вероватно и убудуће бити редован случај.

Свестрано изучавање и анализа извршених припрема и начина извођења ових радњи, као и њиховог ометања од стране непријатеља у рату 1941 године, може довести до најкориснијих закључака, до каквих се тешко може доћи само чистим теоретским прорачунима и претпоставкама.

Многобројне и крупне грешке у одлучивању, планирању и извођењу стратешко-оперативних и тактичких радњи, које се појављују у овом краткотрајном рату на страни југословенске војске, не могу — по нашем мишљењу — смањити потребу и корист наведеног рада, пошто се на негативним примерима може исто тако учити као и на позитивним, ако се такав рад не заустави само на констатацији чињеница, већ на њиховој анализи са циљем да се нађу сасвим конкретна решења, која су, у своје време и под тадашњим приликама, могла донети боље резултате. С друге стране, негативном решењу једне противничке стране скоро увек одговара позитивно решење друге стране, које се, такође, може користити за изучавање одређене радње.

Рат 1941 године, иако је врло кратко трајао, као и већина ратова које су Немци дотле извели у Европи, захватио је сву граничну територију и скоро целу унутрашњост наше земље. Иако непријатељи при томе нису наилазили на веће отпоре, ипак је врло значајно да се види како су и колико оро-хидрографске препреке утицале на развој појединих операција, нарочито на кретање и употребу тенковских и моторизованих јединица. Ова искуства свакако могу корисно да послуже као ослонац при изучавању организације одбране земље од напада оваквих јединица.

*
* * *

Рад на обради војне историје овог рата јако је тежак због тога што се располаже само веома штуром и фрагментарном архивском грађом за неке учеснике,

или зато што је уопште нема, као например за Југославију, Мађарску и Бугарску, тим пре што досадашња војна литература још није пружиала ни довољан ни сигуран материјал у том погледу. Али, како је овај рат трајао врло кратко време, природно је да ту није било много догађаја као што би то било у случају његовог дужег трајања. Осим тога, рад Немаца је најважнији, јер су остали непријатељи Југославије само експлоатисали њихове победе, тако да за упознавање њиховог стања и рада не постоји нека нарочита потреба. Да би се испунила празнина, нарочито у југословенској архивској грађи, Војно-историски институт је благовремено прикупио писмене изјаве неких важнијих југословенских војних руководиоца и неких немачких заробљеника. Упоређењем података из овог материјала могу се доста тачно установити и проверити бар главне и друге недовољно документоване историске чињенице. При томе је свакако најтеже да се утврде намере, стање и радње које су претходиле операцијама, јер је цео рат произашао из непредвиђених прилика, те су и припреме носиле обележје импровизација, које су се често мењале и извршавале према кратким или уопштеним унутрашњим, а и где су постојали унапред обрађени планови, нису се могли користити због другичијег тока догађаја него што се предвиђало, а, понекад, често су и брзо мењани да их ни извршиоци нису могли правилно схватити. У оваквим приликама постоје највеће могућности да се стварне чињенице, намерно или ненамерно, изопачавају, што ће се јасно видети у изнетој документацији.

У овом приказу искористили смо и навели све досада расположиве изворе који чине битну основу и карактеристику ратних и почетних оперативских планова Немачке, Италије, Мађарске и Југославије за рат 1941 године. Ако се планови и припреме, које су претходиле почетку операција, правилно прикажу и схвате, онда се развој и приказ операција могу простије и очигледније изнети. Међутим, треба напоменути да су се упоредо са ратним плановима против Југославије морали обухватити ратни планови против Грчке због тога што су међусобно тако повезани да чине једну јединствену целину, нарочито за Немце и Италијане, па је требало да се тако схвате од југословенског и грчког руководства. Да би читаоци могли и сами оценити степен веродостојности изложених навода, било је неопходно да се по свим важнијим питањима изнесу и дословни цитати, нарочито онде, где су постојали супротни подаци у разним личним изјавама појединих руководиоца.

I

Немачки ратни и почетни оперативски планови

Претпостављајући да су унутрашње-политичка стања и општи спољно-политички односи зараћених држава довољно познати за разумевање ових планова, истаћи ћемо само неке, нарочито карактеристичне податке из Нирнбершког процеса о политичком ставу Хитлера и Мусолинија према балканским државама и СССР-у. Они ће јасно показати колико се може отезати вођење рата ако се противницима препусти да својим лакопрозирним обманама за себе сачувају иницијативу за улаз у рат.

Данас је познато да је Хитлеров утицај на Мусолинија стално растао упоредо са ратним успесима Немачке и неуспесима Италије, тако да су већ по завршетку рата у Француској, у лето 1940 године, Хитлерово мишљење и намере по свим главним питањима били од пресудног значаја за обе земље.

Званични Хитлеров став према Југославији најјасније се види из следећег његовог поздравног говора одржаног приликом посете кнеза Павла 1 јуна 1939 године:

„На пуном поверењу засновани однос Немачке према Југославији, пошто смо историским развојем догађаја постали суседи на заувек утврђеним заједничким границама, осигураће не само трајан мир међу нашим народима и земљама, него поред тога, претстављаће још и елементе смирења за наш нервозно узрујани континент. Такав мир је пак циљ свих оних, који су вољни да се посвете истинитом, стваралачком раду“.

Али, већ 12 августа 1939 године он је објаснио италијанском министру спољних послова, Гану, у Оберсалзбургу, у присуству свог министра спољних послова, Рибентропа:

„Сасвим уопштено говорећи, биће најбоље да се ти лажни неутралци ликвидирају један за другим. То се да релативно лако извести само ако увек један члан

осовине буде заштићавоа леђа оном члану који буде управ вршио уништење неси-гурног неутралца, и, обратно. Италија мора свакако сматрати Југославију таквим не-сигурним неутралцем“.

Како није успео да још тада увуче Мусолинија у рат против западних сила и у напад на Југославију, Хитлер је, октобра 1939 године, обновио гаранцију Ју-гославији, коју је дао 1 јуна 1939 године.

Хитлер је имао сличан став према СССР-у. 29 августа 1939 године потписао је пакт о ненападању са СССР-ом, а у лето 1940 године отпочео је са припремама за напад на њега под шифром „Случај Барбароса“.

10 јуна 1940 године Мусолини се коначно одлучио да уђе у рат, тј. баш онда, када је Француска била на издисају. Међутим, и поред великих снага и опсе-жних припрема, операције кроз Западне Алпе против Француске нису имале скоро никаквог значаја. 28 октобра 1940 године Италија је без икаквог оправданог разлога напала и Грчку, али без икаквог успеха, јер су Грци успели не само да спрече ула-зак италијанских трупа у земљу, него су их стално тукли и потискивали из Јужне Албаније.

У то време тајна припрема плана за „Случај Барбароса“ била је довршена. 18 децембра 1940 године, у својој познатој директиви № 21, коју је издао потчиње-ним врховним командама оружане силе, Хитлер је, између осталог, рекао:

„... Немачка оружана сила мора бити припремна на то, да још пре свршетка рата са Енглеском, потуче у брзом походу СССР... Од пресудног је значаја да се намера напада не открије...“

У исто време било је одлучено да се све припреме, које су у вези са планом „Случај Барбароса“, морају завршити до 15 маја 1941 године, пошто је тада тре-бало да отпочне напад на СССР.

У децембру исте године и Мађарска се изјаснила спремном за учешће у рату, пошто јој је Немачка за награду обећала извесне области Југославије.

Неповољан развој ситуације у рату Италије са Грчком забрињавао је Хит-лера, јер се бојао проширења рата на Балкану уласком Југославије (коју је, како смо видели, сматрао „лажним неутралцем“) и Турске, и евентуалног искрцавања Ен-глеза и стварања опасног фронта баш у времену када буде ангажовао све своје снаге према СССР-у. Због тога је, још у новембру 1940 године, одлучио да при-тектне Италијанима у помоћ и нападне Грчку. У својој директиви за припрему напада од 12 новембра, између осталог, наредио је:

„Балкан. Врховни командант сувоземне војске предузеће припреме да се у случају потребе пређе снагама преко Бугарске и поседне грчка копнена терито-рија северно од Егејског Мора“.

У овој директиви карактеристично је:

Прво, да су Немци већ тада рачунали са бугарском територијом као сопственим војиштем, из чега се може закључити да је Бугарска већ тада била склона (а, ве-роватно, да се на то на неки начин и обавезала) да потпомаже осовинску агресију на Балкану, и друго, да су се Немци у почетку задовољавали само да поседну се-верну обалу Егејског Мора, одакле су могли да спрече спајање турско-грчких снага, да осујете искрцавање Енглеза у најопаснијим областима и да угрожавају грчке снаге ангажоване према Италијанима и главну отступницу југословенске војске, ако би Југославија ушла у рат против осовине. За то су биле потребне слабе снаге, тако да се ни најмање не би реметиле припреме плана „Барбароса“.

13 децембра 1940 године Хитлер је издао конкретније и донекле измењено упутство за рат против Грчке, које је добило шифру „Марита“, и које гласи:

„1) Исход борби у Албанији не може се још предвидети. С обзиром на опасну ситуацију у Албанији двоструко је важно да се спрече енглеска стремљења да под заштитом Балканског фронта створе ваздушне базе које би биле опасне и за Ита-лију и за румунске петролејске области.

2) Зато је моја намера: а) да идућих месеци у јужној Румунији створим једну групацију снага, која ће се постепено све више појачавати; б) да ову групацију упу-тим преко Бугарске када наступе повољне временске прилике да поседне егејску се-верну обалу, и, ако буде потребно, и сву грчку континенталну територију“.

Као што се види, овде се већ говори о могућности проширења операција у Грчкој са циљем запоседања целокупне њене копнене територије, али се у расположивом материјалу нису могли пронаћи мотиви за такво повећање оперативских објеката. Вероватно је да су повољни изгледи за приступање Румуније у рат противу СССР (званично уследило тек у мају 1941 године, пошто су јој обеали Бесарабију, северну Буковину и право окупације совјетских територија до Дњепра) омогућавали одвајање и јачих снага са Јужног фронта. При томе, Хитлеру је успело да потпуно заваре СССР у погледу својих намера, јер је ноћу 10/11 јануара 1941 године обновљен пакт и потписан споразум између СССР-а и Немачке о заједничким границама. Улазак Мађарске у планирани рат са СССР-ом и развој унутрашње ситуације у Југославији могли су да смање његов осећај опасности из Југославије. Он је још у новембру 1940 године саветовао Мусолинију да настоји, ако је уопште могуће, да се Југославија придобије другим средствима и начинима, пошто се операције на Балкану не могу извести до идунег марта. Најзад, није искључено да је Хитлер већ тада уочавао велику корист од ваздушних и поморских база у Грчкој при нападу на Египат и за даље походе у Азији, пошто су за то постојали изгледи, јер су Италијани све до краја 1940 године стајали на египатској граници.

На састанку са Мусолинијем, 20 јануара 1941 године, Хитлер је изјавио: „Концентрација снага у Румунији има троструку сврху:

а) операцију према Грчкој;

б) заштиту Бугарске према Русији и Турској; и

в) обезбеђење гаранције дате Румунији... Пожељно је да се ова концентрација заврши без непријатељског утицаја. Зато, што доцније открити карте. Намера је да прелаз преко Дунава уследи што касније и да се потом што пре пређе у напад“.

На основу ових података, узетих из документације Нирибершког процеса, јасно се види општи развој плана за напад на Грчку. На питање адмирала Редера: „да ли треба посетити целу Грчку и у случају мирног решења постављених захтева“, Хитлер је 18 марта 1941 године одговорио да је „потпуна окупација предуслов сваког решења“.

Према томе, Хитлеров став према Грчкој био је потпуно јасан и одређен, а према Југославији нејасан и колебаљив. Међутим, из савета који је дао Мусолинију, у новембру 1940 године, јасно се види да је Хитлер био сасвим решен да и овог „лажног неутралца“ ликвидира, само да још није био начисто када, којим средствима и на који начин.

За извођење операција према Грчкој одређена је 12 немачка армија, под командом генерал-фелдмаршала Листа. У „армиској заповести № 1“, коју је фелдмаршал Лист издао 16 фебруара 1941 године, конкретно и детаљно се оцртава немачки почетни оперативски план против Грчке. Из овога плана изнећемо само најважније тачке да би боље разумели оперативски план против Југославије (о коме се нема овако потпуних података) и да би то могло послужити као основ за потоње осветљавање спорних питања.

1) У овом документу се не говори о сигурном рату, него само о могућности да се прелазом преко Бугарске поседне „грчка Македонија“.

За Бугарску се вели да ће под „одржавањем најстрожије камуфлаже“ потпуномагати припреме немачког руководства и улазак немачких трупа у бугарске области, да не треба рачунати на њено „активно суделовање“ у нападу на Грчку и да ће Бугарска осигурати своју југоисточну и јужну границу, као и своју обалу на Црном Мору и водити рачуна о немачким тражењима.

Иако немамо докумената да установимо улогу Бугарске при нападу на Југославију, ипак се може претпоставити да је била иста као и она при нападу на Грчку.

Услуга коју су Бугари указали Немцима оваквим својим држањем, по нашем мишљењу, није ништа мања него да су и „активно“ ратовали на њиховој страни, јер су Немци могли да изводе све своје припреме, да прилазе самим границама као у мирно доба, док њихови противници нису имали могућности да врше ни најобичнија

тактичка извиђања испред нападног фронта, да не би повредили бугарску „неутралност“ и дали јој „оправданог повода“, да и активно ступи у рат.*)

Према томе, историчари неће имати право да тако „камуфлиране“ учеснике убрајају у „неутралце“ и „неагресорне“ само из чисто формалног разлога што нису објавили рат и што су били опредељени, условно, за пасивне ратне улоге.

2) Грчке снаге према бугарској граници цене се на 4—5 дивизија са могућим накнадним појачањем од 2—3 новоформиране резервне дивизије и, ако се искрцају Енглези, још око 2 дивизије. Даље снаге морале би се одузети са Албанског фронта.

О Југославији се не говори баш ништа; о нападу Турске на Бугарску само се води рачуна.

3) За прелаз Дунава, односно суве границе у Дубруци, било је предвиђено да се 12 армија прикупи и припреми од 21—23 фебруара 1941 године, али је Врховна команда оружане силе 18 фебруара доставила депешу: „За извршење плана „Марита“ Фирер је 18 фебруара одлучио да се предвиде ови рокови: почетак мостоградње 28 фебруара, прелаз Дунава 2 марта“.

4) Дан напада на Грчку није одређен, него је само напоменуто да ће бити најдоцније почетком априла.

5) За стратешки развој предвиђене су три групе:

а) **Тенковска група 1** (XIV, XXX и XL армиски корпус), која је требала да се најпре прикупи у долини Марице на линији Пловдив—Трново, са задатком да у случају турског напада заједно са бугарским снагама пређе у противофанзиву према Цариграду, а ако би Турска остала неутрална, да се што пре развије на грчко-бугарској граници са тежиштем Петрич—Солун, с тим да XIV армиски корпус остане као армиска резерва иза бугарско-турског фронта.

б) **XVIII армиски корпус**, који је требао да се што пре пребаци преко Софије у долину Струме и уђе у састав Тенковске групе 1, са задатком да јој са линије Петрич—Мелник отвори пролазе кроз превоје код Куле и Рупела.**)

в) **XI армиски корпус**, који је имао задатак да се после 15 марта са четири пешадске дивизије прикупи у Влашкој, а са две пешадске дивизије у Добруци, тако да буде спреман за прелаз на бугарску територију.

Армији је био придат VIII авиокорпус.

6) Даље се каже да се мобилизација бугарске војске тајно изводи и да ће бити завршена најраније 28 фебруара, а у погледу стратешког развоја бугарских снага износи се да се није ништа изменило од оног што је планирано (помиње се прилог за развој снага и бугарску ПАО, али се њиме не располаже).

Навели смо само главни садржај ове прве армиске заповести, која, према нашем схватању, одговара заповести за извршење почетног оперативског плана због тога што је овај план, као што ће се видети, делом послужио као основа плана за напад на Југославију.

У овом плану карактеристичне су две чињенице, које ће при доцнијем разматрању бити од великог значаја:

1) Од 12 армије се задржавају XIV корпус (5 и 11 тенковска дивизија) и XI корпус (шест пешадских дивизија) у армиској резерви у Румунији и у дубокој позадини Бугарске са намером да садејствују са бугарским снагама у случају ако би Турска, раније или касније, тј. после одласка Тенковске групе 1 на грчко-бугарску границу, ипак прешла у напад. Али, ако би се стекло убеђење да ће Турска остати неутрална, као што је уствари и било, поставља се питање, шта је требало урадити са овим снагама? Скоро је сигурно да би остале тамо где су се задржале, зато што би Тенковска група 1 (без XIV армиског корпуса) и XVIII армиски корпус, тј. око девет

* 5) Сличну улогу изигравали су Бугари и 1915 године при нападу Аустро-Немаца на Србију, док нису отворено ступили у рат. Српска Врховна команда намеравала је да отклони ту опасност објавом рата Бугарској да би је одмах нападала и потукла пре но што се обори на своје северне непријатеље, који су фронтално нападали. Међутим, интервенцијом руског цара спречено је извршење ове намере).

***) Командант корпуса био је генерал-лајтнант Беме, познат из прве офанзиве против нас 1941 године. У састав корпуса улазиле су брдске дивизије.

дивизија, били довољни да савладају грчку групу, која се према њима налазила и што би се на тај начин најмање реметила концентрација снага за „Случај Барбароса“.

2) Ни у једном расположивом документу не помиње се могућност померања рока завршетка припрема за „Случај Барбароса“, већ се свуда истиче потреба што бржег извођења операција према Грчком без обзира на рад италијанских снага у Албанији. У вези са изложеном групацијом 12 армије по дубини, могло би се оправдано претпоставити да су Немци још увек рачунали да 15 маја отпочну напад на СССР и да их је каснији развој догађаја приморао да га одложе, до 22 јуна.

У армиској заповести № 2 од 10 марта 1941 године, у односу на армиску заповест № 1, нема битних измена, али има и неколико нових момената:

— Командант 12 армије констатује да су „бугарски народ и бугарска држава радосно примили немачке трупе и да их ефикасно помажу“.

— Југославија је извела делимичну мобилизацију — 5 и 3 армија развиле су се на југоистоку земље, 2 и 1 армија изгледа да се такође налазе у мобилизацији. Претпоставља се да има највише 17 дивизија (а вероватно и мање) способних за употребу и каже „да југословенско руководство овим мерама вероватно хоће да постигне то, да се отклоне борбе на бугарско-грчкој граници од југословенских сбласта“.

— Према провереним подацима у турској Тракији прикупљено је 27 пешадиских, 2 коњичке и 1 мотомеханизована дивизија. Турска је чврсто одлучила да брани Тракију и нема никаквих знакова да би извршила напад.

— На грчком копну нису констатоване никакве енглеске сувоземне снаге.

— Бугарска војска налази се у предвиђеном стратешком развоју са 4 и 5 армијом према Турској.

Иако се у овој заповести први пут говори о Југославији и води рачуна о њеној ситуацији, ипак се не примећују никакве немачке мере предострожности, већ се напротив стиче уверење да су предузете југословенске мере чисто одбранбеног карактера, као што су стварно и биле.

И у овој заповести стално се наглашава потреба брзог заузимања Солуна и северне обале Егејског Мора, тако да се може претпоставити да су Немци после тога очекивали капитулацију Грчке, јер би им то било у интересу извођења плана „Барбароса“.

О немачком ратном и почетном оперативском плану против Југославије 1941 године немамо конкретних података, али се из многих докумената добија утисак да до 27 марта 1941 године није ни постојао. Говори се само о обичном обезбеђењу границе, тако да су 27 марта предузете хитне мере за њено ојачање. Ова претпоставка изгледа потпуно разумљива, ако се има у виду присни наслон који је тадашње државно руководство Југославије тражило код осовинских сила, и које је избегавало да покаже ма какву активну политику чак и против оних њихових агресија које су непосредно угрожавале независност Југославије (улазак у Албанију, Бугарску, пролаз кроз Мађарску, напад на Грчку). Сем тога, као што смо напред видели, Хитлер је Италији препустио да ликвидира Југославију кад нађе за целесходно. Својим нападом на СССР и Грчку, Немачка би знатно олакшала извршење тога задатка. Југославија би у том случају била отсечена од целог света, јер би и осовинско ваздухопловство искључивало сваки озбиљан саобраћај између Југославије и осталих држава. Пошто је расприро ревизионистичке и реваншистичке прохтеве Бугарске и Мађарске према Југославији, Мусолини је могао и код њих да нађе довољно помоћи за ликвидацију Југославије, тако да је Хитлер све своје оружане снаге могао ангажовати против својих главних противника СССР-а и Енглеске и за даље ширење свог империјализма и на азиско-афричким континентима.

Влада Цветковић—Мачек, која је довела Југославију у тако фаталну ситуацију, последња свом дотадашњем ставу, пришла је осовинском пакту, 25 марта, и покушала да је без отпора преда на милост и немилост свирепим фашистичко-нацистичким агресорима. Међутим, 27 марта 1941 године, наши уверени народи збацили су издајничку владу и јасно и одлучно изјавили да више воле „рат него пакт“.

Хитлер је месец дана доцније изјавио свом амбасадору у Москви: „Југословенски удар изненадио ме је као гром из ведра неба. Када ми је 27 марта саопштена новост, мислио сам да је то шала“. (Из мемоара В. Черчила).

Чим је сазнао за догађаје у Југославији, Хитлер је 27 марта 1941 године позвао на конференцију главне претставнике немачке оружане силе и министра спољних послова Рибентропа. На тој конференцији први пут су утврђене основне идеје ратног и почетног оперативског плана Немачке за рат против Југославије 1941 године. Пошто располажемо овереним преписом протокола и пет других докумената са те конференције, изложићемо их делом у дословном преводу, а делом у изводу, тим пре што су од основног значаја за цео овај рат и што су имали највећег утицаја на гледања и поступке Немаца према нашим народима у току Народноослободилачког рата.

„Оперативно одељење штаба вође
Командна тајна

Берлин, 27. 3. 41

Конференција о стању Југославије

Присутни: Фирер
Државни маршал
Начелник оперативног одељења штаба вође

Доцијне позвати:
Врховни командант сувоземне војске
Начелник генералштаба сувоземне војске

Државни министар спољних послова

Фирер: износи ситуацију Југославије после државног удара. Констатује да је Југославија била несигуран фактор у односу на претстојећу „Марита“ акцију, а нарочито на каснији „Барбароса“ подухват. Срби и Словенци нису били никада Немцима пријатељски наклоњени. Владе су увек несигурне на свом положају због националних проблема и официрске камариле, која нагиње државним ударима. Земља је имала само једног јаког човека, Стојадиновића, кога је кнез Павле, на своју штету, пустио да га оборе.

Моменат за сазнање стварног стања у земљи и њеног става према нама за нас је повољан, како из политичких, тако и војних разлога. Да је обарање владе дошло у току подухвата „Барбароса“, за нас су последице могле бити знатно теже.

Фирер се одлучио да, не чекајући на могуће изјаве нове владе о својој лојалности, предузме све припреме да се Југославија војнички и као држава разбије. У спољно-политичком погледу неће се тражити никаква објашњења, нити постављати неки ултиматуми. Гаранције југословенске владе, у које се и онако убудуће не може поверовати, примиће се само на знање. Напад ће отпочети чим за то буду спремни подесна средства и трупе.

Суштина лежи у томе да се ради што је могуће брже. Покушаће се да се на згодан начин придобију суседне државе за садејство. Војничка помоћ против Југославије захтеваће се од Италије, Мађарске и, у извесном погледу, од Бугарске. Румунији ће припасти главни задатак заштита према Русији. Мађарски и бугарски посланици већ су обавештени. Дуче-у ће бити још у току дана упућена порука.

С политичког гледишта је нарочито важно да се удар према Југославији води са неумољивом строгошћу и војни слом спроведе муњевитом акцијом. Овим би се могла Турска застрашити и повољно утицати на каснији поход према Грчкој. Треба рачунати с тим да ће Хрвати при овом нападу бити на нашој страни. Неки одговарајући политички третман (доцијне аутономија) биће им загарантован. Рат против Југославије биће вероватно врло популаран у Италији, Мађарској и Бугарској, пошто ће се овим државама ставити у изглед извесне територијалне добити — за Италију обала Јадрана, Мађарску Банат, Бугарску Македонија.

Овај план претпоставља да ће се све припреме извести ужурбано и да ће се употребити тако јаке снаге, да југословенски слом уследи у најкраћем року.

У вези с овим мора се померити почетак подухвата „Барбароса“ до 4 недеље.

Војне операције изводиће се по следећем: 1) Што је могуће раније отпочети операцију „Марита“ са ограниченим циљем да се заузме грчка Тракија и Солунска котлина, закључно са планинским земљиштем код Водена. За ту сврху ширити се преко југословенске територије. 2) Надирати из предела јужно од Софије ка Скопљу ради растерећења бока италијанског фронта у Албанији. 3) Надирати јачим снагама са просторије Софије ка Нишу и даље ка Београду. 4) Јачом немачком групацијом са просторија око Граца и Целовца нападати у југоисточном правцу с циљем да се разбије југословенска армија.

За извршење задатака под 2) и 3) употребити снаге које су прикупљене у заштитној групацији према Турској, прекобројне саставе Јужног фронта и армиске резерве. Заштиту према истоку морају примити бугарске снаге, ојачане једном тенковском дивизијом доведеном из Румуније и румунске снаге, код којих ће остати само једна тенковска дивизија.

За извршење задатака под 4) снаге се могу узети из концентрациског ешелона „Барбароса“ (при томе тежити, у првом реду, на убрзавање). Морају се одредити довољно јаке снаге.

Италијани ће најпре обуставити офанзивне операције према Грчкој, довољно се заштитити према југословенској граници и са По — армијом оперисати из Италије у циљу заштите десног немачког бока.

5) Главни задатак ваздухопловства биће да што је могуће пре отпочне разбијање југословенских организација на земљи, да узастопним нападима разруши Београд и потпомаже наступање војске.

При томе могу се искористити мађарске организације на земљи.

Врховни командант сувоземне војске:

Оператиски пројект Фирера подудара се са мојим сопственим разматрањима. Ако временске прилике дозволе, рок за почетак „Марита“ може остати 1 април. Почетак извођења операција осталих ударних групација моћи ће уследити према развоју између 3 и 10 априла.

На питање да ли се јужним нападним групацијама, при брзом наступању, може препустити слобода рада у даљем спровођењу операције „Марита“, Фирер је начелно одобрио, али с тим да операције не испадну из руку, већ да буду чврсто руковођене.

Врховни командант сувоземне војске поднеће до 3 часа ноћу своје намере.

Врховни командант ваздухопловства:

Извештава да VIII авиокорпус може одмах да отпочне ваздушне нападе из Бугарске и да је ваздухопловство потребно 2—3 дана времена за јачи развој авио-састава. Намерава се да се доведу јачи састави борбених и обрушавајућих авиона у простор Беча, Граца и у Мађарску. У датом случају предвиђа се употреба снага X авиокорпуса са јужноиталијанских аеродрома. Водиће се рачуна о појачању ПАО Коруске и Штајерске.

Фирер наређује да се одмах приступи раду на свим припремама. Очекује намере појединих оружаних сила у току вечери 27 марта. Генералу фон Ринтелену чаређује да дође за пријем поруке и усмених упутстава Фирера 27 марта ноћу.

(Парафа нечитка)

Истог дана у Упуту № 25, са разним прилозима и допунама, писмено су разрађена и изложена мишљења и опште директиве које су дате на овој конференцији. Уствари, Упут конкретније обухвата основну идеју почетног оператиског плана, те га доносимо у дословном преводу.

Фирер и Врховни командант
оружане силе

Ф. главни стан, 27-3-41

OKW (WFST) Alt. L (I Op.) № 44372/41 g VI Chef

Распис за начелнике!
Пренос само по официру!

18 примерака
11 примерака

Упут № 25

1) Војни пуч у Југославији изменио је политичку ситуацију на Балкану. Југославија се мора сматрати непријатељем и онда ако ускоро изда изјаве лојалности, те је, према томе, разбити што је могуће пре.

2) Моја је намера, да концентричном операцијом са простора Ријека—Грац, с једне стране, и са простора око Софије, с друге стране, општим правцем ка Београду и јужно, продрем у Југославију, уништим југословенску оружану силу, одвојим крајњи јужни део Југославије од остале земље и да га држим за базу ради продужења немачко-италијанске офанзиве према Грчкој.

Што раније отварање саобраћаја на Дунаву и заузимање рудника бакра у Бору важно је из војно-економских разлога.

Стављајући у изглед добитке Баната и Македоније покушаће се да се задобију Мађарска и Бугарска за учешће у операцијама.

Унутрашњо-политичка затегнутост у Југославији појачаће се политичким обећањима Хрватима.

3) У појединостима наређујем следеће:

а) Чим буду готове довољне снаге и кад време буде дозвољавало непрекидним даноноћним нападима ваздухопловства порушити Београд и југословенске авионске организације на земљи.

б) По могућству једновремено — ни под којим условом раније — отпочети операцију „Марита“, засад са ограниченим циљем, да се поседне котлина Солуна и заузме планинско земљиште око Водена. XVIII армиски корпус може се за ту сврху ширити и преко југословенске територије.

Вољне прилике треба искористити да се спречи планска изградња фронта између Олимпа и планинског земљишта око Водена.

в) За нападе, који ће се изводити са просторије око Софије, у северозападном и са просторије Тустендил—Горња Цумаја, у западном правцу, могу се привући све још расположиве снаге у Бугарској и Румунији с тим да, поред јединица ПАО, мора остати најмање једна дивизија за обезбеђење румунске петролејске области. Обезбеђење према турској граници привремено препустити Бугарима, а иза њих држати у приправности по могућству једну немачку тенковску дивизију.

г) Удар од Граца према југоистоку треба да уследи чим се за то прикупе потребне снаге. Врховна команда сувоземне војске цениће да ли се за отварање границе треба ширити и преко мађарске територије.

Гранично осигурање на југословенској граници има се одмах појачати.

Исто као и на бугарској граници, могу се важни објекти заузети и пре општег напада, једновремено са ваздушним нападом на Београд.

д) Ваздухопловство ће са две нападне групације потпомагати операције 12 армије и оне нове ударне групације, која ће се формирати у просторији око Граца. Оно ће стварати тежиште према временском развоју операција сувоземне војске. Мађарске организације на земљи могу се искористити за развој и при употреби.

Треба испитати да ли треба употребити борбени авиокорпус са италијанске територије. У сваком случају, пратећа заштита транспорта за Африку мора бити осигурана.

Припреме за заузимање острва Лемнос треба продужити, али задржавам себи одлуку за извођење.

Треба се старати за успешну ПАО Граца, Целовца, Бељака, Леобена и Беча.

4) Начелни споразум с Италијом за прво време утаничиће Врховна команда оружаних сила.

Од сувоземне војске треба предвидети штабове за везу код 2 италијанске армије и код Мађара.

Ваздухопловство се опуномоћује да већ сада може ступити у преговоре са врховним командама дотичних држава ради споразума у погледу граница у оперативном простору у ваздуху са италијанским и мађарским ваздухопловним снагама. Уређење мађарских авионских организација на земљи може одмах отпочети.

5) О намераваном извођењу операција и по питањима која су с тим у вези, извештаваће ме господа врховни команданти преко Врховне команде оружаних сила:

Адолф Хитлер

За тачност

потпис нечитак, капетан.

У наведеним документима карактеристично је:

— да је Врховна команда оружаних сила руковођење операцијама пренела на Врховну команду сувоземне војске (немачка оружана сила, као што је познато, састојала се из сувоземне војске, ваздухопловства и морнарице, а све команде, почев од армије навише, носиле су назив „врховна команда“);

— да у Упуту нема тачних одредаба за поједина питања која треба да уђу у почетни оперативни план (на пример, о снагама, просторијама), већ се то препушта Врховној команди сувоземне војске, евентуално у договору са Врховном командом ваздухопловства;

— да се привит на конференцији износи одлука за одлагање завршетка припрема за план „Барбароса“ за време до 4 недеље, свакако ради што веће конспиративности; и

— да су све немачке снаге, које су биле мобилисане, а делом и концентрисане у Румунији, Бугарској, па и оне на нашем северном граничном фронту, биле предодређене за операције против СССР-а.

Из допунских докумената уз Упут № 25 види се да је 28 марта у 4 часа генералу фон Ринтелену предата наведена порука за Мусолинија под насловом „Предлог за усклађивање немачких и италијанских операција против Југославије“. У томе предлогу укратко су изнете најважније одредбе из наведеног Упута, уколико се посредно тичу Италије, али са извесним важним измењеним формулацијама. Тако се вели „за случај да политички разлог буде захтевао оружану интервенцију против Југославије“. У постављању задатака за италијанску оружану силу тражи се „заштита бока немачке нападне операције Грац наступањем што је могуће јачих снага ка линији Сплит—Јајце“... „прелаз у одбрану на грчко-албанском фронту и држање у приправности једне нападне групаице, која би пружила руку немачким снагама, упућеним према Скопљу и јужно“... „неутралисањем југословенских поморских ратних снага“... „доцније продужење напада на грчком фронту у Албанији“...

Значајна је и формулација крајњег политичког циља рата „да се њена (југословенска) оружана сила потуче и њена државна територија растроји“... За ову сврху истиче се нарочито да је пожељно „да се хрватским стремљењима за самосталношћу изађе у сваком погледу у сусрет и Хрвати третирају као пријатељи осовине. Целисходно је из тих разлога да се одустане од ма каквих ваздушних напада на хрватском подручју, уколико се не би радило о употреби противу непријатељских снага, које би се ту бориле“.

Италијани треба да рачунају да ће немачки напад на Грчку почети 2—3 априла, напад јужно од Софије 3 или 4, а из простора око Граца и источно 12 априла.

Четврти документ немачке Врховне команде оружаних сила, од 28 марта 1941 године, садржи допуну Упута № 25 под насловом „Смернице за третирање питања пропаганде против Југославије“. Ту се, поред осталог претежно општег, начелног и познатог садржаја, наводи да поред Хрвата, Босанце и Македонце не треба сматрати непријатељима, ако се не би непријатељски односили према Немцима, али је најважније то, што се из адреса може наслутити, да је поред 12 армије и 2 немачка армија предвиђена за овај рат.

У петом документу, „Специјална наређења за Упут № 25“, од 12 марта, изложене су мере за административно уређење позадине. У њима нема ничега што би у оперативном смислу битно допуњавало оно, што се из претходних докумената не би већ знало.

У шестом документу, од 31 марта, Врховна команда оружаних сила саопштава Хитлеру одлуку за отпочињање операција, и то: напад „Марита“, офанзива ка Скопљу и ваздушни напад на југословенске организације на земљи и на Београд 5 априла; офанзива ка Нишу 8, а из предела Граца, снагама којима се дотле буде располагало, 12 априла. Сем тога, ставља се у изглед привремено ојачање групације према Нишу са 22 дивизијом и наређује се чишћење мина на Дунаву.

Пошто не располажемо другим документима Врховне команде оружаних сила, па чак ни документима Врховне команде сувоземне војске, која је конкретно морала да одреди почетни оперативски план, реконструкцији његове обраде мора се прићи посредним путем — на основу разних аката разних команди.

„Армиска заповест № 4“ (са № 3 не располаже се), коју је издала Врховна команда 12 армије 2 априла 1941 године, документовано утврђује све важније елементе немачког почетног плана за операције, које су се имале извести према Грчкој и према Југославији из Баната и Бугарске, тј. на оним војиштима на којима је пало решење.

Иако је „Армиска заповест № 4“, по детаљима и по садржају, веома значајна и поучна, ипак ћемо, због њене опсежности, приказати само њене најважније одредбе.

У њој се полази са становишта да је за рат против Југославије пала дефинитивна одлука, али чак и тада, тј. 2 априла каже се да је „садејство италијанских и мађарских снага за сада још нејасно“. Затим се претпоставља да ће Грци, с обзиром на веру у енглеску и југословенску подршку, вероватно иставити отпор немачком нападу, а има се података и о њиховој намери за постепено повлачење из Источне Македоније уз узастопне отпоре на Мести, доњој Струми и северно на утврђеној Метакасовој линији и у наслону на Беласицу пл., на линију Кајмакчалан—Воден—Бер—Катерини, где би се дао отсудан отпор. Даље се претпоставља да Грчка има четири дивизије на Метакасовој линији, око две дивизије и једну новоформирану брзу бригаду око Солуна, једну резервну дивизију у простору Воден—Катерини, петнаест дивизија на Албанском фронту, две резервне дивизије у формирању око Атине и на Пелопонезу, и да се отпочело са формирањем још две резервне дивизије у Јужној Грчкој и укупно око 220 авиона. Такође се цени да у Грчкој има око три моторизоване енглеске дивизије, од којих можда једна тенковска, са предњим деловима на линији Бер—Воден, једним делом снага у наступању од Катерини до Ларисе, а другим у искрцавању код Атине. Искрцавање Енглеза на острвима Тасос, Лемнос и Лезбос потврђено је.

За Југославију се претпоставља да ће „сигурно све предузети да спречи немачки продор према италијанском фронту у Албанији и да одржи везу са енглеско-грчким снагама. Због тога су на југоистоку Југославије концентрисане првенствено активне трупе, које ће се, без сумње, од почетка упорно борити и најкасније иза Мораве—Вардара отсудно бранити. Сем тога, мора се рачунати да ће југословенске трупе, можда ојачане енглеским моторизованим трупама, продрети у Албанију у бок и позадину Италијана. (Подвукао М. З.). Даље се претпоставља да ће општа мобилизација бити извршена до 3 априла и да се Трећа и Пета армија налазе у пуној приправности (Трећа армија са три пешадиске дивизије, девет мешовитих бригада, једном коњичком бригадом и једним одељењем тенкова, а Пета армија са пет пешадиских и једном коњичком дивизијом и једним тенковским одељењем). Каже се да југословенско ваздухопловство стоји на значајној висини, а нарочито се истичу добре организације на земљи и многобројност раштрканих аероплана и узлетишта, тако да се неће моћи разорити у једном дану.

Напад Турске из Тракије изгледао је невероватан. Потврђује се да Турска у Тракији располаже са двадесет и осам дивизија.

О немачким намерама, задацима и раду, из заповести се може видети углавном све што је битно за почетни оперативски план уколико се односи на 12 немачку армију. Због тога ћемо у изводу изложити све што је од значаја у том погледу.

12 армија добила је главни задатак да Д дана изненадно пређе у напад преко југословенско-бугарске границе од Ђустендила до западно од Петрича и преко грчко-бугарске границе и развије непријатељске снаге у Јужној Србији и грчкој Тракији. Циљ напада „што је могуће брже продрети до албанске границе западно од Скопља, преко Вардара ка линији Воден—Бер, до Солуна и на северну обалу Егејског Мора“

(подвучено у оригиналу), тиме створити предуслов за уништење тако постављених југословенских и грчко-енглеских групација, чему ће се приступити у даљем току операција.

Даљи задатак 12 армије је да дана В, са Тенковском групом 1, са просторије северозападно од Софије, а дана С из западног дела Румуније (преко Темишвара) концентрично наступа општим правцем ка Београду, распршити непријатељске снаге око Ниша и Крушевца и североисточно од Београда, брзо заузме „српски“ главни град и отвори жел езничку пругу и путеве Београд—Ниш—Софија, као и Дунав. (Подвучено у оригиналу).

За извршење ових задатака, који се и по формулацији сигурно подударају са оним, добивеним од Врховне команде сувоземне војске, командант 12 армије поставио је непосредно потчињеним јединицама следеће задатке:

XXXX армиском корпусу да са просторије Ђустендил—Горња Цумаја дана Х изненадно наступа и продре преко Куманова и Штипа ка Скопљу, са тежиштем дуж друма Ђустендил—Скопље. При томе, прикупљеном снагом потуђи српске јединице на простору Куманово, Скопље, Штип, благовремено заузети Скопље и одмах, без прекида, даље надирати до албанске границе општим правцем Призрен—Тетово (вероватно се мисли ка Призрену и Тетову, јер између ова два места лежи Шар Планина), како би се благовремено неутралисао утицај делова југословенске војске на северно крило Италијанског фронта у Албанији. „Уколико ће се XXXX армиски корпус моћи привући за операције против Грчке, зависеће од развоја ситуације“. (Подвукао М. З.).

XVIII армиском корпусу да дана Х препадом отвори преседлину Рупел-а, да својим чврсто прикупљеним снагама на западном крилу разбије грчку граничну одбрану и надире што је могуће брже „са брзим јединицама (2 тенковска дивизија, итд.), ширећи се западно од Дојранског Језера, ка Солуну, као и преко Вардара на Воден (овде тежиште) — Бер. За форсирање Стримона (доње Струме) упутити 72 дивизију на Серез“.

XXX армиском корпусу да дана Х што брже надире према линији Ксанти—Комотини, форсира прелазе преко Месте и нападне Солун преко Кавале.

Тенковској групи 1 да са просторије северозападно од Софије изненадно пређе у напад преко српско-бугарске границе, разбије непријатељску групацију код Пирота (овде тежиште) и Лесковца и што је могуће брже продире ка линији Ниш—Крушевац, а одатле да заједно са XXXXI армиским корпусом — који ће дана С предузети наступање од Темишвара — концентрично нападне на Београд.

16 тенковској дивизији да остане на простору Стара Загора—Сливен на расположењу армије, спремна да у садејству с бугарским снагама противстане евентуалном турском нападу. Даље командант 12 армије утврђује границе зона дејства појединих корпуса. За нас је нарочито од интереса граница између XVIII и XXXX армиског корпуса, која је ишла линијом Разлог (између планина Рило и Пирин) —Симитли (јужно од Горње Цумаје) —Криволак—Битољ (сва места за XXXX армиски корпус) и граница између Тенковске групе 1 и XXXX армиског корпуса: Софија—Лева Река (обе вароши за Тенковску групу 1) —Ристовац (за XXXX армиски корпус).

У армиској резерви налазиће се штаб L армиског корпуса са потчињеном 46 пешадиском дивизијом у прикупљању око Пазарника, за употребу према потреби преко Самокова или Разлога, штаб XI армиског корпуса са 76 и 198 пешадиском дивизијом у подилажењу граници, вероватно ка Дупници, челом код Новоселци (источно од Софије) и 60 пешадиске дивизија (моторизирана) у пределу Дупнице за употребу код Тенковске групе 1 или XXXX корпуса.

Од војне мисије у Румунији захтеваће се да артиљеријом обезбеди Бердап и изврши заштиту од монитора и пловених мина на Дунаву.

Бугарска ће „мобилисати даље снаге и, пре свега, појачати заштиту према Турској“, али из политичких разлога „до даљег“ неће прелазити на грчку ни југословенску границу.

VIII авиокорпус првенствено ће потпомагати напад XVIII армиског корпуса при отварању пролаза код преседлине Рупел, затим XXXX армиски корпус при надирању ка Скопљу, а даље према развоју догађаја пружаће делимичну помоћ и Тенковској групи 1.

„Даљи је задатак VIII авиокорпуса да у оквиру **ваздушне флоте 4** (подвукао М. З.) по извршеном извиђању што раније нападне организације ваздухопловства на земљи и нападом на Скопље и Солун прекине железничке мреже“.

У одредбама за извиђање истиче се следећи веома значајан и карактеристичан став за критичку оцену плана и рада југословенског, грчког, па и енглеског војног руководства: „Уопште, треба првенствено и **благовремено установити да ли Срби привлаче даље снаге из северне Југославије у правцу Скопља, да ли наступају енглеске снаге у јужни део Југославије и да ли Грци из Албаније или из унутрашњости Грчке привлаче снаге у правцу Воден—Солун или се евакуише источна Македонија. Важна је даље брза констатација евентуалних непријатељских искрцавања на северној обали Егејског Мора**“ (Подвучено у оригиналу).

Према томе, на основу раније изложених података, нарочито оних из ове армиске заповести и фрагментарних заповести и извештаја које су потчињени штабови и јединице слали 12 армији (чијим службеним немачким преписима располажемо) у стању смо да скоро сигурно и **историски тачно** одредимо све важније елементе немачког почетног оперативног плана, уколико се односи на 12 армију, односно за напад на Грчку и за напад на део Југославије од Баната па на југ.

У састав 12 немачке армије за почетне операције улазили су:*)

XXXXI армиски корпус (SS дивизија „Das Reich“ (моторизована) и пешадиски пук „Grossdeutschland“ (моторизован);

— **Тенковска група 1** под командом генерал-пуковника Клајста (састава: XIV армиски корпус са 4 брдском дивизијом, 294 пешадиском дивизијом, 11 тенковском дивизијом и 5 тенковска дивизија);

— **XL (односно, XXXX, како Немци пишу) армиски корпус** (SS дивизија Leibstandarte „Adolf Hitler“ — моторизована; 73 пешадиска и 9 тенковска дивизија);

— **XVIII армиски корпус** (5 и 6 брдска дивизија, 72 пешадиска и 2 тенковска дивизија и 125 пешадиски пук);

— **XXX армиски корпус** (50 и 164 пешадиска дивизија);

— **VIII авиокорпус;**

— **Армиска резерва** (штаб I армиског корпуса са 46 пешадиском дивизијом; **XI армиски корпус** са 76 и 198 пешадиском дивизијом; затим 60 моторизована пешадиска и 16 тенковска дивизија);

— **Од војне мисије у Румунији** већином техничке јединице у Ђердапу.

Према томе, **укупна јачина** 12 армије пред почетак операција износила је: 11 пешадиских, 3 моторизоване, 5 тенковских дивизија и два пешадиска пука. Од ових снага предвиђено је за напад преко грчко-бугарске границе, дакле непосредно на грчке снаге: 5 пешадиских дивизија и један пешадиски пук, а преко југословенско-бугарске границе за напад на југословенске снаге: 6 пешадиских, 3 моторизоване и 4 тенковске дивизије и један пешадиски пук. Како се види из претходних инструкција две дивизије XI армиског корпуса биле су намењене у другој линији за употребу на југословенској територији за одржавање расцепа између Северне и Јужне Србије где су и уведене, те су као и 46 пешадиска дивизија урачунате у горњи број дивизија, 16 тенковска дивизија могла је тек у другој линији доћи у обзир за употребу према Грчкој или Југославији.

У оваквом саставу и подели снага, по нашем мишљењу, потпуно доследно и правилно се одражава цела стратегиска и оперативна концепција у духу намера

*) Није утврђено да ли је и 22 дивизија, која је била стављена у изглед, стварно ушла у састав армије, тако да на њу касније нећемо рачунати.

Поред тога, у неким нашим преводима, па и у изјавама немачких заробљеника, погрешно се појављују називи „XXXX оклопни корпус“, „XVIII брдски или планински корпус“ и др. (У том времену сви употребљени корпуси поред римског броја носили су званичан назив само „армиски корпус“, без обзира да ли су пре или касније имали или добили још и неки допунски назив. Такође, није препоручљиво „Gebirgsdivision“ и сл. преводити са „планинска“, него „брдска“ дивизија, јер и код нас и на страни постоје организационе разлике између планинских и брдских јединица).

Врховне команде оружаних сила, вероватно и сувоземне војске, а свакако и 12 армије, за извођење операција на датом простору, што ће се при критичком осврту још подробније осветлити.

Задаци, циљеви, полазни положаји, основна оперативна и маневарска идеја, као и други елементи почетног оперативског плана, како за рад 12 армије, тако и њених непосредно потчињених главних делова, већ су изнети у „армиској заповести № 4“.

Због недостатака историске грађе и литературе много је теже дати конкретне, потпуне и сигурне податке за рад немачке 2 армије. За сада располажемо само службеним преписима тајних, дневних обавештења о овој армији, која је Врховна команда сувоземне војске доставила 12 немачкој армији 11, 13, 15, 16, 17, 19 и 20 априла. Али и према овим штурим подацима могло би се скоро сигурно закључити да су у састав 2 армије улазили:

- XLIX армиски корпус (1 брдска и 79 пешадиска дивизија);
- LI армиски корпус (132 и 183 пешадиска дивизија);
- LII армиски корпус (125 пешадиска и 101 лака дивизија);
- XXXXVI армиски корпус (16 моторизована и 8 тенковска дивизија);
- 14 тенковска дивизија (која је дошла из Румуније).

Укупно 9 дивизија (5 пешадиских, 2 тенковске, 1 моторизована и 1 лака).

Вероватно је да су биле предвиђене и друге јединице, чије је одашиљање на концентрациску просторију благовремено обустављено услед брзог развоја догађаја.

И на основу ових података може се са сигурношћу закључити да се XLIX армиски корпус концентрисао у околини Целовца, LI и LII армиски корпус на правцу Грац—Марибор, XXXXVI армиски корпус и 14 тенковска дивизија око Барча.

Према правцима наступања може се претпоставити да је XLIX армиски корпус имао задатак да надире правцем Дравоград—Цеље (делови западно преко Караванки) — Ново Место—Карловац и садејствује 2 италијанској армији. LI армиски корпус имао је са 14 тенковском дивизијом да концентрично наступа на Загреб, а одавде преко Бања Луке ка Сарајеву. XXXXVI армиски корпус, у садејству са мађарским моторизованим корпусом, који је оперисао преко Барање, имао је свакако да форсира Драву, а потом надирати кроз Срем, евентуално и Мачву, да са југа учествује у заузимању Београда заједно са деловима Тенковске групе 1 и XXXXI армиским корпусом, који је наступао од Темишвара. LII армиски корпус, који се најкасније концентрисао, следовао би, вероватно, у другој линији иза LI армиског корпуса до Загреба, а онда, према развоју ситуације, даље кроз Босну или позади XXXXVI армиског корпуса.

Према писменој изјави генерал-пуковника Лера, целокупно ваздухопловство, намењено за немачку 2 и 12 армију, припадало је 4 ваздушној флоти, која је била под његовом непосредном командом. За рад са овим армијама били су предвиђени: VIII авиокорпус, јединице авиокоманде Арад (2 ескадре штука и ловаца), авиокоманде Беча и Бечког Новог Места (2 бомбардерске ескадре) и авиокоманда Штајерска, око Граца (ескадра штука и ловаца), а вероватно и извесни бомбардерски делови, са италијанских аеродрома, који су нормално дејствовали према Африци и Атлантику.

Још у самом почетку операција наведени састави су се ускоро почели мењати. Већ 13 априла, као граница између 12 и 2 армије, одређена је линија Софија—Призрен—северна албанска граница, а Тенковска група 1 прешла је у састав 2 армије. И време почетка операције мењано је и на крају дефинитивно утврђено, и то: 6 априла за XXXX, XVIII и XXX армиски корпус, 8 априла за Тенковску групу 1, 11 априла за XXXXI корпус и 10 априла за првоприкупљене делове 2 армије.

Из свега досадашњег произлази да су Немци у свом почетном оперативском плану за напад на југословенску територију предвидели две армије са најмање: 11 пешадиских, 4 моторизоване, 1 лаком и 6 тенковских дивизија и једним пешадиским пуком — дакле укупно 22 дивизије*).

*) После рата 1945 године од бугарског министарства војске тражена је непријатељска архивска грађа, која се односи на НОР и рат Југославије 1941 године, али је одговорено да је сву архиву однео Трећи украјински фронт. Била су достављена

У ратним и почетним операциским плановима разматрају се живи и материјални потенцијал земље, начин његовог прелаза из мирнодопског у ратно стање, нарочито уређење просторија које улазе у ратом захваћене области, као и стање припрема које су извршене у сваком подручју, што у свему чини спрему једне војске, односно земље, за рат. Ту би улазила, углавном, организација и формација војне силе у мирно доба, њена мобилизација, концентрација и за рат уређена позадина. Нема потребе да улазимо у то како су Немци вршили таква разматрања у односу на нас.

Немачка се налазила у рату и, према томе, била је потпуно спремна да га пренесе и на друга ратишта. Тада је била заузета само на Афричком ратишту, имала је на претек мобилисаних снага, које је требало само на најподеснији начин померити и груписати на предвиђеним концентрациским просторијама. Изгледа да су стварне припреме отпочеле још 27 марта тако да снаге 12 армије, одређене за Грчку и Македонију, буду спремне пре 6 априла, када су отпочеле операције. Операције осталих немачких групација, италијанских и мађарских снага отпочеле су пре но што је првобитно било предвиђено време њихове потпуне готовости, свакако услед неочекиваног развоја догађаја према Грчкој и Македонији.

II

ИТАЛИЈАНСКИ РАТНИ И ПОЧЕТНИ ОПЕРАЦИСКИ ПЛАН

Ни за ове планове не располажемо довољним архивским материјалом, осим неких фрагмената који се односе на северно војиште и Задар (за албанско војиште нема скоро никаквог материјала). Природно је да су Италијани развирали своје ратне и почетне операциске планове према Југославији које су према потреби мењали и одржавали у непрекидној евиденцији, пошто су стално веровали у могућност рата са Југославијом. У том духу вршене су и сталне припреме за уређење војишне просторије и обезбеђење граничног фронта. Веће промене у овим плановима извршене су при уласку Италије у рат на Западном фронту, према Грчкој и у Африци, а нарочито у времену криза, које су наступиле за Италијане и на Египатском и Грчком фронту на прекретници 1940/41 године.

Немамо писмених података на основу којих бисмо могли установити крајњи циљ који су Италијани поставили за рат 1941 године противу Југославије. Међутим, циљ је био јасан, и поред свих неистинитих и неискрених службених изјава министра спољних послова, грофа Ђана (коју је дао 6 априла 1941 године), да је Италија потписом уговора о пријатељству са Југославијом, марта 1937 године, желела „поставити сталну и сигурну базу лојалне политичке сарадње између ове две земље. Требало је да он буде и пакт јадранског мира и ми смо га третирали и закључили са чврстом намером да буде почетак нове ере у односима ова два народа. Поклањајући верност југословенској влади, надали смо се да она ни с њене стране неће бити мања“. На крају се каже: „С обзиром на ову чињеницу (мисли се на догађај 27 марта, М. З.) италијанска влада одлучила је да дејствује својим сувоземним, поморским и ваздушним снагама у тесној сарадњи са снагама Немачке“.

само глобална, недокументована обавештења за рат 1941 године на непуне две стране куцане на писаћој машини. Према тим подацима за операције на Балкану било је предвиђено 33 немачке и 36 италијанских дивизија и 14 мађарских бригада. Дивизије, које су припадале 12 немачкој армији, тачно су наведене по броју, али су корпусни састави погрешни, а армска резерва изостављена.

„Од тих немачких састава из Бугарске су наступали против Југославије само ови делови 12 немачке армије...

- 3 тенковске дивизије (без 2 тенковске дивизије);
- 1 моторизована пешадиска дивизија;
- 2 пешадиске дивизије;
- 1 брдска дивизија;
- 1 SS дивизија“.

Као што се види, ово се не подудара са немачким подацима,

Када се прочита објављени дневник грофа Тана (који га сматра „истинитом исповешћу једног на смрт осуђеног и вери кроз оданог човека“), онда се тек види сав цинизам његове службене изјаве од 6 априла коју смо напред навели.

Стварни ратни циљ свакако је био (као и Немачке) да се „југословенска оружана сила потуче и њена државна територија растроји“ и да се приграби што већи део југословенске територије, уколико буду дозвољавали специјални интереси савезничке Бугарске, Немачке и Мађарске.

У почетном операциском плану Италијана, све до 27 марта, испољава се дефанзивни карактер дејства на северном војишту. На албанском војишту, према тадашњем развоју ситуације, могла се предвиђати, такође, само дефанзива, иако о томе немамо никаквог архивског материјала. Према службеном препису концепта команде 2 армије, од 19 фебруара 1941 године, на северном војишту предвиђала се одбрана на два појаса: на првом, дуж границе, углавном, на линији: Матуље, са наслонем на море, потом источно од Постојне, кроз с. Годовић, западно од Идрије и Церкна на Порсен (1622), на дуж саме границе преко р. Феле (Бела) с наслонем на Карнске Алпе; и на другом појасу, углавном, са наслонем јужно на Истру, преко Св. Петра на Красу — с. Хрушевје — с. Црни Врх — Св. Луција код Толмина, даље западним прибрежјем р. Соче. (Ови положаји се наводе зато што су, углавном, послужили као полазни положаји за каснији стварни напад).

Појаси су стално утврђивани и, углавном, линијом Церкница — Св. Петар на Красу — Сеножече, подељени на северни и јужни сектор. Северни сектор био је додељен XI, а јужни V армиском корпусу. У армиској резерви била су 2—3 армиска корпуса. Сви ови корпуси били су променљивог састава и допуњени разним специјалним формацијама. Армија је имала задатак да води маневарску одбрану с тим да на последњем појасу пређе у отсудну одбрану.

На основу достављених намера и захтева немачке Врховне команде после 27 марта, овај план је добио дефанзивно-офанзивни карактер, тј. одбранене мере остале су и даље на снази, пошто се рачунало са евентуалним нападом Југославије. Тако се, још у заповести команданта 2 армије № 2270 — оп., од 6 априла 1941 године (чијим се оригиналом располаже), испољава првенствено одбранбена улога армије: „1) Задатак. 2 армија треба да осигура одбрану јулиске границе од преседлине Соссау (Кук, на гребену Карнских Алпа, М.З.) до мора...“ 3) „Оперативни план. Намеравам: да дивизијама прве линије до крајности браним први одбранбени појас (положај отпора); да располажем снажном, ращчлањеном и ешелонираном маневарском масом којом ћу моћи муњевито да одговорим свим могућностима“. (Као што се види у последњем пасусу, иако доста одмерно, испољава се и офанзивна улога армије).

Према концепту заповести 2 армије (којим се располаже) изгледа да је тек 7 априла 1941 године план добио чисто офанзивни карактер. У њему се предвиђа: „...“ — Наступати до линије Сплит—Јајце у садејству са Немцима у зони Љубљана—Кочевје—Огулин—Слуњ (закључно) — Двор — Бања Лука (места искључно).

Операциски план

— Дејствовати масовно на једном уском фронту и разбити непријатељску заштиту.

— Скренути према југоистоку, чим се дође на путну мрежу динарских падина.

При обртању:

— на северу одржавати нападни елан, тежећи да се наступањем оствари гоњење непријатеља и што пре овлада комуникациском мрежом;

— на југу развијати одговарајуће акције сагласно онима при обртању и заокружити одбранбени систем око Камењака“.

Распоред снага, задаци и зоне наступања главних делова армије

III група алпина ојачана другим јединицама и XI армиски корпус (пешадиске дивизије »Re« и »Isonzo« и друге ситније јединице), у зони северно од линије Сеножече—Грахово (код Церкнице) — Содражица, имали су обезбедити додељени гранични фронт. Чим се укажу знаци отступања непријатеља, услед пробоја на југу, прећи у наступање са главним задатком да се затворе комуникације, које изводе на линију Љубљана—Велика Пољана (на пола пута Љубљана—Кочевје) и обезбеди лево

крило и бок VI армиског корпуса. При томе, III група алпина имала је да дејствује северно од Св. Луције — р. Идрије — с. Жирја; главни правац наступања Логатец — Боровница — Содражиа; помоћни ка Љубљани.

VI армиски корпус (пешадиске дивизије »Ravenna«, »Sassari«, »Assietta«, »Friuli« и др.) имао је да разбије непријатељске одбранбене организације између Церкнице и Чабра, потом да брзо надире у дубину и овлада високим гредима код Лошког Потока (тј. Пивком и В. Снежником). Тежиште рада управити према југоистоку на правцу Лошки Поток — Брод на Купи. Надирати крајњом одлучношћу да се што пре дође до постављеног објекта.

V армиски корпус (пешадиске дивизије „Lombardia“, „Bergamo“ и „...“ — сигурно нека дивизија која ће се доцније одредити — М.З.) — имао је да напада од Чабарске Драге до Матуља на мору правцима ка Мрзлој Водици и преко Ријеке — Бакра ка Краљевици, са циљем да се заокружи одбрана код Камењака (на Речини).

У армиској резерви иза фронта били су предвиђени **моторизовани армиски корпус** (две моторизоване и једна тенковска дивизија) и **армиски брзи корпус** (три дивизије).

Укупно се располагало са 8 пешадиских, две моторизоване, једном тенковском (дивизија „Littoria“) и три брзе дивизије, тј. **са 14 дивизија и групом алпина и многобројним ситним ојачањима.**

У Задру су биле посадне трупе јачине око једне дивизије, које су у току операција прешле и у офанзиву.

За југословенско-албанско војиште располажемо само извештајем немачког официра за везу, од 17 априла, из кога се види да се на правцу Скадар — Дубровник налазио XVII италијански армиски корпус (дивизије »Centauro«, »Marche«, »Messina«).

Због недостатка архивског материјала за ову сврху засада могу донекле послужити већ објављена дела Uga Cavallera »Commando Supremo — Diario 1940 — 43 del Capo di S. M. G.« и Emilia Canevaria »La guerra italiana« који, између осталог, пише „... На јулиској граници **брзо је прикупљена 2 италијанска армија** под командом генерала Vittoria Ambrosia. **Била је састављена од осам дивизија, и то: три пешадиске, две брзе, две моторизоване, једна тенковска и око сто батерија средњег и већег калибра ван дивизиских састава.**

Док су наше трупе алпина опкољавале долину горње Саве, једна брза колона ушла је 11 априла у Љубљану. Одавде су биле упућене разне колоне од којих су једне ступиле у додир са Немцима у Карловцу, друге су наставиле брз покрет дуж обале ради окупације Далмације и пружања помоћи Задру, на који су југословенске трупе вршиле притисак, и, даље да би се сјединиле са трупама из Албаније, које су, **пошто су потукле Југословене на Скадру**, напредовале ка Црној Гори и уз обаду „...“ (подвукао М.З. да би се читаоцима скренула пажња на начин извртања непобитних историских чињеница. Према овоме ће и наш ослонац на ове италијанске податке, у колико буду и нетачни, ићи једино на нашу штету).

Према Грцима на стабилизаном фронту Химара (јужно од Валоне) — Тепелен — Томарица — Лин (на Охридском Језеру) стајале су 11 италијанска армија, углавном западно и 9 италијанска армија источно од р. Девола, где је у марту било прикупљено 28 дивизија са циљем да предузму отсудан напад на Грке, али се одустало од те намере због ступања Југославије у рат. Из наведене Фирерове поруке Мусолинију види се да су и Немци тражили да се до даљег обустави свака офанзива Италијана према Грцима у циљу ужег оперативног садејства с њима. Према томе, јасно је да је и то имало утицаја на одлуку.

На јулиском фронту Италија је углавном била спремна за рат. Требало је само допунити саставе одбранбеног поретка при објави рата са већ мобилисаним јединицама, а доцније усталити прелаз у офанзивне операције. Немачки успеси олакшавали су јој и убрзали овај рад.

На албанском војишту требало је извршити померање ратних јединица по фронту, које су при објави рата, углавном, биле на својим местима и спремне да ступе у борбу.

Италијани су са грчког фронта одмах одузели четири дивизије (»Centauro«, „Puglie“, „Cuneense“, „Firenze“), два коњичка пука („Aosta“, „Milano“) и две групе „црних кошуља“ („Diamanti“ и „Agostini“), а две дивизије („Messina“, потом „Marche“), које су транспортоване за тај фронт, скренуте су према југословенско-ал-

банском војишту. Рачунало се да ће се с грчког фронта доцније пребацити и дивизија „Pinerollo“ (команданту 11 армије било је издато наређење да је држи у приправности за ту сврху).

Задатак је био одбрана око 450 км дуге југословенско-албанске границе, иза које је, према италијанској обавештајној служби, било прикупљено „не мање од 10 југословенских дивизија (двоструке јачине од наших) за извођење пројектованог њиховог напада, јер је Југославија намеравала по сваку цену да получи успех у Албанији“ и да се најхитније обезбеди бок и позадина 9 армије. (Подвукао М. З. да би се скренула пажња на претпостављену снагу Југославије, што је потребно имати у виду при критичком осврту на југословенски план. Оваква упоредна оцена јачине дивизија је површна, нетачна и често се, као и овде, злоупотређује. Можда је однос људства дивизија са два пука и мањим њиховим бројним стањем био приближно такав према дивизијама од три пука, али је зато тај однос повољнији за италијанску дивизију због ојачања многобројним ватреним средствима, због веће покретљивости и др., што је на планинском земљишту било од великог значаја).

Према наводима *Sanegaria*, по једном мишљењу, требало је бранити гранични фронт, ослањајући се на два јака ослонца — око Дебра и Скадра и на ток Дрима (који тече између њих и који до средине маја претставља моћну препреку пошто није газан), а по другом, које је подржавано из Рима, требало је одбрану повући у унутрашњост земље на централни положај: *Miloti—Q. Shtames—Librahds—Terelen—седло Logori*. Ипак је усвојено прво мишљење за које се, изгледа, нарочито залажио генерал Кавалеро, врховни командант свију италијанских снага у Албанији, с обзиром на положај Скадра и његов војни и политички значај.

За заштиту левог крила 9 армије одмах су упућени тек искрцана дивизија „Figenza“ и батаљон алиња „Intra“; за заштиту бока према Дебру, планинска дивизија „Cuneense“ и коњички пукови „Milano“ и „Aosta“, а заштита Дрима, између Скадра и Дебра, била је поверена ојачаној дивизији „Puglie“ и групи „дрних кошуља“.

Према Скадру прикупиле су се дивизија „Centauro“ (делом тенковска, а делом моторизована), пешадиска дивизија „Messina“, а око 7 априла и пешадиска дивизија „Marche“. Групе у рејону Скадра биле су потчињене штабу XVII (генерал *Pafundi Giuseppe*), а у рејону Дебра штабу XIV армиског корпуса (генерал *Vecchi Giovanni*). Оба корпуса била су непосредно потчињена генералу *Cavalleru*.

Сем тога, за непосредну заштиту левог крила и ближег бока према Југославији, наређено је команданту 9 армије генералу *Pirzio Biglioli-u*, да под командом генерала *Nasci Gabriela* образује од својих трупа један армиски корпус на правцима Дебар—*Librahds, Librahds—Čafa Sane*.

Тако се развијао на брзу руку пројектовани италијански почетни оперативски план на југословенско-албанском војишту.

По својој суштини план је био не само одбранбеног, но чисто пасивног карактера. Према Југославији употребљено је 6 дивизија, 2 коњичка пука и многе друге мање јединице које су пре тога биле намењене према Грцима. Две дивизије, „Pinerollo“ и „Arezzo“ (које су доцније оперисале кроз југословенску територију) држане су у приправности.

Укупна снага коју су Италијани наменили за рат против Југославије износила је на свим фронтovima 21, односно 23 дивизије,^{*} једну групу алиња, 2 коњичка пука и велики број других ситнијих јединица, а према Грцима 24, односно 22 дивизије (према томе коме ће се урачунати дивизије „Pinerollo“, „Arezzo“). Као што се види, према Грчкој и према Југославији биле су одређене, углавном подједнаке снаге.

III

Мађарски ратни и почетни оперативски планови

Ни о учешћу Мађара на страни осовине у нападу на Југославију 1941 године за сада такође не располажемо никаквом архивском грађом, али се из цити-

^{*}) Рачунајући и на снаге у Задру, које су ускоро формиране у дивизију.

раних немачких докумената види да је и мађарски главни ратни циљ био уништење југословенске војске и растројавање њене државне територије. Према немачким документима Мађарима је, као награда за учешће у рату против Југославије, обећано да добију Бачку, Банат и Барању (Банат им је тек доцније оспорен). Из мемоара В. Черчила види се да је Хитлер у својим обећањима ишао и много даље. Мађарски посланик у Берлину упућен је 27 марта 1941 године авионом у Будимпешту са хитном поруком регенту Хортиу:

„Југославија ће бити уништена зато што се јавно одрекла политике споразума са Осовином. Већи део немачких војних снага мора да прође кроз Мађарску. Међутим, главни ударац неће бити изведен на мађарском сектору. Ту треба да интервенише мађарска војска, а у накнаду за сарадњу, Мађарска ће моћи поново да окупира **целу територију**, коју је некада морала да уступи Југославији“. (Подвукао М. З.).

Због упада Мађара у Прекомурје и Срем према Винковцима може се с правом закључити да су код њих биле васкрснуле наде за обновом некадашњих својих фаталних односа са Хрватском.

Мађарски почетни оперативски план био је свакако саображен немачком плану и израђен према немачким потребама и жељама.

Из расположивих немачких службених докумената може се разабрати да је „мађарска армија 11 априла ујутро прешла између Драве и Тисе у напад преко мађарско-југословенске границе“, да је иста армија „12 априла заузела трокут Драва—Дунав и преко Осијека ступила у везу са XXXVI армиским корпусом. Мађарске снаге, које су наступале између Дунава и Тисе, савладале су 11 и 12 априла сва српска гранична утврђења и до 12 априла увече брзим јединицама прешле линију Оџаци—Србобран према југу“, и најзад, да је 19 априла „краљ. мађарски I моторизовани армиски корпус са јужним деловима допро на просторију Винковци—Шид“.

Према овом, и добивеним подацима из бугарског војног министарства 1945 године, може се закључити да су мађарске снаге, намењене за рат против Југославије, могле износити најмање **око 6 дивизија, од којих 2—3 коњичке, односно брзе.**

Иако не располажемо никаквим подацима, може се закључити да су Мађари веома лако прешли у ратну готовост, с обзиром на добру комуникациску мрежу, благовремену обавештеност, могућност дужег рока за извршење припрема и на релативно мале снаге које су биле предвиђене према Југославији, као и на потпуну безбедност њихове територије, јер се у датој општој политичкој и стратеској ситуацији није никако могла очекивати нека офанзива Југославије према Мађарској.

По свему изгледа да формални, заједнички немачко-италијанско-мађарски оперативски план није ни постојао. Али, из цитиране преписке између Хитлера и Мусолинија и навода у армиским заповестима јасно се види да је Хитлер по свим битним питањима усклађивао рад својих савезника и да су они све његове сугестије тачно извршавали. Сем тога, он је свуда имао своје офицере за везу, који су савесно пратили рад и утицали да се намерама немачких команди изиђе потпуно у сусрет.

IV

БУГАРСКА

Бугарска је остала „неутрална“ све док јој нису антифашистичке земље објавиле рат. Њена улога у рату против Југославије и Грчке 1941 године веома се тешко може сагледати у свим својим последицама, јер је ненормална, камуфлирана и компликована. Њен допринос у корист Немачке, као ни штета коју је својим држањем нанела нападнутим суседима и антифашистичкој коалицији уопште у Другом светском рату, не може се бројкама изразити. Да ли би се Немци могли ангажовати противу Грка, да је Бугарска поштено одржала своју неутралност и у каквом би војном положају била Југославија 1941 године, да је Бугарска била неутрална или да је за одбрану свог државног суверенитета заједно са Југославијом ступила у рат против Немачке, као што је, у духу постојећих уговора, била донекле и обавезна? Јасно се види под како би тешким условима Хитлер могао приступити свом основном задатку — уништењу СССР-а — да је претходно морао савлађивати уједињене бал-

канске народе од око 40 милиона становника, или да је, чак и у случају њихове неутралности, морао имати потребну заштиту према њима ради сваке евентуалности.

Поред стратегиско-географских незгода до којих је дошло због тога што су Бугари дозволили Немцима да се уклоне између Југославије и Грчке и да им на тај начин на најосетљивијим местима угрозе отступнице, напоменућемо и то да су Немци, на основу „неутралног“ држања Бугарске, могли да изведу све своје припреме и стратегиски развој на самим границама и да на фронту према Турској задрже само своју 1 тенковску дивизију, јер су им Бугари ставили на расположење све своје снаге које су благовремено мобилисали.

У разматрању односа снага и других околности у обостраним почетним оператиским плановима ограничићемо се само на односе Немаца, Италијана и Мађара, с једне, и Југославије и Грчке, с друге стране, да би упростили ствари и избегли многобројне приближне претпоставке. Па, ипак, анализом крупне улоге Бугарске, руковођене од стране фердинандовском перфидијом васпитаних државника, могу се објаснити многе војне тешкоће и узроци војног слома Југославије и Грчке, чије су последнице значајне не само по балканске народе, него и за цео антифашистички свет.

У сличном смислу мораће се, при детаљнијем разматрању овог рата, испитати и улога Румуније, која је такође остала „неутрална“, препустивши Немцима своју територију да на њој и са ње врше своје припреме, односно нападе на некадашњу њену савезницу, Југославију.

V

Ратни и почетни оператиски планови Југославије

За ратне планове Југославије и извођење операција такође немамо никакве службене писмене документације.*)

Због тога је Војно-историски институт прикупио писмене извештаје од тадашњих виших југословенских руководилаца и других лица која су могла имати већег увиђаја у припреме и операције тога рата, тако да се, у вези са немачким приказом који је изашао 1942 године под насловом „Преглед операција југословенске војске у априлу 1941, састављен према југословенским изворима“ у „Војно-научној ревији“, органу немачке Врховне команде, може добити доста сигурна основа за реконструкцију важнијих елемената који су улазили у југословенски ратни и почетни оператиски план.

После Првог светског рата Југославија није имала никаквих тенденција за вођење нападаог рата, јер је, сем извесних делова које је морала препустити Италији, Аустрији, и нешто Мађарској, углавном била добила све своје националне територије. Међутим, нападне намере стално су постојале код неких њених суседа, првенствено код Италијана, Мађара и Бугара, које су се испољавале час у отворенијем, час у прикривенијем виду. Због тога и сви ратни планови који су рађени од завршетка Првог до почетка Другог светског рата у југословенском Главном генералштабу били су одбранбеног карактера, и у политичком и стратегиском погледу, па и онај „Р-41“ с којим се ушло у последњи рат. Променљиве спољно-политичке прилике и већи преломи у формациском развоју војске условљавали су да се ратни планови чешће мењају и предвиђају у разним комбинацијама, а то је негативно утицало на извођење припрема за рат.

Спрема југословенске војске за рат

Иако у овом стратегиском елементу леже битни извори неочекивано лаког и брзог слома југословенске војске у рату 1941 године, у овој студији могу се изнети само најважнији подаци, који су мање познати историчарима и нашој јавно-

*) „Ратни план 41“ и други оператиски документи Врховне команде били су предати на чување генералу бивше југословенске војске почившем Чолак-Антићу који их је, приликом ослобођења Београда 1945 године, наводно, предао неком борцу да их достави некој нашој вишој команди, али сва досадашња трагања за овим документима остала су без успеха.

сти, и који су непосредно утицали и на састав и потоње извођење планова. При томе треба имати у виду да су питања морално-политичке, научно-наставне, организационо-формационе и материјалне спреме, као и припремни радови за прелаз на ратно стање војске и земље у Југославији, с обзиром на њен географски и спољно-политички положај, претстављали ретко тешке и компликоване проблеме. Зато, сваки од ових фактора заслужује да се и од стране историчара и војних критичара подробно утврди и испита, јер ће се тек тада добити потпуно тачан и документован суд и оцена о томе, који су недостаци проишли из објективних тешкоћа, а који из субјективних грешака и пропуста и које су се објективне тешкоће могле отклонити, а које не.

За 22 године постојања старе Југославије кроз кадар је прошло око два милиона људи. Обука људства била је сразмерно врло слаба због кратког рока службе у кадру, ретког позивања на вежбу и недостатака савремених борбених средстава за обуку.

У политичко-моралном погледу војска је стајала на недовољној висини, јер су несређене унутрашње политичке прилике најнеповољније утицале и на њу. Спрема официрског кадра није била уједначена — разлике које су настале између официра који су у тадању југословенску војску ушли из разних бивших држава, официра српске војске, официра који су постали од подофицира и оних који су излазили из официрских школа, нису отклоњене. Код највиших војних руководиоца из српске војске пренела су се стара трења између припадника „беле“ и „црне руке“, створила се болесна амбиција за влашћу, а с тим у вези и у официрски кадар увукли су се непотизам, протекционизам, корупција и каријеризам, тако да је долазило до неједнаког поступања према официрима и до пребрзог смењивања и уклањања са положаја највиших, способних руководиоца који се нису слагали са таким поступцима. Политичари су се наслањали на официрски кадар и из основа подривали његову кохезију и искрено другарство.

Југославија, као изразито аграрна земља, са неразвијеним рударством и индустријом, није могла пружити војсци ни приближна средства за ону технику, какву је изискивао модерни рат. Војни заводи и приватна индустрија били су способни за израду лаког наоружања, муниције, бомби и сл., за оправку тешког наоружања и за израду извесне врсте алата и материјала по инжињерској, санитетској, ветеринарској и економској грани. Ваздухопловна, аутомобилска, моторна индустрија биле су тек у зачетку и без утицаја на ратну спрему војске.

Све се, дакле, требало набављати из иностранства, а за то су била потребна велика финансијска средства.

Од редовног годишњег, државног буџета одобрени кредити једва су покривали мирнодопске војне потребе, тако да се ни нужне оправке војних зграда, ни већа војна вежбања нису могла да врше, па чак ни кадровци нису увек могли да се за све време свога рока службе држе у касарнама, већ су пуштани на дуже привремено отсуство, јер није било кредита за њихово издржавање.

Кредити, који су давани војној управи за спрему земље и оружане силе у рату, били су минимални, обично око 2 милијарде динара, половина од тражених, а за ванредне кредите дато је свега 12 милијарди динара у времену од 1922—1940 године.

1937 године војна управа тражила је ванредни кредит од 75 милијарди динара као неопходну потребу за модерно наоружање и вођење рата само за једну годину. Поред осталог, из овог кредита имало је да се набави 1000 авиона, материјал за две тенковске дивизије, нова моторизована артиљеријска оруђа, противтенковска и противавионска артиљерија, неколико лаких јединица за морнарицу и муниције за сва артиљеријска оруђа за 10 б/к. Од ове суме одобрено је свега око 8 милијарди до почетка рата, али се ни ова сума није могла утрошити због ратних прилика у Европи.

У погледу животних потреба Југославија је могла да води рат под претпоставком да се одмах у почетку рата не напусте житородни крајеви (Подунавље, Поморавље, Посавина и Подравина), а у погледу одеће, обуће, хемикалија и сл. зависила је од увоза.

Железничка и путна мрежа, иако је нешто учињено, нису могле ни приближно задовољити војне потребе, нарочито у југозападним планинским крајевима.

Према развоју политичких догађаја веза морем постајала је све осетљивија и зависнија од сила осовине.

Аутомобилска превозна средства била су незнатна, па ни стање коња није било такво, да би могли задовољити све војне потребе, те се морало рачунати и са волујском вучом.

У таквим приликама, предвиђало се да се за случај опште мобилизације може мобилисати око 1.200.000 људи у оперативној војсци и морнарици и 500.000 људи у резервној војсци, — укупно око 1.700.000 људи и 900.000 грла стоке.

У војно-административном погледу земља је била подељена на шест армијских области, свака армијска област на три дивизијске области, сем Приморске, која је имала само једну дивизијску област и два тврђавска подручја.

Од 16 мирнодопских пешадиских и 2 коњичке дивизије у ратно доба имали су се развити састави који су углавном показани у распореду снага у ратном плану „Р-41“.

Трајање мобилизације било је различито предвиђено. За јединице ваздухопловства, територијалне ваздушне одбране, трупе за заштиту и затварање границе износило је 12—36 часова; за пешадиске пукове 3—5 дана; за коњичке и артиљериске јединице 4—6 дана, а за коморе 4—7 дана.

Бројна стања јединица у мирно доба била су тако слаба, да је долазило у питање и извођење наставе трупа.

Због агресивног иступа осовинских сила од 1939 године вршено је такозвано „активирање јединица“ довољном извесних најпотребнијих јединица до ратног стања (ваздухопловство, ПАО, сви коњички пукови, поједини пешадиски пукови и артиљериски дивизиони и сл.). Међутим, овај систем није био целисходан за дуже време тако да се прешло на систем појачаног бројног стања по кадровским јединицама.

Пред рат бројно стање људства, које се налазило у војсци и морнарици, износило је између 200 до 250.000 људи. С обзиром на развој догађаја на Балкану за 28 март 1941 године било је позвано на вежбу још око 500.000 људи за ратне јединице и за радове на утврђивању, а тек 30 марта 1941 године наређено је „активирање целокупне оружане силе, с тим да први дан аквитурања буде 3 априла 1941 године“.

(Због чега није одмах наређена општа мобилизација са 1 априлом као првим даном, тешко је увидети, али је вероватно да је у томе пресудну улогу имала нада у Хитлерову мирољубивост).

Општа мобилизација наређена је тек 7 априла, дакле, другог дана рата, тако да услед насталог развоја догађаја није могла бити свима ни саопштена.

„... до почетка рата нису били завршили своју мобилизацију: ни један виши штаб, почев од штаба Врховне команде до штаба дивизије; ниједна јединица за везу; нити пак колонски возови оперативних јединица; многе артиљериске, инжењерске и санитетске јединице, које раније нису биле мобилисане“. „Може се слободно рећи, да, сем трупа за заштиту и затварање границе и осигурање унутрашњости, трупа за одбрану из ваздуха и ваздухопловства, ниједна друга оперативна јединица (дивизија или армија) није била у потпуности мобилисана, а рат је почео“ (из извештаја тадашњег I помоћника начелника Главног генералштаба).

По плану „Р-41“ предвиђала се концентрација јединица у I линији стратешког распореда дванаестог мобилизациског дана (тј. у овом случају 19 априла), а јединица у II линији и босанске дивизије тек двадесет другог мобилизациског дана (тј. 29 априла). Међутим, услед промена у дислокацији и других мера, предузетих још пре 27 марта, иако ниједна оперативна јединица (армија, дивизија) није била у потпуности мобилисана, биле су приближно на својим местима, која су била предвиђена планом „Р-41“, 11 пешадиских дивизија са по 3 пешадиска пука и 6—8 батерија са штабом пешадије, базом и пекарском четом, и то: Зетска дивизија око Подгорице, Косовска дивизија на простору Призрен—Баковица, Ибарска дивизија око Урошевца на Косову, Вардарска дивизија на простору Дебар—Струга—Кичево, Шумадијска дивизија око Градског, Брегалничка дивизија дуж југоисточне границе према Бугарској, Моравска дивизија око Страцина, Топличка дивизија око Пирота, Дринска дивизија око Свођа, Тимочка дивизија око Крушевца и Крајинска дивизија око Зајечара. Осим тога 15 посадних пукова налазило се на граничним утврђењима,

ваздухопловство и територијална ПАО на својим ратним базама и јединице војске и речне флотиле на својим местима за запречавање Дунава.

Све остале јединице и штабови били су на својим мирнодопским местима. **Утврђивање** граничног фронта отпочело је још 1937 године, а продужавало се и појачавало све више. Најбоље и најпотпуније је извршено према Италији и Аустрији. Доцније је тежиште рада пренето више на фронт према Мађарској, Албанији и Румунији. Најзад, пред сам рат, почело се нешто радити и према Бугарској. Била су предвиђена нека запречавања и у унутрашњости земље и изградња положаја по дубини, али услед обимности радова, променљивости политичке ситуације, и из многих других разлога, сва ова утврђивања нису дала ништа од оног што се очекивало.

На крају, према подацима разних извештаја, којим се располаже, добија се утисак да је Главни генералштаб у довољној мери био обавештен о снагама и груписању непријатељских снага према својој територији. (Изнети подаци о југословенској војсци и њеном стању заснивају се највише на извештајима тадашњег начелника Главног генералштаба и његовог I помоћника).

Улазак Немачке у Аустрију, Италије у Албанију, а с тим у вези и измењени односи Југославије и према другим суседима, налагали су да се у пролеће 1940 године изради нови план, назван „P-40“.

Основна идеја тога ратног плана, према писменој изјави тадашњег начелника Главног генералштаба, била је, углавном, оваква: „Одбрана према немачким снагама које би продрале из Аустрије и Мађарске и према италијанским снагама на нашем западном фронту, укључујући ту и фронт према Албанији, да се препадом наших трупа заузме Задар; према Румунији, по потреби, опсервација; а према Бугарској, акција у духу Балканског пакта“. (Овај пакт из 1934 године између Југославије, Румуније, Турске, а 1936 године и Грчке, обавезивао их је на заједничку акцију против Бугарске ако би напала једну од савезничких држава).

Да би правилније схватили ратни план „P-41“, навешћемо најпре у главним цртама груписање снага по плану P-40“.

По плану „P-40“ било је предвиђено:

— **I група армија** (4 армија, састава три пешадиске и једна коњичка дивизија и 7 армија, састава две пешадиске дивизије и два планинска одреда) у Подравини, тј. у северозападном делу Хрватске и Словеније;

— **II група армија** (1 армија, састава две пешадиске и једна коњичка дивизија и 2 армија, састава четири пешадиске дивизије) у Банату, Бачкој и Барањи;

— **III група армија** (5 армија, састава четири пешадиске и једна коњичка дивизија и 3 армија, састава три пешадиске дивизије) према Бугарској и Албанији;

— **трупе Приморске армиске области** (једна пешадиска дивизија, два одреда и посаде утврђеног Шибеника и Боке Которске) остале су под Врховном командом на обалском фронту своје области;

— **Стратегиске резерве**, на расположењу Врховне команде (6 армија, састава пет пешадиских дивизија), на простору Илок—Винковци—Жупања—Рача, и по једна пешадиска дивизија око Загреба, Пакраца, Ниша и Скопља. (Ови подаци узети су из извештаја тадашњег начелника Главног генералштаба).

Према томе, по овоме плану било је предвиђено 7 армија и три штаба група армија; од 28 пешадиских дивизија, 19 је предвиђено за армије дуж граничног фронта, 9 у стратегиској резерви, а све три коњичке дивизије ушле су у састав армија.

Пошто се војно-политичка ситуација и даље мењала због пактирања Мађарске и Румуније са Немцима и Италијанима, избијања рата између Грчке и Италије и све јаснијих изгледа о прикључењу Бугарске силама осовине и преласку Немаца на њену територију, план „P-40“ више није одговарао.

Због тога се у јануару или фебруару 1941 године (датуми у извештајима се не подударају) приступило изради новог плана, „P-41“, који је крајем фебруара — почетком марта био довршен.

Основна идеја овог плана, према изјави тадашњег начелника Главног генералштаба била је, углавном, оваква: „Одбрана на другим фронтovima, осим на фронту према Албанији, ради задржавања непријатеља; према Албанији офанзива у циљу да се што пре ухвати додир наших трупа са грчким трупама, које се боре с Италијанима, као и да се омогући пролаз наших трупа преко албанске територије. Задар да

се заузме препадом. Под јачим непријатељским притиском постепено повлачење у општем правцу на југ. У случају да се не будемо могли задржати у нашој земљи, онда би се отпустило у Грчку, те да се тамо организује фронт у заједници са Грцима, а евентуално са другим пријатељским снагама (мислило се на енглеске трупе)".

Ову исту идеју формулисао је у свом писменом извештају и помоћник начелника Главног генералштаба (у рату помоћник начелника штаба Врховне команде):

„Са максимумом снага пробити се ка Солуну и Грчкој ради спајања са тамошњим савезничким снагама, у циљу продужења борбе до победе. Све остале наше снаге на источном, северном и северозападном фронту, борбом по дубини и повлачећи се на југ, односно југоисток, имају да створе потребно време за пробијање главних снага ка Солуну и Грчкој. . . .“

Начелник оперативног одељења Главног генералштаба, који је сарађивао на обради плана и у току рата остао на сличној дужности, каже: „Општа идеја овог ратног плана била је: еластична одбрана по дубини на свим фронтовима, сем према Албанији, где је требало предузети офанзиву, а у заједници са грчким снагама очистити Албанију од италијанских трупа.

Одбрана на северном и источном фронту имала се вршити у тесној повезаности свих тамо груписаних снага са онима и на северозападном фронту. Ако будемо принуђени да примимо битку („битку части“), она би се могла примити на десној обали Саве и Драве или на вододелници између Саве и Западне Мораве са севера и левом обалом Велике и Јужне Мораве са истока.

У даљем току тежити да се наше снаге повуку у Босну и Црну Гору и њихов рад саобрази ситуацији која се буде тада испољавала“.

Најзад, начелник оперативног одељења Врховне команде, који је водио преговоре са Грцима и Енглезима, у своме писменом извештају каже: „Општа идеја новог ратног плана „Р-41“ била је: одбрана на свима фронтовима, сем на албанском, где је требало предузети офанзиву у циљу да се потуку италијанске снаге и ухвати веза са грчким снагама, како би се по повлачењу снага са осталих фронтова могао у заједници с грчким, а евентуално и другим савезничким снагама, образовати заједнички фронт у циљу продужења рата до победе“.

Нови начелник Главног генералштаба после 27 марта, који је касније постао начелник штаба Врховне команде, и који је, иако не номинално, а оно стварно био главни војни руководилац у рату, у својој писменој изјави не даје никаквих података о општој идеји плана „Р-41“, осим кратке уопштене карактеристике распореда и груписања снага на концентрациској просторији.

Цитиране изјаве најодговорнијих војних руководилаца, иако су дате само по сећању, и поред њихове сличности, по нашем мишљењу указују и на неке битне разлике у схватању овог основног фактора, на који се требало да ослања сва разрада ратног плана, а то је свакако имало штетних последица.

Груписање и распоред снага и задаци група армија по плану „Р-41“ били су:

III група армија (3 армија, трупе III армиске области и Ибарска дивизија) имала је да дејствује на фронту према Албанији, Грчкој и јужној Бугарској, и то:

— 3 армија (са Зетском дивизијом око Подгорице, Комским одредом — састава један пешадиски пук и један дивизион артиљерије — око Плава и Гусиња, Косовском дивизијом на простору Ђаковица — Призрен, Вардарском дивизијом на простору Струга — Дебар — Ростуша, Херцеговачком дивизијом око Даниловог Града) имала је задатак да, пошто се прикупи на наведеним местима, офанзивно дејствује према Албанији са тежњом да се што пре споји са грчким трупама. (У састав ове армије било је предвиђено да уђе и Динарска дивизија, која је из својих мобилизационих места у Далмацији требала да дође у Црну Гору сувим путем).

— Трупе III армиске области (Струмички одред — састава два пешадиска пука и два дивизиона артиљерије — око Струмице, Брегалничка дивизија на просторији Царево Село — Кратово — Крива Паланка, Моравска дивизија око Струмице и Куманова, Шумадијска дивизија око Градског и резерва: 7 коњички пук, 2 чете борних кола, 1 тешки моторизовани артиљериски пук око Куманова) имале су задатак да према јужној Бугарској, од Дојранског Језера до с. Жеравино (око 10 км северно од Криве Паланке), бране гранични фронт у циљу добијања времена за ликвидацију отпора у Албанији и повлачења осталих јединица ка Солуну и кроз Албанију за Грчку.

— Ибарска дивизија око Урошевца, као резерва III групе армија, била је намењена за дејство било према Албанији или према Бугарској.

5 армија (Власински одред — састава три пешадиска пука и три дивизиона артиљерије око Власинског Блата, Топличка дивизија око Пирота, Калски одред — састава два пешадиска пука и два дивизиона артиљерије око Калне, Тимочка дивизија око Књажевца, Крајинска дивизија око Зајечара и армска резерва: Дринска дивизија око Свођа и Лесковца и 1 тешки моторизовани артиљериски пук око Ниша), као самостална, имала је задатак да брани гранични фронт од с. Жеравино до с. Брњице (око 10 км источно од Голупца) на Дунаву, с циљем да обезбеди потребно време за повлачење снага са северног и северозападног фронта.

6 армија (Браничевски одред — састава два пешадиска пука и два дивизиона артиљерије око Градишта, Пожаревачки одред — састава два пешадиска пука и два дивизиона артиљерије око Пожаревца, Смедеревски одред — три пешадиска пука и три дивизиона артиљерије око Смедерева, Банатски одред — гардиска коњичка бригада од три коњичка пука, један пешадиски пук, један артиљериски пук и два коњичка артиљериска дивизиона у Банату, Сремска дивизија око Београда и армска резерва: Дунавска дивизија на просторији Азања — Смед. Паланка, Савски одред од три пешадиска пука и три дивизиона артиљерије око Рипња, 2 коњичка дивизија око с. Жабара и два тешка моторизована армска артиљериска пука око Раље и Младеновца), као самостална, имала је задатак да брани гранични фронт према Румунији од с. Брњице на Дунаву до Бегејског Канала, а доцније да брани и Дунав, наслањајући се на 1 армију и да затвара правце који од Неготина десном обалом Дунава воде ка Великој Морави.

II група армија (1 и 2 армија) имала је задатак да брани фронт од Бегејског Канала до Д. Михаљца, да сарађује са I групом армија и да јој обезбеди простор и време кад буде принуђена на повлачење, и то:

1 армија (6 пешадиских пукова у утврђењима, Сенћански одред од једног коњичког пука, Сомборски одред од једног коњичког пука, Потиска дивизија северно од Бачке Тополе и 3 коњичка дивизија на простору Рума — Илок), оријентисана према Мађарској од Бегејског Канала до Илока на Дунаву, имала је задатак да, у наслону на утврђења у Бачкој, својим деловима заштити концентрацију трупа у Срему и затвори правце из Баната (реке Тисе) од границе до Тамиш Канала, а по завршеној концентрацији да цела армија отсудно брани прелаз непријатељу преко Дунава у Срем у циљу стварања простора и времена за повлачење снага левокрилних армија ка југу кроз Србију;

2 армија (један посадни пук у утврђењима у Барањи, Осијечка дивизија у Барањи, Врбаска дивизија око Нашице и Босанска дивизија на простору Илок — Винковци), распоређена на граничном фронту према Мађарској, од Дунава до Д. Михаљца, имала је задатак да брани Барању и додељени гранични фронт у Славонији, с циљем стварања времена и простора при повлачењу снага левокрилних армија.

I група армија (4 и 7 армија и резерва групе армија) имала је да брани гранични фронт према Мађарској, Аустрији и Италији од Д. Михаљца до Карлобага на мору, и то:

4 армија (Славонска дивизија око Сухог Поља у Подравини, Савска дивизија око Копривнице, Мурска дивизија око Вараждина, Ормушки одред — састава један коњички и један пешадиски пук и један дивизион артиљерије око Ормужа и армска резерва: 1 батаљон борних кола око Загреба) имала је задатак да брани гранични фронт од Д. Михаљца до Ормужа и ствара време за повлачење 7 армије;

7 армија (9 посадних пукова у утврђењима, Дравска дивизија око Марибора, Триглавски планински одред*) око Крања, Триглавска дивизија око Љубљане, Ришњачки планински одред око Делнице и Лички одред — састава један пешадиски пук и један дивизион артиљерије око Огулина) имала је задатак да брани словеначки и приморски фронт Ормуж — Карлобаг.

Резерва I групе армија била је распоређена: 1 коњичка дивизија око Загреба, 4 самостални артиљериски дивизион око Загреба и 1 пешадиски пук око Загреба.

*) Ови планински одреди били су у мирно доба формирани од једног пешадиског пука, 1 дивизиона артиљерије и других специјалних јединица.

Трупе приморске области (Јадранска дивизија према Задру, Команда Шибеника — око један пешадиски пук, тврђавска артиљерија и други делови, Чапљински одред — један пешадиски пук — у Чапљини, Требињски одред — један батаљон и једна батерија — у Требињу и Команда Боке Которске — око два пешадиска пука, тврђавска артиљерија и други делови) имале су задатак да бране приморски фронт од Карлобага до ушћа Бојане, а Јадранска дивизија да препадом заузме Задар.

Стратегиска резерва на располагању Врховне команде (Динарска дивизија у Далмацији, предвиђена за Црну Гору, Личка дивизија требала се прикупити око Модрича у Босни, Унска дивизија требала се прикупити око Сл. Пожеге и две чете 2 батаљона борних кола око Младеновца).

Ваздухопловне јединице требало је разместити по разним ратним аеродромима у земљи. Њихова места засад се нису могла тачно установити, као ни подаци о њиховој формацији, јер нису изнети у извештајима главних руководилаца, али се при детаљној обради и ти подаци могу лако утврдити. Према извештајима, који се слажу, располагало се са свега око 1000 апарата разних типова, од којих 200—300 модерних, немачког и енглеског порекла, док су остали апарати били мање-више застарели, тако да скоро нису долазили у обзир за рат против Немачке и Италије.

Према извештају начелника оперативног одељења, од 27 марта 1941 године, до почетка рата извршене су само ове важније измене у распореду и груписању снага: Ибарска дивизија имала се прикупити на просторији Скопље — Куманово, уместо на Косову, с тим да на Косову остави један пешадиски пук; Дринска дивизија упутила је један пешадиски пук ка Свођу за затварање правца од Трна и 1 коњичка дивизија, са просторије с. Жабара, враћена је 5 армији*).

Према томе, не узимајући у обзир граничне трупе, посаде утврђења и друге сталне организације, већ само оперативне, мобилне јединице (као и приликом приказа противничких снага), види се да је планом „P-41“ било предвиђено свега **28 пешадиских дивизија, 3 коњичке дивизије и 16 одреда.** (У овај број нису урачунати Тителски и Требињски одред због своје специјалне улоге и мале снаге).

Према ратном плану „P-41“ за седиште штаба Врховне команде предвиђена је Ковиљача, а касније Зворник, а за Команду позадине Врховне команде најпре Ваљево, а доцније Сарајево. Општи правца повлачења био је предвиђен за 7, 4 и 2 армију кроз Босну, а за 1, 6 и 5 армију кроз Србију.

Као што се види, груписање и распоред снага према овом плану ослањали су се у највећој мери на план „P-40“. Да ли је то било корисно и да ли је то морало тако да буде, најважније је питање за праведну и правилну оцену плана „P-41“.**)

*) Ни у једном извештају, којим располажемо, нигде се не износи ова битна измена. Према достављеним изводима из плана „P-41“ 3 армија имала је у свом саставу само Вардарску и Косовску дивизију и друге мање јединице и само део граничног фронта, који се протезао у областима ових дивизија. Кичево је било предвиђено као седиште штаба 3 армије на концентрациској просторији, те су се, према томе, и армији непосредно потчињене јединице имале прикупити на правцу Кичево — Скопље. Комски одред, Зетска и Херцеговачка дивизија, који су били на фронту према Албанији, изгледа да су стајали непосредно под командом III групе армија. После телефонског разговора са Главним генералштабом, мислим 4 или 5 априла, командант 3 армије саопштио ми је, као свом начелнику штаба, да цео Албански фронт улази у састав армије и затражио да му предложим место штаба армије. Предложено је и усвојено Штимље, северозападно од Урошевца. У штабу 3 армије није се ништа знало о стању и задацима новододељених трупа, од чијег се дејства очекивао спас целе војске. Међутим, 6 априла уследио је напад на Скопље.

**) Сви извештаји, којима располажемо, слажу се по свима битним питањима која се односе на распоред снага и њихових задатака, само што се Босанска дивизија негде убраја у састав 1, а негде у састав 2 армије и што командант 1 армије износи Унску дивизију у свом саставу, иако је стварно била у резерви Врховне команде. Али како се предвиђало да једна до две дивизије (Босанска, а можда и Унска) на концентрациској просторији уђу у састав 1 армије, када се буде повукла из Дунава, вероватно је да отуда потиче ова разлика. Осим тога, у неким извештајима помиње се и „одред код Титела“, али га командант 1 армије и не помиње — вероватно зато што се ради о некој мањој јединици.

VI

ПОКУШАЈ СТВАРАЊА ЗАЈЕДНИЧКОГ ПЛАНА ИЗМЕЂУ ГРЧКЕ, ЈУГОСЛАВИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ

Као што се из плана „Р-41“ види, крајњи циљ југословенских снага био је сјајање са савезничким снагама — Грцима и Енглезима, а потом заједничка борба до коначне победе. Зато је од првокласног значаја да се утврди уговор и план за међусобно садејство. (Турска није долазила у обзир, пошто је изјавила да неће удати у рат. СССР није био обавезан на сарадњу, јер је, према наводима тадашњег претседника владе и начелника Главног генералштаба, тек ноћу 5/6 априла 1941 године, после преговора од три дана, потписан у Москви „уговор о пријатељству и ненападању“ између СССР-а и Југославије).

Ни о преговорима са Грцима и Енглезима не располажемо никаквим писменим документима, а вероватно је да нису ни постојали, јер се из извештаја учесника може разабрати да су и Југославија и Грчка врло много водиле рачуна о томе да се Немцима не би дао никакав повод да их нападну. Ипак се добија утисак да су и Енглези били доста резервисани, бар у односу на Југославију, у давању тачних обавештења о својој стањи и намерама да не би негативно утицали на расположење Југославије да уђе у рат.

Због изванредног значаја за правилну оцену југословенског плана и доцнијег начина извођења операција у Југославији, настојаћемо да, према расположивим изјавама, бар у битности, осветлимо и прикажемо ово важно питање.

Начелник Главног генералштаба југословенске војске наводи да је по одобрењу владе, око 8 марта 1941 године, упутио једног официра у Атину енглеском генералу Вилсону, команданту енглеских трупа на Блиском Истоку, са циљем да му, с обзиром на могућност рата с Немачком и отступања југословенске војске у Грчку, углавном, одговори на следећа питања:

„1) Да ли би енглеске трупе могле, држањем одговарајућим снагама линије Орфански Залив (источно од Солуна) — Дојранско Језеро, да обезбеде источни бок наших трупа при повлачењу из наше земље у Грчку?

2) Повлачећи се у Грчку, наше би трупе требало да отступе у Тесалију, где би се прибале, реорганизовале и наоружале за излазак на фронт, што би трајало најмање три недеље, и, онда, да ли би енглеске снаге, држећи фронт од Олимпа па у северозападном правцу до десног крила грчких трупа, које се боре с Италијанима, могле прихватити наше трупе и заштитити их док се не припреме за акцију? — и

3) Да ли би енглеска флота могла прихватити и транспортовати оне наше трупе које би биле приморане да се повуку на источну обалу Јадранског Мора?“

Делегат, који је био одаслан у Атину, у својој писменој извештају, потврђује да су била постављена наведена питања и додаје да му је начелник Главног генералштаба наредио да генералу Вилсону нарочито нагласи да су нам хитно потребна противтенковска оруђа и бензин и да му нису била издата никаква писмена упутства.

Делегат је 9 марта 1941 године стигао у Атину. Истог дана, на седници, на којој су били присутни генерал Вилсон, непознати енглески контра-адмирал, 2 енглеска генерала, неколико виших официра и генерал Папагос, генералисимус грчких снага, са својим начелником штаба, југословенски делегат је, по тражењу генерала Вилсона, изложио наведену поруку.

12 марта делегат је позван на седницу истог састава, само што је дошао и један виши официр британског генералштаба, на којој је британски генерал за везу прочитао спремљене и опширне одговоре на постављена питања, који се углавном могу свести на следеће:

— „да ће Енглеска Империја учинити све што буде било могуће да нас помогне у онако тешкој ситуацији;

— да нам по питању снабдевања стоје на расположењу сви британски извори за вођење рата до коначне победе.

Једино је категорички одбијен услов да британска флота прихвати наше снаге на јадранској обали, које би се тамо морале повући. Британски адмирал дуго је објашњавао ово категоричко одбијање свог Адмиралштаба, завршавајући да они немају могућности да још једаред понове Денкерк. Записник је завршен једним одво-

јеним ставом у коме се позива наш генералштаб да убрза извођење мобилизације и концентрације трупа.

По завршеном читању одговора узео је реч грчки генералисимус Папагос. Он је дуго говорио о разним стратегиским комбинацијама на Балкану, које су се све сводиле на то да се одмах приступи стварању новог Солунског фронта у северном делу Грчке.

Генерал Вилсон, завршавајући конференцију и гледајући на растворену карту Балкана пред собом, поново је изразио жељу да одмах мобилишемо и концентришемо, а потом — да се повлачимо на југ, кроз Грчку, при чему је неколико пута повукао по карти своју широку руку, захватајући простор од Караванки до Пелопонеза“.

15 марта 1941 године делегат је донео потписани протокол и лично га предао министру војске и морнарице генералу Петру Пешићу, код кога се налазио и начелник Главног генералштаба.

У своје извештају (којим располажемо) начелник Главног генералштаба не формулише добивене одговоре на исти начин као што их је делегат изнео. С обзиром на његов ванредни политички и војни значај доносимо га дословно:

„Генерал Вилсон саопштио је нашем делегату (име изостављам, М. З.) најпре како он увиђа оправданост наших захтева, да на случај који се предвиђа, наше трупе буду, на изложени начин, заштићене и прихваћене. Затим, прелазећи на поједина питања, генерал Вилсон је одговорио да би се по ономе што се тражи под 1) и 2) учинило што би било могуће, а што се тиче питања под 3) навео је како је адмирал . . . изјавио да енглеска флота не би могла узазити у Јадрачко Море, па, према томе, не би могла прихватити и транспортовати југословенске трупе које би отступиле на тамошњу обалу“ . . .

Даље начелник Главног генералштаба у извештају износи да је предао француски текст министру војске и морнарице, а кнезу Павлу енглески текст записника, и на крају додаје:

„Из одговора генерала Вилсона јасно се видело да ми тада нисмо могли рачунати на онакву помоћ од стране енглеских снага, каква би нам била потребна.

Издајући упутства делегату пред његов одлазак у Атину, поред осталог, био сам му наредио и то да при путовању кроз Грчку разгледа да ли гдегод има енглеских трупа. По повратку он ме је известио да је видео у Атину и Пиреју око две до три чете енглеске пешадије и да више нигде није запазио енглеске трупе. Само је, како ми је тада саопштио, на пристаништу „Волос“ приметио нешто јачу живост, по чему би се могло закључити да се ту припрема неко искрцавање или трупа или материјала“.

Међутим, у извештају делегата о томе се ништа не говори, али се зато у њему вели: „Очекујући да ће на основу овог записника имати одмах да се приступи изради пројекта заједничког операциског плана за нови рат на Балкану, почекао сам неколико дана, па кад сам видео да се ништа не предузима, отишао сам у канцеларију код начелника генералштаба (име изоставио М.З.) и запито га да ли ће се продужити започета ствар у Атину? Он ми је одговорио некако неодређено, да ће се наредити, да се засада још почека, итд.“.

Треба напоменути да је — према Черчиловим мемоарима — иницијатива за одашиљање југословенског делегата у Атину потекла од њих и то 5 марта, тј. истог дана када је и кнез Павле кренуо у тајну посету Хитлеру у Berchtesgaden.

Очигледно је, дакле, да се по овим подацима са сигурношћу може утврдити, ако не почетак, а оно свакако једна важна етапа, која је двадесет дана доцније одвела југословенско врховно руководство у Беч на потпис пакта. Такође је потпуно сигурно да се до 27 марта 1941 године није приступило никаквој обради заједничког ратног плана са Грцима и Енглезима.

Нови југословенски начелник Главног генералштаба, одмах после 27 марта 1941 године, обновио је везе са Енглезима и одржао конференцију у Београду 31 марта и 1 априла са начелником Империјалног генералштаба генералом Дилом и личним секретаром министра спољних послова Диксоном. У своје извештају југословенски начелник генералштаба вели само „том приликом добили смо обећање помоћи“, али не каже у чему би се она састојала.

Према извештају доцнијег начелника оперативног одељења Врховне команде, 2 априла, у његовом присуству, одржана је конференција на којој су, поред гене-

рала Дила, присуствовали и енглески војни изасланик у Београду, а с југословенске стране, поред начелника Главног генералштаба, који је био уједно и претседник владе, још и министар војске и морнарице и I помоћник начелника Главног генералштаба.

Разговори су вођени о јачини енглеских снага у Грчкој и о начину нашег дејства противу Немаца на случај да нападну Грчку.

Што се тиче енглеских снага у Грчкој, генерал Дил је изјавио да у Грчкој нема „пет енглеских дивизија, али није рекао колико их има“.

О нашем будућем раду, на случај да Немци нападну Грчку, начелник југословенског Главног генералштаба је рекао: „Да ћемо ми напасти Немце у бок, ако они нападну Грке и своје операције упуте десном обалом р. Струме ка Солуну, а ако своје операције упуте левом обалом р. Струме и не буду ишли ка Солуну, нећемо их нападати.“ (Подвукао М. З.).

На ово је генерал Dill приметно да „он сматра немогућим да би Немци могли оперисати било левом, било десном обалом р. Струме, а да своје операције не упуте ка Солуну.“

Најзад је решено да се ступи у везу с грчком Врховном командом и командантом енглеских трупа у Грчкој и да се том приликом утаначе гледишта за заједнички рад на случај немачког напада.

У писменој извештају I помоћника југословенског Главног генералштаба, који је такође присуствовао конференцији, ствари се другачије претстављају. Он каже: „У преговорима у министарству војске и морнарице 1 и 2 априла упознат је генерал Dill са нашом војно-политичком ситуацијом и нашим потребама. Од њега добисмо ова обавештења:

1) да је Грчка у критичној ситуацији и да треба ми да је помогнемо хитним нападом на Немце у Бугарској;

2) да Енглези имају у Грчкој извесне своје снаге у висини Олимпа на р. Аликанте (а не у Солуну, како смо ми били обавештени); јачину ових снага није хтео тачно да нам каже; доцније је утврђено да је то била само једна мешовита пешадиска дивизија и 1 оклопна бригада;

3) да се ове енглеске трупе не могу употребити у висини Дојранског Језера за везу између наших и грчких трупа, како смо то ми предлагали;

4) да југословенске оружане снаге Енглеска не може помоћи никаквим ратним материјалом, па ни храном, у року од 4—5 месеци, а нешто бензина стављали су нам на расположење у Солуну; и

5) да енглеска флота не сме ући у Солунски Залив, а још мање у Јадранско Море, због опасности од осовинских авиона и подморница.

На нашу напомену да ћемо бити бачени на планински терен и кршну Албанију и да ћемо остати без средстава за живот и без тешког наоружања, а нарочито без муниције, одговорио је да помоћ од Енглеза не можемо очекивати, већ шта нам буде требало да отмено од Италијана.

Генерал Dill нудио нам је савез са гаранцијом за будућност, само да одмах нападнемо Немце у Бугарској. Тада савез није потписан.“

Као што смо раније напоменули, начелник Главног генералштаба о овим **судбоносним** преговорима са генералом Dill-ом, у својој писменој изјави, само је навео: „**Том приликом добили смо обећање о помоћи**“, тј. од Енглеске. (Подвукао М. З.).

Према писменој изјави доцнијег начелника оперативног одељења Врховне команде, пре но што се отишло на даље преговоре „у Главном генералштабу, у току 2 априла, израђена је једна врста оперативског плана, којим је било предвиђено:

а) **Циљ наших операција** — овде је наведено да ћемо заједно напасти Немце, ако они претходно нападну Грке и своје даље операције упуте десном обалом р. Струме ка Солуну.

Циљ наших операција био би да не дозволимо да Немци заузму Солун.

б) **Концентрациска просторија наших снага према Бугарској** — овде су показане наше снаге које се имају груписати према Бугарском фронту. Назначен је само број дивизија и, углавном, где ће се налазити.

в) **Време завршетка концентрације наших снага према Бугарској** — наведено је да снаге, одређене према Бугарској, завршавају своје груписање око 12 априла и да пре тога не би биле у могућности да предузму операције.

г) **Заједничко дејство југословенско-грчких снага** — овде је нарочито истакнуто да је струмички правац врло важан, како за нас, тако и за Грке, и због тога се предлаже: да енглеске оклопне дивизије (мислило се да Енглези у Грчкој имају оклопних дивизија) што пре дођу у долину р. Струмице ради обезбеђења овог правца, а потом да послуже као јака ударна група противу немачких снага у долини р. Струмице“.

Предложени састанак са Грцима одржан је 3 априла 1941 године у Кенали-у. На њему су као делегати југословенског генералштаба присуствовали каснији начелник оперативног одељења и исти делегат који је раније ишао у Атину, од Грка генерал Папагос са делом свога штаба, а од стране Енглеза корпусни генерал Вилсон са својим начелником оперативног одељења и командантом ваздухопловства.

Према писменим подацима главног југословенског делегата, на том је састанку најпре изложен текст цитираног оперативског плана југословенског генералштаба од 2 априла.

У дискусији генерал Вилсон је изјавио да „у Грчкој нема пет, већ само две дивизије и једна оклопна бригада“ (а према подацима другог делегата „свега око једне и по дивизије“), и да би кроз 3 недеље могла стићи једна, а у току даље 3 недеље још једна дивизија.

На молбу наше делегације да се садашње енглеске снаге у Грчкој пребаце у долину р. Струмице, генерал Вилсон је изјавио да његов корпус мора остати у рејону Олимпа ради обезбеђења комуникација, а да у рејон Струмице не може да упути своје трупе и због тога што су комуникације врло рђаве, у чему га је југословенски делегат исправио.

Главни делегат даље износи да и начелник грчког генералштаба, Папагос, „није се слагао да се енглеске снаге упуте у долину р. Струмице, али је том приликом напоменуо да је потребно да ми на овом правцу имамо јаке снаге“.

У извештају другог делегата стоји и овај важан навод који се не налази у извештају главног делегата:

„На овој конференцији енглески генерал Вилсон се нарочито интересовао када ћемо бити готови са нашом концентрацијом. Када му је главни делегат одговорио да ће нам требати много времена с обзиром на наше недовољне комуникације — око 20 дана — на лицу генерала Вилсона прочитао сам црте, које су очевидно говориле да ће то бити доцкан“.

4 априла вратила се југословенска делегација у Београд и истог дана реферисала о свом раду новом министру војске и морнарице, а потом председнику владе, који је био уједно и начелник Главног генералштаба. Нема се никаквих писмених података о томе да ли је и ова конференција имала или требала да има ма каквих реалних мера на југословенској страни. Како се из излагања груписања и распореда снага југословенске војске види, последице тих мера нису се осетиле овде, где су се једино ефикасно могле испољити.

Ради бољег упознавања овог битног питања неопходно је да се изнесе и то како су Енглези гледали на рат Југославије и какве су закључке извели са заједничких састанака. И при томе ћемо се ослонити на Черчилове мемоаре, који је, како се зна, давао главне директиве у спољној политици и пресудно утицао на руковођење рата, па и свих важних операција и у чисто војном погледу.

Још 22 марта 1941 године Черчил је упутио писмо тадашњем председнику југословенске владе, Цветковићу. У њему настоји да га увери у сигурну победу британске и америчке демократије против свега „65 милиона опаких Хуна“.

У писму се дословно вели: „Ми знамо да срца свих правих Срба, Хрвата и Словенаца куцају за слободу, интегритет и независност своје земље, и да деле наду у будућност народа који говоре енглеским језиком. Ако Југославија сада прихвати судбину Румуније, или почини злочин као Бугарска, те постане саучесник у покушају уништења Грчке, њена пропаст ће бити сигурна и непоправива. Она неће избећи, већ ће само одгодити ратна искушења, а тада ће се њена храбра војска борити сама, опкољена и отсечена од сваке наде и помоћи.“

С друге стране, историја ратова је ретко када показала бољу прилику од ове, која се указује југословенској војсци, ако је искористи док још има времена. Ако се Југославија и Турска удруже са Грчком, уз помоћ коју може да им пружи Британска Империја, немачко надирење ће бити заустављено и коначна победа извојевана исто тако сигурно и одлушно као и прошли пут. Верујем да ће се Ваша Екселенција показати на висини светских догађаја*.

Следеће писмо, које је после потписа пакта Черчил послао своме посланику у Београд, имаће велики значај за историчаре овог рата:

„26 март 1941

Немојте дозволити да се између Вас и кнеза Павла или министара створи јаз. Настојте да говорима, убеђивањем и наваљивањем постигнете резултат. Тражите да будете примљени у аудијенцију. Не прихватајте НЕ као одговор. Прионите уз њих указујући им на то да Немци већ сматрају поковање њихове земље као свршени чин. Сада није време за пребацивање или достојанствене опроштаје. У међувремену не занемарујте ни једну другу алтернативу, којом би се могли послужити ако установимо да је садашња влада отишла сувише далеко. Дивим се свему што сте досада учинили. Очувајте то свима расположивим средствима“.

О ситуацији Југославије Черчил наводи да је свако могао видети да је њен положај „безнадежан“, ако се одмах не створи заједнички фронт. „Југославији се, међутим, указивала прилика да зада смртни ударац с леђа дезорганизованим италијанским армијама у Албанији. Да су брзо ступили у акцију, они су могли да изврше велики војни подвиг, и док би њихова земља била пустошена са севера, могли су да заплене масу муниције и материјала, што би им омогућило да воде герилски рат у својим планинама. То је била њихова једина нада. То би био велики ударац који би имао одраза на целокупно балканско војиште. У нашим круговима у Лондону ми смо сви то видели“.

Генерал Dill је послат у Београд да утиче на Југославију, а министар спољних послова Идн у Атину ради преговора са Турском. Черчил је обавештен да је „Врховна команда сматрала да мора да држи војску у Словенији и Хрватској, да би се одржала фиктивна унутрашња кохезија...“ да јој је „недостајао, међутим, стратегиски план“,... „Dill је у Београду нашао само збуњеност и парализованост“.

1 априла Dill је јавио Идну:

„Упркос мојих настојања нисам успео да наговорим претседника владе да се сложи са Вашом скором посетом. Он ми је јасно ставио до знања да је југословенска влада, углавном, из страха од последица које би то могло имати на унутрашњу ситуацију, решена да не предузима никакве кораке које би Немачка могла сматрати као провокацију“.

За потврду ове „збуњености“ не може се прећи преко једне изјаве која је, уколико је тачна, имала недогледне војне последице за цео потоњи развој операција, а која, с друге стране, демантује или решеност или способност југословенске владе и Врховне команде да „не предузима никакве кораке које би Немачка могла сматрати као провокацију“.

У свом писменом извештају I помоћник начелника Главног генералштаба, који је на том положају био и пре и после 27 марта, и остао и у рату на положају који је томе одговарао, изрично наводи:

„29 марта, претседник владе (име озоставио М. З.) позвао је италијанског посланика у Београду и саопштио му: ако нас Немци нападну да ћемо бити присиљени да се повлачимо кроз Албанију и да ћемо и против своје воље морати да се сукобимо са Италијанима. Стога је потребно да он, преко своје владе, поради да до тог сукоба не дође. Исто тако је наредио помоћнику начелника Главног генералштаба да позове у Главни генералштаб италијанског војног изасланика и да му изврши саопштење у истом смислу“. Међутим, о овоме нема података у другим извештајима којима располажемо.*)

*) О тој ствари говорило се одмах после слома. У то нисам могао веровати, већ сам сматрао да је то обична зловна непријатељска пропаганда, којој је онда био изложен претседник Југословенске владе. Међутим, сада је тешко не веровати да се то стварно тако збило, јер добро познајем I помоћника начелника Главног

Намеће се питање да се нису и они у Главном генералштабу већ тада налазили у стању „збуњености и парализованости“ о којем генерал Dill говори?!

О својој мисији у Београду Dill је 4 априла послао потпун извештај за Лондон. У њему се налазе многи одговори, допуне и објашњења, који нам недостају у изложеном плану Југославије. Зато га износимо у целини, јер је свака реч од значаја.

„Крајњи резултат посете Београду био је у многим погледима разочаравајући. Немогуће је било наговорити Симовића да потпише ма какав споразум. Ипак сам био импресиониран офанзивним духом југословенских руководиоца, који су решени да се боре ако Југославија буде нападнута, или ако Немачка нападне Солун. Данашња дискусија са генералштабом требало би да доведе до корисних резултата у погледу измене гледишта, и, надам се, у погледу споразума о најбољим плановима у циљу спречавања свих могућих догађаја. Ниједан од тих планова неће обавезати ниједну страну. Постоје, међутим, изгледи да ће Југословени бити спремни да их изведу када за то дође време.

Чињеница је да Симовић, иако је руководилац и способан човек, није ни у ком смислу диктатор. Он има врло тешку дужност да одржи на окупу кабинет, па стога се не усуђујем да му предложим никакву форму споразума са нама. С друге стране, он такве споразуме не може да закључи без знања и сагласности кабинета. Међутим, он и министар војске Илић, који је упорнији, али мање интелигентан, изгледа да су спремни да се боре.

Југословенске снаге нису још спремне за рат, те Симовић жели да добије у времену, како би могао да доврши мобилизацију и концентрацију. Због унутрашње политичке ситуације он не сме први да отпочне са непријатељством, већ мора да чека акцију од стране Немаца. Он очекује да ће Немачка напасти на јужни део Југославије, из Бугарске, и да ће за извесно време оставити Грчку на миру. Југословени ће помоћи у Албанији, али чак ни тамо неће да нападну све док Немачка не нападне на њихове животне интересе“.

Истог дана Черчил је упутио:

„Претседнику владе генералу Симовићу

Моје информације са свију страна показују брзу и велику концентрацију немачких сузовених и ваздушних снага, као и њихово напредовање према Вашој земљи. Наши агенти из Француске нам јављају о великим покретима ваздушних снага из Француске. Према обавештењима, којима располаже обавештајна служба наше Афричке армије, бомбардери су повучени чак из Триполиса. Мени је несхватљив тај Ваш аргументат да ви добијате у времену.

Једини потез који би осигурао победу и безбедност јесте да се извојује брза и одлучна победа у Албанији, и да се покупи маса материјала који би пао у Ваше руке. Када у Албанију стигну четири немачке алпинске дивизије, за које Ваш генералштаб тврди да улазе у Тирол*), Ви ћете се наћи пред сасвим друкчијим отпором, него што је отпор који би могла да Вам пружи деморалисана позадина италијанске војске“.

генералштаба, па сам убеђен да не би изнео овакво значајно тврђење, да није тачно. Ово утолико пре, јер донекле сноси и сам бар морално одговорност, пошто се нигде није оградно да се с њом није сложио и да је упозорио свог преоптерећеног старешину на тешке војне незгоде оваквог поступка.

У књизи „Rivoluzione in Jugoslavia“ од Alfio Russo, издатај 1944 године, писац, који је тада као дописник италијанских новина био у Београду, наводи нешто што је слично, али још чудније: „Мамели, министар Италије, позват је код новог претседника министарског савета, који му је јасно изјавио: ако Немци нападну Грке (подвукао М. З.), ми ћемо се бацити у Албанији на Италијане. Мамели, збуњен, врати се у посланство и депеширао то у Рим“.

*) Вероватно рђав превод и могло би да буде „долазе из Тирола“. Брдске дивизије дошле су из аустро-баварских планинских предела и у документима 12 армије њихов се рад нарочито истиче у току операција.

*
* *

Из свега изложеног долази се до ових општих закључака:

1) Немачка, Италија, Мађарска и Бугарска имале су у политичком погледу стално агресивне намере према Југославији. У времену до 27 марта 1941 године код Немачке, као руководеће силе у овој заједници, не може се још уочити, када, на који начин, до које мере и са каквим средствима намерава да изведе ове своје намере. Њени савезници су у томе на њу потпуно упућени и везани уз њу.

27 марта 1941 године Немачка иступа као отворени агресор, одлучује се за неодложни офанзивни рат са циљем да се уништи југословенска војска и растроји њена дотадашња држава. Она одмах ствара операциски план и себи обезбеђује утицај и на планове својих савезника.

Основна идеја немачког почетног операциског плана на Југославију јесте: уз садејство савезника што пре предузети офанзиву, потпуно изоловати и заокружити југословенску територију, брзим продорима на појединим, подвојеним правцима, базираним, углавном, на тенковима и ваздухопловству, распарчати и заокружити југословенске снаге и онеспособити их за борбу.

Први напад изводиће се једновремено на правцима Македоније и на Грчку. Напади осталих групација следоваће у временским размацима, што северније, то доцније.

Употреба снага Италијана и Мађара упућена је на дејства сходно овом плану. Само италијанске снаге у Албанији имале су привремено да буду у дефанзиви на свим фронтovima.

За извођење овог плана обезбеђена је снага од најмање 27 немачких дивизија, 45 италијанских и 6 мађарских, тј. 78 дивизија, поред огромне надмоћности у ваздуху. Од ових снага за напад преко југословенске границе намењено је 49, односно 51*) дивизија, а против Грчке и Енглеза 29, односно 27*) дивизија.

2) Југославија није имала, ни пре ни после 27 марта 1941 године, никакве агресивне намере против ма које државе. Па и наметнути рат после 27 марта био је за њу одбранбеног карактера.

Зато је ратни план „Р-41“ дефанзиван, јер је планирана офанзива према Албанији имала као крајњи стратегијски циљ само да се омогући вођење дефанзивног рата.

Основна идеја почетног операциског плана оличавала се у маневарској одбрани према југу, где би се, у наслону на грчке и енглеске трупе, заузеле положаји за отсудну одбрану. Офанзива према Албанији претстављала се само као почесна, узгредна офанзивна операција за обезбеђење повлачења.

3) До споразума о неком заједничком плану или бар диговоању и руковођењу операција југословенских, грчких и енглеских није дошло.

Грчке и енглеске намере, према свему наведеном, могле су да буду једино те, да на већ заузетим положајима сачекају југословенске снаге и у заједници продуже одбрану против надмоћнијих противника. Намере и акције грчких снага у Албанији — да офанзивним испадима олакшају операције југословенских снага, које су требале кроз Албанију да продру — не мењају у суштини постављену општу намеру Грка и Енглеза.

Југославија је намеравала да за извршење свога плана обезбеди, углавном, снагу од 28 пешадиских и 3 коњичке дивизије.

Код Грка могло се рачунати на неких 20—24 дивизије и код Енглеза на око 1—2 дивизије. То значи да се у почетку рата могло рачунати на неких 52 до 56 савезничких дивизија да се остварио југословенски ратни план.

Дати подаци о ратним и почетним операциским плановима, по нашем мишљењу, могу одмах послужити историчарима и војно-историским критичарима као довољно сигурна подлога:

- за њину детаљну проверу и разраду;
- за правилно проучавање развоја операција;
- за анализу, критичка разматрања и испитивање утицаја ових планова на развој операција и резултата рата, и, најзад,
- за утврђивање искустава из њих.

*) Према томе где ће се убројити италијанске дивизије „Arezzo“ и „Pinerollo“.

ВАЗДУШНО-ДЕСАНТНЕ ЈЕДИНИЦЕ АМЕРИЧКЕ АРМИЈЕ

1

Само 8 година је прошло од првог успешног лета авиона (Браћа Wright у Kitty Hawk-у у Америци 1903 године), па до употребе авиона као борбеног средства (Италијани у Триполису 1911 године).

У Балканском рату авион се већ више користи, а у току Првог светског рата то ново борбено средство одиграло је важну улогу.

Већ у току Првог светског рата авионима су вршена пребацивања, појединача и мањих група, у непријатељску позадину, у почетку углавном шпијуна и диверзаната, а при крају рата и већих група до слабог вода.

У периоду између Првог и Другог светског рата авијација се нагло развија. Акциони радиус авијације од свршетка Првог па до почетка Другог светског рата порастао је за више од 400%, а брзина за око 370%. Исто тако се знатно повећала носивост авиона и сигурност летења.

Искусства из Првог светског рата и даље усавршавање авиона, падобрана и једрилица довели су до тога да су, у периоду између Првог и Другог светског рата, у низу земаља створене посебне јединице оспособљене за пребацивање ваздухом и дејство у непријатељској позадини. Ове нове јединице су испробане на разним маневрима у разним земаљама, па и у САД.

У почетку Другог светског рата успеси немачких ваздушно-десантних јединица, нарочито у Норвешкој и на Криту, довели су до интензивније припреме ваздушно-десантних јединица у армији САД. Знатно се појачава обука и расте број обучених у Форт Бенингу, Георгија. 1942 године у САД је створена посебна Управа војно-транспортне авијације са задатком превоза твара и ваздушних десаната.

Широка техничка база САД, даље усавршавање авиона и једрилица и повољни услови (знатна надмоћност у авијацији над Немцима), омогућили су армији САД у почетку примену мањих, а касније крупних ваздушно-десантних јединица, нарочито у завршној етапи рата 1944/45 године, када је у заједници са армијом Велике Британије извршила низ крупних ваздушно-десантних операција.

Армија САД је употребљавала ваздушне десанте од 1942 године у операцији „Torch“ (десант у северној Африци), и у низу операција на италијанском, западно-европском и далеко-источном ратишту.

Америчке ваздушно-десантне снаге у току Другог светског рата употребљаване су:

1) са циљем да својим дејством у позадини браниоца омогуће лакше извршење задатака главним снагама (сувоземним, односно амфибиским), учешћем у стварању мостобрана (као у Нормандији, на Сицилији, на Рајни итд.), заузимањем важних објеката за касније напредовање сувоземних делова (мостова, теснаца и сл.) и ометањем повлачења браниоца и рада његове позадине, и

2) да у садејству са осталим снагама у операцијама већих размера, углавном, самостално извршавају одређени тактички задатак (на пример заузимање Corregidora на Филипинима).

У првом случају (а то је био најчешћи начин њихове употребе), ваздушно-десантне јединице, без обзира на њихову снагу, играју помоћну улогу у односу на сувоземне или амфибиске снаге од чијег рада зависи коначни резултат операције, а у другом случају исход подухвата искључиво зависи од успеха ваздушно-десантних јединица.

За употребу ваздушно-десантних јединица карактеристична су следећа три елемента:

1) Тежња да се нападне позадина непријатеља. Ваздушно-десантне јединице су уствари намењене за извршење напада на непријатељску позадину у виду препада и стварања нереда и забуне, или у циљу заузимања објеката важних за касније напредовање сувоземних јединица, односно извођења „вертикалног обухвата“ (обиласка) непријатељских снага.

2) Слабија покретљивост и борбена способност ваздушно-десантних јединица, од момента њиховог спуштања на земљу, од покретљивости и борбене способности сувоземних јединица.

Чак и ако се употребе крупне ваздушне снаге, ваздушно-десантне јединице — у данашњим условима — могу располагати релативно малим бројем возила и лаких тенкова, брдским оруђима 75 мм, хаубицама 105 и 155 мм. (Међутим, сада се интензивно ради на проналажењу могућности за пребацивање оруђа веће моћи и возила већег капацитета — само што је то, углавном, још у стадијуму опита, тако да се још није пришло производњи знатније количине таквих средстава). Осим тога, у исто време са ваздушно-десантном јединицом може се пребацити релативно мала количина средстава за снабдевање, а накнадно снабдевање ваздухом прилично је отежано. У томе треба тражити разлоге због чега су дејства ваздушно-десантних јединица била ограничена по времену трајања (максимум 3—5 дана) и по удаљености од осталих снага (углавном су се спуштале у тактичкој и ближој оперативној дубини браниоца), због чега су (за сада) ограничена углавном на дејства у непосредној близини спуштања, и због чега обавезно морају да користе изненађење и да имају тачне и детаљне податке о браниоцу.

3) Безусловна зависност ваздушно-десантних јединица од авијације не само у погледу транспортовања, већ и у погледу снабдевања, евакуације, извиђања и ватрене подршке (артиљерија и морнарица могу их подржавати само онда ако ваздушно-десантне снаге нису много удаљене од властитих сувоземних снага, односно од обале).

Због овакве улоге авијације употреба ваздушно-десантних јединица планира се само у вниим штабовима, начелно у штабу војшта (Theater of Operation), и то не само зато што се ту ради о комбинованим операцијама у којима учествују сувоземне,

ваздухопловне, па и поморске снаге, већ нарочито зато што су потребе у ваздухопловству толико велике да је за њихово ангажовање потребна одлука команданта војшта. Поред тога, неопходно је да се на подручју употребе ваздушно-десантних снага обезбеди потпуна надмоћност у ваздуху и неутралише браниочева ПАО.

2

Припреми ваздушног десанта Американци посвећују велику пажњу. Она обухвата детаљно планирање и солидно увежбавање јединица.

План састављају штабови ваздушно-десантних трупа, јединице авијације за пренос трупа и авијације за садејство, на основу општег плана и директива вишег општевојног штаба. (Пошто временске прилике условљавају могућност употребе ваздушних десаната, општевојни штаб треба да предвиди могућност одлагања операције до наступања погодних услова, или, евентуално, извођење операције без учешћа ваздушно-десантних снага).

Планирањем се предвиђају: начин и распоред пребацивања, маршруте ваздушно-десантних колона, рејони за спуштање падобранаца, односно једрилица, садејство авијације и снабдевање из ваздуха.

Начин и распоред пребацивања углавном зависе од расположиве количине авиона за пренос трупа и једрилица, као и од тактичке или оперативне замисли. У току Другог светског рата крупније ваздушно-десантне јединице су обично пребациване по деловима у току од 12 часова па до два и по дана (обично су најпре бацани падобрански делови — који су требали да осигурају рејоне за спуштање једрилица, а затим једриличарски делови). Међутим, у последњој ваздушно-десантној операцији, при форсирању Рајне, истодобно су бацени и падобрански и једриличарски делови; тако да је цео ваздушно-десантни корпус био спуштен за $2\frac{1}{2}$ часа.

За пребацивање америчке ваздушно-десантне дивизије 1944/45 године било је потребно око 450 авиона за пренос падобранаца и преко 900 једрилица (рачунајући три падобранска и један једриличарски пук, пошто су ваздушно-десантне дивизије у Нормандији и Холандији биле ојачане са по једним падобранским пуком), односно око 300 авиона за пренос падобранаца и преко 900 једрилица, рачунајући два падобранска и један једриличарски пук у дивизији. Ваздушна колона 17 ваздушно-де-

сантне дивизије — приликом форсирања Рајне — састојала се од 298 транспортних авиона са падобранцима (226 авиона типа С-47, 72 авиона типа С-46) и 906 једрилица вучених од 610 авиона (314 авиона вукло је по једну једрилицу, а 296 по две једрилице). Са 298 транспортних авиона пребачена су два ојачана пешадиска пука и командни део штаба дивизије, а једрилицама једриличарски пешадиски пук, два једриличарска артиљеријска дивизиона, комбиновани ПА и ПТ дивизион, инжењерски батаљон и преостали део штаба дивизије са дивизиским специјалним јединицама. Колона је била дугачка, тј. претегала је преко једне тачке, 2 часа и 18 минута (колона са падобранцима свега 30 минута, а једриличарска 1 час и 48 минута).

Број потребних авиона за пренос трупа сада је свакако мањи, ако се узме у обзир да је за пребацивање једне чете падобранаца (пешадије) потребно 4 авиона С-82 (који се сада већ употребљавају за обуку ваздушно-десантних јединица) према 9 апарата С-43 колико је било потребно у току рата.

Избор времена десанта зависи углавном од степена надмоћности у ваздуху. Карактеристично је, на пример, да су прве ваздушно-десантне операције Англоамериканаца извођене искључиво ноћу, а тек касније и у току дана, док је код Немаца било обрнуто. Добре стране дневног десанта су у томе што је навигација лакша и што се трупе после спуштања из ваздуха брже и лакше прикупљају и брже се успоставља чврста команда. Добре стране ноћног десанта су у томе што су изгледи за изненађење непријатеља већи, док су изгледи за непријатељске ваздушне и ПА нападе мањи. Ако се десант врши ноћу, потребно је да буде месечина или да спуштање уследи у расвет. Спуштање ваздушно-десантних снага најчешће је било неколико часова пре почетка напада сувоземних или амфибиских снага, или неколико часова после почетка напада ових снага.

При избору маршрута ваздушно-десантних колона, по америчком гледишту, главно је да се избегне ватра непријатељске ПА артиљерије. Због тога се захтева детаљно познавање распореда непријатељске ПА артиљерије, количине и типова оруђа. Даље, обраћа се нарочита пажња на то да не дође до укрштања маршрута појединих група (што би довело до судара и велике збрке), па се у ту сврху — при планирању

— узима у обзир и распоред полазних аеродрома у односу на рејоне спуштања (за једну ваздушно-десантну дивизију било је 1945 године потребно око 18 аеродрома, а за то је потребна прилично велика област). Осим тога, маршруте треба тако одређивати да се, по могућности, избегну сопствени поморски конвоји и не омета дејство властите ПАО. Ако је маршрута близу поморског конвоја, онда се одређују границе између ваздушног простора који треба да користе с једне стране поморски конвој, а с друге ваздушно-десантне снаге. С обе стране маршруте ваздушно-десантних снага одређује се најмање по 8 км простора за борбену авијацију која прати и штити ваздушни конвој (ловци и ловци бомбардери). Да би се избегло отварање ватре на сопствене снаге, општевојни штаб упознаје јединице свих видова са маршрутом, висином и временом лета и знацима распознавања ваздушно-десантних трупа.

Ради олакшања оријентације вођама појединих авио-колона праве се фотоснимци маршруте (нарочито на непријатељској страни, а на властитом земљишту маршрута се обележава разним сигналинама и знацима) и рејона искрцавања, како би се они добро упознали са изгледом земљишних објеката на терену којим ће пролазити, односно над којим ће избацити падобранце или отпустити једрилице.

Полазни аеродроми налазе се обично прилично далеко од рејона операције. Тако су за ваздушно-десантне операције код Арнхема, у Холандији, полазни аеродроми били у централној и јужној Енглеској, а за операције при форсирању Рајне, код Париза.

Избор рејона за спуштање падобранаца, односно једрилица, према америчком гледишту, има већи утицај на коначни исход операције, него иједна друга рађања током планирања. На избор рејона утичу: близина објектима напада (циљевима), непријатељска одбрана (нарочито ПА одбрана), могућност прилаза ка објектима напада, могућност прилаза за авионе за пренос трупа и погодност земљишта.

Бацање падобранаца, односно спуштање једрилица, изводило се обично на погодне рејоне у близини објекта (циља) напада — на којима, по могућности, нема непријатељских снага (односно нема већих непријатељских снага). Извлачећи закључке из искуства Другог светског рата, гене-

рал James V. Gavin*) каже: „За ваздушно-десантне јединице идеално је да се спусте директно на објект (циљ) напада. Опћени-то узев, далеко је боље претрпети извесне губитке приликом спуштања и спустити се директно на објект напада, него ли борити се по спуштању да би се достигао објект (циљ)“.

Добити детаљне податке о непријатељу, а нарочито о томе како ће он реагирати, далеко је теже него у обичним операцијама. Зато Американци врше веома интензивно авио-извиђање и нарочито авио-фотоснимање просторије одређене за извршење операције тако да последњих неколико дана свакодневно снимају рејоне који их интересују — како би имали непрекидно свеже податке о против-ваздушно-десантним мерама подузетим од браниоца: новим инжењерским радовима, положајима за оружја, кољу против падобранаца и једрилица, поплављеним зонама, ПА артиљерији, итд. Ови се снимци користе и за избор рејона спуштања и у погледу погодности земљишта, јер су — повезани са секцијама — једини извор за одређивање прикладности извесног дела земљишта за спуштање падобранаца или једрилица.

Рејон спуштања, по могућности, не сме да буде у близини непријатељске ПА артиљерије. Авиони за пренос трупа су најосетљивији за време избацавања падобранаца (лете на висини од 120—150 м) и отпуштања једрилица (једрилице се отпуштају на висини од 180—300 м). Између рејона спуштања и објеката (циљева) не сме бити препрека, као што су: реке које се не могу газити, планине, велики градови итд.

Терен предвиђеног рејона за спуштање падобранаца или једрилица мора да буде такав да омогућава лет авиона за пренос трупа. У Италији је, например, земљиште онемогућавало да се трупе искрцају увек онде где се то хтело, јер авиони нису могли да лете кроз те рејоне.

Земљиште треба да буде такво да се

*) Генерал Гавин је један од најмеродавнијих америчких стручњака за ваздушно-десантне јединице, који је 1940 године ступио у још непотпуно организовану падобронску групу у Fort Benning-у, Георгија, и цео Други светски рат провео у ваздушно-десантним јединицама, најпре као командант пука у 82 ваздушно-десантној дивизији, касније заменик команданта, а потом и командант 82 ввд, и учествовао у борбама у Италији, Нормандији и Холандији.

спуштање може извести без претераних губитака. Падобранци могу да се спусте на прилично неравном земљишту. Њихове највеће препреке су висока дебла, дубоке мочваре и поплављени рејони. За једрилице су потребне пажљиво изабране частине. Уопште прикладно земљишта игра много већу улогу при избору рејона за спуштање једрилица, него при избору рејона за спуштање падобранаца.

Удаљеност рејона искрцавања од линије фронта зависи од постављеног задатка и размере ваздушно-десантне операције. При искрцавању на Сицилију 1943 године, они су били на 2—14 км од обале, у Нормандији на 6—18 км од обале, а у Холандији — Арnhem: 101 дивизија — на око 30—40 км, 82 дивизија — на око 70 км, а 1 британска дивизија на око 90 км од линије фронта.

Садејство авијације. Пошто авиони за пренос трупа лете под пуним теретом над непријатељском територијом у збијеним формацијама, на малим висинама и са релативно малом брзином, потребна је веома јака заштита борбене авијације (нарочито ако лете дању). Осим тога, ваздушно-десантне дивизије, које треба да се боре више дана без уобичајене подршке средње и тешке артиљерије и тенкова, захтевају уско садејство авијације. По америчком гледишту, ловци и ловци бомбардери наоружани ракетама претстављају артиљерију и тешку ПТ одбрану ваздушно-десантних снага.

Стога се садејство авијације са ваздушно-десантним снагама планира веома пажљиво. Оно обухвата:

— бомбардовање околних аеродрома, комуникација које воде ка рејону предвиђених дејстава ваздушно-десантних јединица, објеката напада ваздушно-десантних јединица и свих непријатељских инсталација које би могле онемогућити лет ваздушно-десантних колона, спуштање и дејство ваздушно-десантних снага;

— непрекидну авио-заштиту за време лета ваздушно-десантних колона (укључујући и уништавање угрожавајућих непријатељских наземних постројења);

— директну подршку за време борбе на земљи и снабдевање из ваздуха.

Број подржавајућих авиона је врло велики. У ваздушно-десантној операцији у Холандији, напр., на дан искрцавања учествовало је у ваздушној подршци трију ваздушно-десантних дивизија 1113 бомбардера и 1240 ловаца.

Снабдевање из ваздуха. Ако се не предвиђа да ће се ваздушно-десантне снаге већ у току првог или најкасније другог дана борбе спојити са сувоземним снагама, обавезно се планира накнадно снабдевање из ваздуха.

Снабдевање из ваздуха већ искрчаних ваздушно-десантних снага је, по америчком гледишту, веома тежак задатак за ваздухопловне јединице. Оно је често веома скупо, јер непријатељ, реагујући на прво искрцавање, чека баш на нове транспорте и наноси им озбиљне губитке. Осим тога, оно у многу зависи и од временских прилика. Лоше време може и да потпуно укочи снабдевање ваздушно-десантних јединица из ваздуха.

Снабдевање из ваздуха ваздушно-десантних јединица током Другог светског рата није било, у већини случајева, много успешно. Тако је, на пример, у операцији у Холандији 101 ваздушно-десантној дивизији било на $D + 1$ бачено 241 тона хране, муниције, медикамената итд. (снабдевање је преносио 121 бомбардер), од чега је свега око 50% дошло у руке дивизије. 82 ваздушно-десантну дивизију снабдевало је 135 бомбардера. Дивизија је успела да сакупи само 80% баченог материјала. Код 1 британске ваздушно-десантне дивизије бачено је $D + 1$ 144 тоне материјала, од чега је сакупљено 30%; следећег дана било је бачено 439 тона, али је сав материјал пао у руке Немаца (услед тога што Енглези нису успели да заштите рејон бацања од немачке ватре и напада); $D + 3$ је било бачено 386 тона, од чега је сакупљено свега 35%. Приликом снабдевања 82 ваздушно-десантне дивизије у Нормандији, формације транспортних авиона претрпеле су такве губитке од ПА артиљерије и пешадиског оружја, да су то сами пилоти назвали „уморство код Мердерата“ (Мердерет — река у Нормандији).

Снабдевање из ваздуха је свакако једна од најосетљивијих тачака ваздушно-десантне операције, јер од њега зависи могућност даљег живота и борбе спуштених ваздушно-десантних снага. Америчкој ваздушној дивизији било је потребно 246 тона хране, муниције, медикамената, итд. (укључив и потребне алате, као и попуну изгубљеног наоружања) дневно, а све је требало заштити падобранцима на прилично ограничен простор. Ако су слабе временске прилике или јака браниочева ПА ватра, ако бранилац успе да потисне ваздушно-десантне јединице са рејона предвиђеног за бацање снабдевања, или ако браниочева ави-

јација успе да нападне на транспортне колоне, онда велики део овог терета може пасти у руке браниоца, или ће снабдевање бити онемогућено. Због тога је и потребно да властите сувоземне снаге што пре стигну до ваздушног мостобрана.

Планирање снабдевања из ваздуха врши се веома пажљиво. Обавезно се планира јака авио-заштита и тражи се да рејони за бацање материјала буду унутар земљишта које држе ваздушно-десантне јединице. Сакупљање и преношење материјала баченог падобранима захтева ангажовање великог броја људи, тако да то знатно умањује борбену способност ваздушно-десантних јединица, па се обично за те сврхе користе пилоти спуштених једрилица (међутим, они могу да се употребе и за борбу — организовани у чете и батаљоне).

Планирањем треба предвидети и обуку свих јединица које ће учествовати у операцији, као и дејство ваздушно-десантних снага по спуштању на земљу.

Припремни период за једну ваздушно-десантну операцију код Американаца обично траје дуже време (понекад чак и више од месец дана). За то време се изводи солидно увежбавање јединица које учествују у операцији. За време припреме искрцавања на Сицилији, у Африци су били израђени полигони по угледу на стварне објекте на које су јединице требале да изврше десант и на њима је изведена интензивна и детаљна обука јединица. У припреми ваздушног десанта при форсирању Рајне, једриличарски пук 17 ваздушно-десантне дивизије је на терену, сличном оном на који је требало да се спусти, вежбао своје људство у спуштању једрилицама, брзој оријентацији, брзом сакупљању и борбеним дејствима по спуштању, итд. Сва ова вежбања изводе се тако да људство, по могућности, не дозна ништа о претстојећим операцијама, а осим тога, поклања се велика пажња чувању тајности припреме за операцију. Тако, на пример, у Рајнској операцији целокупно људство је упознато (и то врло интензивно, уз помоћ релјефа, карти и шеме — тако да је сваки појединац био потпуно упознат са својим индивидуалним задатком и са општом ситуацијом) три дана пред почетак операције, када су јединице биле пребачене из рејона у којима су се налазиле и вежбале, на аеродроме, где су биле смештене у жицом ограђене логоре како би се спречило сваки контакт са осталим људством. Раније су били са задатком упознати штабови закључно до командира чета и командана-

та пукова авиона за пренос трупа и једрилица, и то уз посебне мере обезбеђења. Пилоти авиона и једрилица били су упознати са задатком тек у 13.00 Д-1, а после тога аеродроми су затворени тако да се више ником није дозвољавао ни улаз ни излаз са аеродрома.

82 ваздушно-десантна дивизија је примењивала конференције свих команданата пукова и батаљона у штабу дивизије непосредно пред саму операцију — што се, према писању команданата ове дивизије, показало веома практично. Сваки командант пука и батаљона, редом; износио би — на карти велике размере — свој задатак и план дејства по спуштању. Тада је сваки био пажљиво пропитиван на који начин мисли успоставити везу са другим јединицама, што би радио у случају да се његова јединица спусти на друго место, а не на оно где је планирано, као и које елементе објекта који треба да заузме и свога плана сматра најважнијим. И то се, према истом извору, показало као најпогоднији начин да се сваки командант сигурно упозна са оним што ће и како ће радити други командант, и — што је нарочито важно — што би морао да ради у случају да се са својом или неком другом јединицом не спусти на право место. Јер, каже генерал Гавин, с обзиром да није било ниједне ваздушно-десантне операције у којој су се све јединице спустиле у своје предвиђене рејоне, сваки командант батаљона мора познавати план дејства сваког другог команданта батаљона унутар дивизије. Он мора да буде у стању да изврши било који од тих планова непосредно након искрцавања, исто тако добро као и свој властити.

Често су команданти и командири падобранских јединица и команданти јединица авиона за пренос трупа раније вршили и лично извиђање рејона дејства.

3

Избацивање падобранаца је веома осетљива радња. Ако се десант изводи ноћу, или при неповољним атмосферским приликама (особито ако дува јак ветар — преко 24 км на сат), дејство браниоаче ПАА и недовољна обученост пилота навигатора могу довести до великог растурања падобранаца. (Тако је приликом десанта у Сицилији у одређене рејоне пало свега $\frac{1}{4}$ предвиђених снага, а у Нормандији је 6.000 људи било бачено на огромном простору од 40 x 24 км, док је 60% баченог матери-

јала било изгубљено). Данашњи авион за пренос трупа избацује свој терет — 36—44 падобранца са опремом — нормално падобрански вод, тако да се, под нормалним условима, растури на 800—1000 м (авион лети брзином од 160—190 км на сат). Растурање на оваквом фронту претставља озбиљан проблем за командире вода, нарочито ако буде нападнут одмах при спуштању и ако се растурање удвостручи или утростручи.

Уопште, најважније питање након извршеног десанта јесте брзо прикупљање јединице и њено сређивање, јер је период од момента спуштања па до момента прикупљања снага најкритичнији за падобранску јединицу. Што је тај период дужи, то су већи изгледи да бранилац својим брзим противдејством може уништити тек спуштене падобранце. У овом периоду, нарочито ако се десант спушта ноћу, може лако доћи и до међусобних сукоба између разних група падобранаца. Стога се — да би се извело што брже прикупљање — одређују као зборна места уочљиви земљишни објекти, или се употребљавају лампе, светлећи сигнали, дим, радио и сл. Мале групе падобранаца упућују се у одређене рејоне раније и помоћу радија и визуелних средстава доводе авио-транспорти над зону за избацивање падобранаца.

У најбољем случају, добро извежбан падобрански батаљон може да отпочне организовану борбу 20 минута након спуштања. (У Сицилији је, међутим, за прикупљање само једне чете — било потребно око 5 часова).

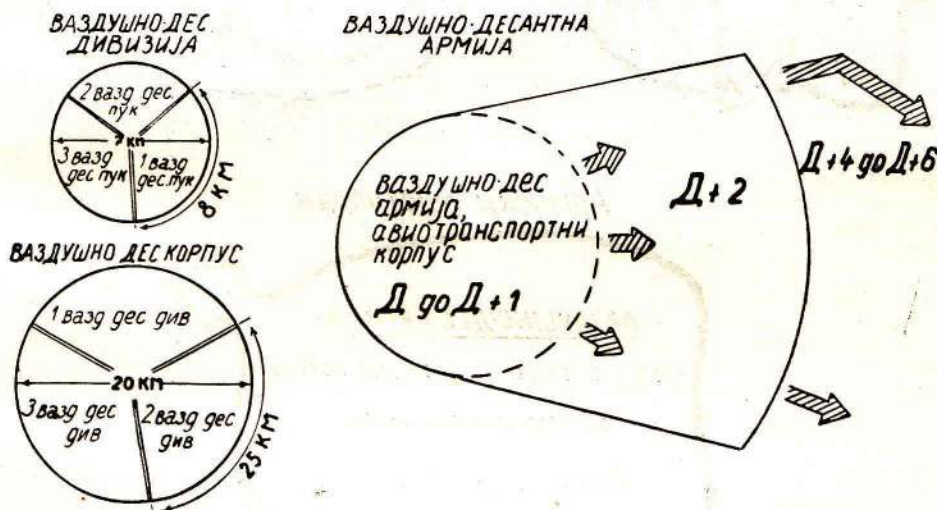
Један падобрански артиљериски дивизион (12 хаубица 75 мм — пренешен на 48 транспортних авиона С-47) може да се сакупи и отвори ватру након нешто више од 1 часа после спуштања.

У операцијама америчких ваздушно-десантних снага једриличарски делови обично су спуштани тек онда када су падобрански делови осигурали њихово спуштање. Међутим, у последњој ваздушно-десантној операцији (форсирање Рајне) једновремено са падобранским били су спуштени и једриличарски делови на посебним — неосигураним рејонима. При оваквој употреби једриличара и за њих се као основни проблем поставља брза оријентација, прикупљање и сређивање јединица. Међутим, и у најбољем случају у оквиру дивизије може проћи више часова док се јединице прикупе, среде, оријентишу и успоставе везе.

Пошто се јединице среде, батаљони, подржани ватром артиљерије са блиских отстојања, нападају и запоседају предвиђене објекте, а потом ваздушно-десантне јединице предузимају све потребне мере да их задрже (ако им је то задатак — а у највише случајева и јесте) до пристизања властитих сувоземних снага, примењујући противнападе и групно поседање мањим снагама са већим отстојањима између појединих рејона и искоришћавајући што боље услове које им за одбрану пружа околно земљиште.

јона за атерирање и да заштити спуштање већег броја дивизија.

При успостављању армиског ваздушно-десантног мостобрана, корпус спуштен на Д дан мора у току Д + 1 да очисти цео мостобран и да га припреми за спуштање другог корпуса. У току спуштања другог корпуса, јединице првог корпуса треба да прошире мостобран за 10—15 км у правцу предвиђеног наступања. Крајем Д + 2 треба да се тако створени мостобран учврсти и да се изврши даљно извиђање на правцу

Сл. 1

По мишљењу генерала Гавина једна дивизија може да заузме и да неколико дана одржи рејон опсега око 25 км. Ако се наслони на неку природну препреку, онда може да држи и већи мостобран. 82 дивизија у Холандији држала је три дана мостобран опсега око 40 км (наслањајући се на две велике реке), али је, у сваком случају, неопходно да се сувоземне трупе најдаље у року од 3—5 дана пробију до мостобрана ваздушно-десантних јединица.

По мишљењу америчких војних стручњака корпус је најмања јединица од које се може очекивати успех при успостављању независног (самосталног) ваздушно-десантног кружног мостобрана (примерно опсега око 70, а пречника око 20 км, ако се, например, корпус састоји од три дивизије), који може да обухвати већи број ре-

на коме ће се на Д + 4 до Д + 6 изводити напад. Између Д + 4 и Д + 6 на мостобрану већ треба да буде успостављено армиско командно место.

Ваздушно-десантни корпус употребљава своје прве јединице тако да обезбеди извршење свог најважнијег (основног) задатка — учвршћивање на непријатељској територији. Величина растурања се обично одређује бројем и врстом задатака који морају да се даду мањим јединицама, положајем и величином рејона за спуштање падобранима и слетањем, распоредом непријатељске ПА артиљерије и његових трупа и вероватном непријатељском реакцијом на искрцавање.

Према америчком гледишту у ваздушно-десантној операцији артиљерија је ефикаснија него у било којој другој врсти опе-

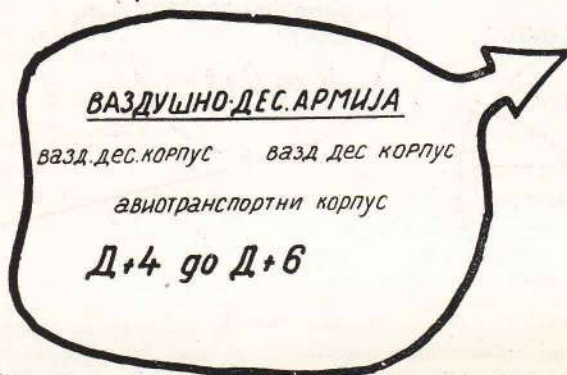
Успостављање корпусног мостобрана

Проширење корпусног мостобрана

Армиски мостобран

Сл. 3

рација, зато што против ваздушно-десантних јединица обично у почетку дејствују разне позадинске, полициске и сличне јединице на које артиљериска ватра има веома јак деморализаторски учинак. Због тога захтевају да се одмах са првим јединицама спусти и део артиљерије.

Ваздушно-десантне јединице обилно помаже авијација бомбардовањем и митраљирањем, стварајући око њих ватрени круг, а кад је могуће помаже их и средња, тешка и бродска артиљерија (ако је десант извршен у домету ових оруђа).

Што се тиче саме тактике дејства ваздушно-десантних јединица након спушта-

ња, Американци нарочито истичу потребу самоиницијативе командира водова, чета и команданата батаљона (због великих тешкоћа у прикупљању јединица и успостављању веза), који често морају и самостално да дејствују, не осврћући се на то што немају везе са претпостављеним. Све јединице морају бити спремне за напад или одбрану у сваком правцу и у свако време. Борба у окружењу сматра се као нормалан услов дејства падобранских јединица. Борци морају бити обучени тако да могу употребити противничко оружје и прилагодити за властиту употребу његове одбранбене објекте.

4

Успешна примена крупних ваздушних десаната у Другом светском рату, непрекидно усавршавање транспортне и остале авијације, усавршавање једрилица, као и потреба за преношењем крупних јединица из САД на друге континенте, навели су војне кругове САД да после Другог светског рата посвете посебну пажњу ваздушно-десантним јединицама и оспособљавању сувоземних снага у целини за пренос ваздухом.

Према подацима којима располажемо, целокупно пешадиско наоружање, зајучно са хаубицом 155 мм, успешно је досада преношено ваздухом. Проблем преноса тенкова ваздушним путем још није успешно решен (осим преноса лаких тенкова).

Генерал Гавин, у глави „Ваздушно-десантне армије будућности“ своје књиге „Ваздушно-десантни рат“, пише: „Будућност наших оружаних снага лежи у ваздуху. Све борбено људство и све што им је потребно за живот и борбу, у будућности, мора бити оспособљено за пренос ваздухом. Само летењем можемо водити будући рат сагласно принципима изненађења, груписања снага и уштеде средстава“.

После рата у САД много се ради на усавршавању падобрана, једрилица и авиона. Због тога се врше опити у циљу проналажења погодних падобрана за исцакање из авиона великих брзина, за спуштање много тежих терета, за лакше и сигурније спуштање смањењем јачине удара при отварању падобрана и за потпуно сигурно отварање падобрана.*)

За смањење растурања при десанту падобранских јединица генерал Гавин предлаже израду авиона са више излазних врата.

Пробе за спуштање много тежих терета врше се са повећаним калотама (куполама) и са свежљевима калота — неколико калота падобрана међусобно спојене.

Ради смањења јачине удара при спуштању на земљу, односно смањења брзине спуштања, такође се врше пробе применом посебних уређаја напуњених експлозивом, који се при спуштању на земљу, односно

*) Ради смањења јачине удара при отварању падобрана у САД су вршене пробе са „нормалним“ типовима падобрана снабдевеним посебним челичним, еластичним опругама „задржачима“. (Немци су у овоме постигли изванредан успех применом падобранске калоте од пантљика).

нешто пре спуштања, пали и тиме се ствара тренутан потисак који смањује брзину пада и омогућава лагано спуштање.

Израђују се потпуно металне једрилице са отвором на стражњем делу — репу, погодне за ношење оруђа и опреме за ваздушно-десантни мостобран, јер раније једрилице од дрвета нису могле да поднесу велику брзину, а приликом њиховог спуштања уз ограде, камене зидове или дрвеће, било је скоро потпуно немогуће да се из њих извуче оружје и опрема због отвора на предњем делу (кљуну). (Према сведочанству генерала Гавина у једној операцији из четири од пет једрилица CG-4 није било могуће извући терет). У почетној фази десанта употребом једрилица није неопходно и запоседање аеродрома у рејонима десанта. Сем тога, за употребу једрилица је важно да су већ вршена успешна подизања једрилица са земље авионом, а да се авион не спушта на земљу. Такође се врше покушаји да се помоћу нарочитих направа омогући спуштању једрилица у рејону десанта на тачно одређено место.

За ваздушно-десантне јединице посебан значај имају транспортни авиони.*)

Поред ових постоји још низ других транспортних авиона, као што су: C-119 (варијант C-82 повећане носивости, појачаног домета), C-124, који преноси лаки тенк M. 24 и топ 155 мм, и низ других.

Огромне могућности САД за производњу транспортних авиона виде се по томе што су у току Другог светског рата произвеле више од 18.000 транспортних авиона.

Сем повећања транспортне моћи авиона и једрилица у САД се много ради на олакшању оружја и друге опреме потребне данашњим јединицама. Поред „Базуке“ — тешке нешто преко 7 кг, бестрајног оруђа 57 мм — тешког 20 кг, бестрајног оруђа 75 мм — тешког 50 кг, а са ногарима 75 кг, знатно је олакшана и тежина хаубице 105 мм, чија је тежина са ранијих 5000 фунти (2268 кг), употребом посебне алуминијумске смесе тврђе од челика, смањена на 3450 фунти (1564 кг), тј. за око 700 кг.

У циљу повећања покретљивости ваздушно-десантних јединица амерички струч-

*) САД имају низ првокласних транспортних авиона, од којих су неки, као транспортери за стратегиске потребе и други знатно мањи, већ у Другом светском рату показали добре резултате. У следећој табели износимо њихове најважније карактеристике.

Тип авиона	Брзина лета миље—час (км)	Користан терет у тонама	Домет у миљама (км)
Kurtis Frajt C-46	175 (280)	5	750 (1200)
Daglas C-47	160 (260)	3	1200 (1930)
Pakit C-82	200 (320)	5	1200 (1920)
Skajmaster C 54	210 (340)	4,5	2500 (4020)
Globmaster C-74	200 (320)	25	3400 (5470)
Kostaljnј C-69	225 (360)	10	4500 (7240)
Konstituiscn	300 (480)	35	6000 (9650)
Stratokruiser C-97	200 (320)	8,5	3400 (5470)
Reinboј	400 (640)	46 путника	
HC-99ј	175 (280)	50	3000 (4830)

њаци предвиђају конструкцију посебних авиона за ношење возила, способних да се по одвајању од авиона крећу по земљи као свако друго моторно возило, док би авион ишао по овакво ново возило.

Све ове мере које САД предузимају говоре да се при употреби крупних ваздушно-десантних јединица тежиште померило с падобранских десаната на десанте слетањем, чиме се осетно олакшава припрема ваздушно-десантних јединица.

Вероватно је да ће даље усавршавање транспортне, бомбардерске и ловачке авијације, једрилица и падобрана, и даље олакшање борбених средстава јединица, на чему се у САД такође интензивно ради, омогућити не само пребацивање десаната знатно већих од оних који су употребљени у Другом светском рату, већ и обичних сувоземних јединица после врло кратке припреме.

Од 110 милиона бораца Другог светског рата преко 200.000 људи узело је учешћа у ваздушно-десантним операцијама (тј. приближно сваки 500-ти борац).

Мерама које амерички војни кругови предузимају у циљу што лакшег преношења јединица ваздухом (а сличне мере у мањем или већем степену предузимају и друге армије), вероватно ће се овај број у будућности знатно повећати, тако да ће ваздушно-десантне јединице бити способне да изврше сваку врсту сувоземних операција као први ешелони нападних јединица у циљу „вертикалног обиласка“ браниоачевог утврђеног појаса, тј. као јединице за заузимање ваздушно-десантног мостобрана, на коме ће се спуштати остале сувоземне крупне здружене јединице у циљу стварања нових фронтава на браниоачевој територији.

Несумњиво је да ће у даљој припреми ваздушно-десантних јединица, њиховој организацији и тактици, као и преношењу осталих сувоземних јединица ваздухом, армија САД играти видну улогу.

Потпуковник **Александар Бакић**
Мајор **Милан Доротка**

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Капетан I ранга МЛАДЕН ИКИЦА

МИНСКО-Артиљериски Положај

(Поводом чланка „Особености противдесантне одбране у уским морима“)

У „Војном делу“, бр. 3 за 1950 годину, изашао је чланак капетана I ранга Љубе Трута „Особености противдесантне одбране у уским морима“, у којем је аутор изнио опће податке о десанту и противдесантној одбрани, са освртом на особености у уским морима. Пошто су нека излагања о минско-артиљериском положају (МАП), по моме мишљењу, недовољно јасна, сматрам да би било нужно заострити и убрзати њихово ријешење и сређивање, тим прије што чине саставни дио обуке наших официра морнарице. Немам намјеру да у овом осврту дајем неке мјеродавне закључке, већ само да својим излагањима побудим и остале другове из морнарице да својим знањем и искуством допринесу правилном ријешењу овога питања.

У чланку се, на страни 27, наводи: „Минско-артиљериски положај обухвата: морска минска поља, противчамчане барикаде, противподморничке и противторпедне мреже, стационирану обалску артиљерију и припремљене амбласмане за покретну обалску артиљерију; инжињерске противдесантне препреке на обалском рубу; техничка средства за извиђање и осматрање; навигациско-топографско уређење положаја; командна места и обалске станице осматрања и везе“. На истој страни се овако објашњава циљ изградње МАП: „У том циљу (тј. у циљу противдесантне одбране, моја примедба) припрема се и изграђује минско-артиљериски положај који омогућава једновремену употребу јединица флоте, авијације и обалске одбране. Основна намена минско-артиљериског положаја састоји се у отежавању кретања и онемогућавању маневра десанта како би се олакшао и обезбедио удар поморских и ваздухопловних снага противдесантне одбране“.

Мислим да ово тумачење не даје потпуно тачно објашњење у погледу циља, избора средстава и мјеста оваквих положаја у систему одбране обале, и то из слиједећих разлога:

а) Читави систем одбране обале саздан је негдје гушће и чвршће, негдје ријеђе у зависности од важности и осетљивости обале, њене конфигурације и на основу свих могућих дејстава како свакодневних тако и повремених — при чему, разумљиво, опасност од десанта, тј. од губитка територије има првостепени значај. Међутим, не треба изгубити из вида, како рекох, и остале чиниоце, првенствено обезбеђење властите флоте и њених база и осигурање властитих дубобалских поморских комуникација. Из тога и произ-

лази да је циљ изградње МАП-а шири, тј. да у систему обалске одбране, на осетљивим правцима и пред осетљивим мјестима за искрцавање, поред осталог, отежа непријатељу маневар и приступ ка обали у ком било циљу, а нарочито против десанта, и да на тај начин браниоцу омогући извођење удара под најповољнијим околностима. Притом не би требало губити из вида утицај конфигурације обале, тј. који дјелови одбране имају услове за стварање оваквих положаја.

б) Из самог назива овог положаја види се да је он комбинација минираног морског подручја са артиљерском заштитом. На овом подручју и над њим дејствују бродови, авијација и обалска (можда и бродска) артиљерија за време док непријатељски десант (спутан у маневру границама разминираниог појаса, који су му прегходно извршили његови миноловци) покушава да се пробије кроз ово подручје. Не улазећи у питање сврсисходности оваквог маневра од стране извршиоца десанта, о чему ће касније бити ријечи, у чланку није јасно мјесто и улога барикада и мрежа у саставу МАП и препрека на обалном рубу, које ступају у дејство када се непријатељ хвата обале, тј. када је већ прошао минско подручје. Сматрам да је и овдје нужно напоменути да се МАП (ако се изграђује) **поставља као дио јединствене цјелине одбране** у којој су заступљена сва средства која су у чланку наведена, али не полазећи првенствено од МАП-а, већ од опћих потреба одбране и допуњујући их ако прилике на МАП-у то захтјевају. То значи да се засебна средства извиђања, командовања, па и засебна артиљерија, не постављају у првом реду ради МАП-а, него ради одбране обале у цјелини, и да се тек по потреби врше допуне у том систему на тим положајима који добијају свој посебан значај.

в) У чланку се на неколико мјеста објашњава улога и дејство на МАП (стр. 23, 27, 28, 29, 30, 37, 38) и потцртава његов значај, из чега произлази да треба изградити што већи број оваквих положаја, тј. свуда ондје гдје се може претпоставити опасност од искрцавања, да би се осигурало отежавање кретања. Осим тога, треба обезбједити учешће властитих бродова и авијације на угроженом рејону, да би МАП, као такав, збиља био искоришћен, иначе би се борба свела само на артиљериску (између десантне и обалске артиљерије). Стога и овдје треба водити рачуна не само о могућностима изградње МАП-а, већ и о могућностима правовременог доласка властитих бродова и авијације на угрожени МАП. Ако се још узму у обзир особености уског мора, гдје се непријатељ, под заштитом ноћи, може неопажено да приближи, иако бранилац можда зна за његову концентрацију (у Нормандији су Савезници успјели да постигну чак и тактичко изненађење), онда је јасно да вријеме доласка пред МАП и евентуално задржавање, углавном, зависи од нападача. Због тога се и поставља питање до које се мјере може узимати МАП као једно од сигурних средстава за постизавање сасређеног ударца са мора, копна и ваздуха по десанту укљештену у минско поље. Поред осталог, не треба рачунати да ће непријатељ бити толико наиван и да ће изабрати прилазак ка обали који је непогодан за њега, а погодан за браниоца. То би било неопроствиво, осим у случају крајње нужде, хитности или необавјештености, а подаци из прошлог рата показују какве су све припреме за омекшавање одбране вршене прије искрцавања.

г) Према искуствима из рата начелно је примењиван слиједећи начин извршења десанта: превоз десанта преко мора на већим транспортним и десантним бродовима, сидрење на око 10 км од обале (линија сидрења), прекрцавање таласа првог ешелона у јуришна десантна средства и искрцавање на обалу. То значи да се пред МАП вршило прекрцавање на ситна осјетљива средства (која су због своје многорбојности и веће покретљивости ипак трпела мање губитке). Други начин је био да се на ситним јуришним (или прикладним) средствима вршио превоз преко мора и искрцавање на обалу. Овај други начин је могућ у уским морима гдје то дозвољавају временске прилике, изненађење и неактивност противника на мору. У првом случају треба тежити да се нападну транспортни, односно десантни бродови, јер напад на средства, која се крећу по МАП-у и којима положајна дубина мина исто тако не смета као ни властитим торпедним чамцима, не може имати неког већег утицаја на потпуно одбијање десанта (напад је краткотрајан, уперен само на један, и то први дио десанта, тј. против средстава која претстављају незахвалан циљ за торпеда и која лако и брзо маневришу). Треба још рачунати и на дејство браниоачеве бродске артиљерије, ако је за то употребљена и ако није ангажована у борби са артиљеријом бродске подршке десанта. Према томе, поставља се питање: против кога су уперени сасређени ударци на МАП ако у првом случају већи бродови уопће за прво вријеме не улазе у МАП, односно ако се у оба случаја по МАП-у крећу мања десантна средства (у ова мања десантна средства убрајам десантне јуришне чамце, јуришне тенкоконсе и слична јуришна десантна средства) и да ли је упутније напасти десант на маршу и не чекати његов долазак пред обалу?

д) Десант уствари претставља јако заштићен конвој који се начелно креће уз претходно осигурање превласти на мору и у ваздуху, тако да се неометано може кретати и што лакше искрцати на обалу. Напад против десанта на МАП врши се сасређеним ударцем авијације и торпедних јединица, уз подршку обалске, евенгуално и бродске артиљерије. То значи да торпедна јединица (чамци) очекује напад на МАП прикривена у маневарском рејону, тј. између обале и допунског одбранбеног појаса. Из тога рејона она полази у напад или пробија бочну заштиту десанта ради вршења напада, ако браниоачеви бродови нису на вријеме стигли у рејон искрцавања. По извршеном нападу торпедна јединица (чамци) враћа се у маневарски рејон ако је напад успио и десант одбијен, односно отјеран, или се повлачи из тог рејона, ако је на то принуђена. У сваком случају, не може се претпостављати потпуно уништење десанта, нити маневарски рејон сваког МАП-а може осигурати заклањање од дејства непријатеља. Због тога, нарочито по извршеном нападу, па чак и за вријеме самог напада, треба рачунати на пробијање бочне заштите десанта и на јако дејство непријатељске непосредне заштите десанта (стражарских чамаца, стражарских бродова) и да ће заштита од стране властите обалске артиљерије зависити од тога до које је мјере непријатељ везује. Зато треба претходно добро оцјенити на којем ће мјесту напад на десант имати највећег успјеха и да ли је баш МАП, с обзиром на све досада изложено, за то најподеснији. Ако се има у виду да се десант нормално врши у зору, онда ће и излазак ТЧ по извршеном нападу вјероватно бити по дану, тако да би

напад изгубио сва преимућства која му даје ноћ (као најпогодније вријеме за напад на десант).

ђ) Сасређени напад на МАП претставља врхунац садејства између сувоземних, поморских и ваздухопловних снага. Чак и ако одбацимо све потешкоће које треба пребродити за извођење обуке у овом смислу, садејство је ипак отежано због тога што вријеме извршења десанта не зависи од браниоца, већ од нападача. Ако се претпостави да је познато мјесто и вријеме испловљења десанта, његова брзина, па чак и мејсто искрцавања, ипак није могуће предвидјети тачне курсеве по којима ће возити, односно промјене у брзини, начин постројавања, чекање на разминирање и сл., тј. сваку и најмању промјену времена. Ако бранилац није у стању да тачно предвиди вријеме у којем ће десант бити на МАП-у и то толико раније колико је потребно да авијација и ТЧ благовремено дођу на МАП, читав напад може отпочети прерано или прекасно. Поставља се питање да ли се то може избјећи осим ако су полазни положаји авијације и ТЧ толико близу МАП-у да је вријеме за њихову припрему, долазак и извршење напада краће од времена које је десанту потребно за пролаз кроз минске препреке.

е) Значај минског оружја, нарочито због појаве индукционих мина, порастао је у току последњег рата. Приступ обали данас захтјева много већу опрезност и дуготрајну припрему кад се ради о операцији искрцавања. Стога се и свака десантна операција темељито припрема за противминску одбрану на маршу, а нарочито при приближавању обали. Разминирање прилаза обали врши се темељито и редовно почиње знатно прије доласка десанта пред МАП. До које ће мјере бранилац успјети да поново успостави поремећени мински режим, након претходног разминирања, зависи од његовог сазнања и могућности. Поред тога, код већих десаната нападач обично пробије главни и допунски одбранени појас специјалним средствима за пробијање минског поља (већи бродови са средствима против потопивости, мања десантна јуришна средства којима се управља из даљине „ДРОНЕ“). Због тога бранилац треба и овај фактор да узме темељито у разматрање при оцјени непријатељских намјера и метода извршења, као и при одлуци о задавању ударца на најпогоднији начин.

ж) На страни 28 стоји: . . . „у борби на минско-артиљериском положају формира се здружени одред од ратних бродова свих класа и типова, подморница, авијације и обалске артиљерије“, тј. не предвиђа се само сасређени ударац лаких јединица (ТЧ) и обалске артиљерије, и, евентуално, артиљерије обалских снага (дакле, углавном, снага обалске одбране), већ и главнине флоте која ће, углавном, дејствовати артиљеријом из маневарског рејона, а у случају разбијања извршити гоњење десанта. Чак и ако се узме у обзир да су сви услови за извршење оваквог ударца испуњени (да сваки МАП, па и овај, збиља одговара развоју и погодном дејству из маневарског рејона, да је начин садејства на свим МАП-има, па и на овом, организован, увјежбан, да се тачно зна да ће се десант извршити баш на том МАП-у, итд.), ипак, још увијек остаје да се главнина, која је — успут речено — одређена да туче непријатеља на отвореном мору, благовремено прикупи у угроженом подручју и припреми за напад. Ако се и то постигне, треба водити рачуна и о томе што се може десити ако десант ипак не буде одбијен и главнина буде

принуђена да се повлачи прикљештена обалом, минским препрекама, непријатељским бродовима и авијацијом. Зато, при одлучивању (водећи рачуна о односу снага) треба мислити и о овоме, јер ће нападач редовно вршити десант са знатно повољнијим односом снага у бродовима и авијацији.

Ово неколико наведених примјера изнио сам, поред осталог, и због тога што сам приликом читања поменутог чланка имао утисак да је противдејство непријатеља, тј. извршиоца десанта, донекле запостављено. Пошто Јадранско Море претставља изразити примјер уског мора и пошто конфигурација наше обале, са сплетом многобројних отока разних величина, даје најразличитије могућности за одбрану, сматрам да је ово питање од нарочитог значаја за нашу морнарицу. Стога и мислим да ће у оваквој измјени мишљења и искустава и ови проблеми наћи своје правилно и коначно ријешење.

* Водостано се ради о данима 100 мјм јер у тој врсти приликом одређивања мерења димњацима и објектима сличним димњацима, употребљава се објектима 100 мјм са 18 хауница 126 мм — А. Д.

БИБЛИОГРАФИЈА

„ЦРВЕНА АРМИЈА ДАНАС“

У новембру прошле године у САД изашла је књига „Црвена армија данас“ од пуковника Луис Б. Елиа, дугогодишњег официра америчке обавештајне службе. У овој књизи аутор се старао да прикаже снагу Совјетске армије, њену организацију и тактику. Он детаљно расправља о свим родовима војске, даје низ упоређења између Совјетске и осталих армија — углавном армије САД — и труди се да америчким официрима да што вернију претставу о саставу и снази Совјетске армије. Међутим, и поред интересантности, ове податке треба узимати са резервом.

Овом приликом, изнећемо само неке податке о организацији Совјетске армије које аутор даје, углавном, у додатку 2 своје књиге.

У новом типу совјетске стрељачке дивизије која има 11.000 људи запрежна стока је скоро потпуно замењена моторним возилима, тако да се цела дивизија може моторизовати ако би се ојачала само са 80 камиона, као што се то већ показало на послератним маневрима у Немачкој.

Аутор не даје тачне податке о томе колико је стрељачких дивизија већ прешло на нови тип организације, али наглашава да се нова опрема дели постепено, тако да још има стрељачких дивизија старог типа.

Дивизија новог типа има: три стрељачка пука, тенковски пук (50—55 тенкова Т-34 и 15—20 самоходних оруђа 100 мм монтираних на шасији Т-34), артиљерску бригаду од 72 оруђа (24 топа 76 мм, 36 хаубица 122 мм и 12 бацача 120 мм*), ПТ дивизион, извиђачки батаљон са неколико лаких оклопних кола и већим бројем мотоцикла, јединицу ПАО са топовима 37 мм и остале родове и службе.

Стрељачки пук има три стрељачка батаљона, пуковску артиљерију са самоходним топовима 76 мм, бацачима 120 мм и ПТ топовима 57 мм, као и остале јединице.

Стрељачки батаљон има три стрељачке чете (200—250 пушка, 27 лаких митраљеза, 9 тешких митраљеза), две чете тешких оруђа (8—12 тешких митраљеза и 8—12 бацача 82 мм) и остале ситне јединице. Из упоређења америчке пешадиске и совјетске стрељачке дивизије види се да совјетска дивизија има 11.000, а америчка 18.000 људи, тј. 7.000 људи више, да обе имају по 72 оруђа дивизиске артиљерије (код америчке дивизије само хаубице, тј. три дивизиона 105 и један дивизион 155 мм, сваки по 18 хаубица), да тенковски пук совјетске стрељачке дивизије има око 70 тенкова и самоходних оруђа, а дивизиски тенковски батаљон америчке пешадиске дивизије око 80 тенкова („Патон“) и да совјетска дивизија има 72—108 бацача 82 мм и 24—36 бацача 120 мм, а америчка — по 36 бацача 81 и 107 мм.

Даље аутор наводи да се 24 топа 76 мм и 36 хаубица 122 мм совјетске артиљерије могу грубо изједначити са 54 америчке лаке хаубице, тј. са три дивизиона дивизиских хаубица 105 мм, и да по снази ватре совјетском дивизиону од 12 тешких бацача 160 мм (САД немају бацаче одговарајућег типа) одговара 18 америчких тешких

* Вероватно се ради о бацачима 160 м/м, јер аутор, при упоређењу артиљерије америчке пешадиске и совјетске стрељачке дивизије, упоређује 12 бацача 160 мм са 18 хаубица 155 мм — А. Б.

хаубица, тј. дивизион дивизиских хаубица 155 мм, али да совјетски бацач од 160 мм има свега 1/3 домета хаубице 155 мм (домет хаубице 155 мм износи 16,3 јарди, тј. 14,7 км).

Укупан однос тенкова у америчкој и совјетској стрељачкој дивизији приближно износи 1,75 према 1 у корист америчке дивизије (америчка дивизија има 149 тенкова — рачунајући и лаке тенкове, а совјетска само 85 тенкова и самоходних оруђа).

Међутим, совјетска стрељачка дивизија има око 180 артиљерских оруђа изнад 76 мм, а америчка само 144 оруђа, тј. 1,25 према 1 у корист совјетске дивизије.

Иако по мишљењу аутора не постоји велика разлика између обе дивизије у снази ватре, израженој у тонама муниције које се могу избацити у току једне минуте, огроман вишак од 7000 људи у америчкој дивизији аутор објашњава знатно вишим стандардом мирнодопског живота људства америчке армије и, због тога, неопходном потребом да се за снабдевање мора ангажовати далеко више људи у америчкој него у совјетској дивизији. Тако, на пример, у америчкој дивизији ангажовано је за припрему хране у кухињама 900 људи више него у кухињама совјетске дивизије, а у санитету америчке дивизије има око четири пута више људи него у санитету совјетске дивизије; америчке инжењерске јединице и јединице за везу имају знатно више људства од совјетских јединица. Осим тога у америчким јединицама постоје тзв. „допунске јединице“ (на пример, пешадиска чета има око 20 људи) за брзу попуну губитака, тако да је бројно стање америчке скоро два пута веће од бројног стања совјетске чете, иако америчка чета има само нешто више оруђа.

Аутор даље наводи да је у совјетским јединицама за службу снабдевања, медицинску помоћ, евиденцију о рањеном и погинулом људству и за извештавање њихових породица ангажован минималан број људи, да је храна совјетског човека у грађанству веома оскудна, да код куће има врло мали конфор и удобности, тако да лишавања у рату не утичу много на његов морал и да је задовољан са храном у армији, јер је она ипак боља од оне на коју је навикао код куће.

Совјетска стрељачка дивизија „старог типа“ која је такође послератна, сасвим је слична „новом типу“ дивизије, само што има артиљерију са коњском вучом и коњичке извиђачке јединице.

Тенковска дивизија Совјетске армије од 10.500 људи има три пука средњих тенкова (180 до 210 тенкова Т-34 и неколико стрељачких чета), тешки тенковски пук (40 до 50 тешких тенкова и 20 до 25 тешких самоходних оруђа), мотострељачки пук (три мотострељачка батаљона, дивизион од 12 топова 76,2 мм, мешовити минобацачки дивизион бацача 82 и 120 мм), јединицу минобацача 120 мм, јединицу хаубица 122 мм, јединицу од 12 ракетних бацача 132 мм, ПА дивизион, извиђачки батаљон са неколико тенкова Т-34 и већим бројем мотоцикла и остале јединице.

Аутор не даје укупан број артиљерских оруђа у тенковској дивизији, само каже — да има 36 оруђа 76 мм.

Однос тенкова приближно износи 1,4 према 1 у корист америчке дивизије, пошто америчка оклопна дивизија има 373 тенка (рачунајући и 58 лаких), а совјетска тенковска дивизија 260 — 285 тенкова и самоходних оруђа.

Иако нема података о тачном броју циви у совјетској тенковској дивизији, ипак се може закључити да је већи него у америчкој, тако да постоји сличан однос као и између стрељачких дивизија, тј. америчка дивизија има више тенкова, а совјетска више артиљерије.

Механизована дивизија је по броју људства најјача дивизија Совјетске армије, јер има 12.500 до 13.000 људи. Она има три механизована пука (сваки по два мотострељачка батаљона, батаљон средњих тенкова од 20 до 25 тенкова Т-34, дивизион топова 76 мм, мешовити минобацачки батаљон 82 и 120 мм и остале јединице), пук средњих тенкова (60—70 тенкова Т-34), тешки тенковски пук (40 тешких самоходних оруђа и 20 тешких тенкова*), минобацачки пук 120 мм, хаубички пук 122 мм, дивизион ракетних минобацача (12 ракетних бацача 132 мм — кађуше), ПА дивизион са топовима 37 мм, извиђачки батаљон са неколико тенкова Т-34 и већим бројем мотоцикла и остале јединице.

*) Вероватно их има више од наведеног броја.

Према томе, ако се совјетска механизована дивизија, која има 180—205 тенкова и самоходних оруђа, упореди са америчком дивизијом од 149 тенкова, онда се добија однос 1,3 према 1 у корист совјетске дивизије. Иначе, између њих постоји доста сличности: трима совјетским механизованим пуковима одговарају три америчка пешадиска пука, тенковском батаљону америчке дивизије одговара тенковски пук совјетске механизоване дивизије, тенковском батаљону совјетског механизованог пука одговара тенковска чета америчког пешадиског пука. Међутим, однос артиљериских оруђа не може се дати пошто недостају подаци за совјетску дивизију (сем да има око 100 бацача 82 и 120 мм), док јачина људства совјетске механизоване дивизије износи свега 60% људства америчке пешадиске дивизије.

Аутор наглашава да су подаци с којима располаже о **совјетској коњичкој дивизији** само донекле поуздани. Према тим подацима њена јачина износи 4.500—4.800 људи и састоји се из три коњичка пука (сваки јачине 1.100 људи), артиљеријског пука од 12 топова 76 мм и 12 бацача 120 мм (сви на коњску вучу). Сваки коњички пук има дивизион од 12 бацача 82 мм, батерију од 4 топа 76 мм и ПА батерију од 4 топа 57 мм.

Према подацима, који су такође само донекле поуздани, совјетска **артиљериска дивизија**, јачине 9000 до 10.000 људи, има лаку топовску бригаду (4.000 људи) са 72 топа 76 мм, лаку хаубичку бригаду (2.500 људи) са 48 хаубица 122 мм, пук средњих хаубица (1200 људи) са 24 хаубице 152 мм, дивизион или пук средњих топова (700 или 1200 — 1300 људи) са 12 или 24 топа 122 мм, и остале јединице које имају 800 људи. Аутор даље примећује да се артиљериске дивизије могу састојати само из средње и тешке артиљерије.

Према вероватним подацима **стрељачки корпус** Совјетске армије састоји се из две до три стрељачке дивизије, једне тенковске или механизоване дивизије и корпусне артиљерије (обично један дивизион хаубица 152 мм, један дивизион топхаубица 152 мм и један дивизион топова 122 мм), тако да према броју које улазе у састав корпуса између њега и америчког корпуса нема знатне разлике.

У Другом светском рату **коњички корпус** је имао приближно три коњичке дивизије, један или два тенковска пука (пук са 65 тенкова Т-34), један дивизион самоходних оруђа са 21 оруђем 85 или 100 мм (вероватно се ради о пуку), један ПТ пук са 24 оруђа 76 мм и 12 оруђа 57 мм, један минобацачки пук са 24 бацача 120 мм и један ПА пук са 16 топова 37 мм.

Према недовољно поузданим подацима **пољска армија** састоји се из два до пет стрељачких корпуса и армиске артиљерије (која може да буде формирана као артиљериска дивизија). Армиска артиљерија обично се састоји из три пука топова 76 мм (вероватно бригада), три пука хаубица 122 мм, три пука минобацача 120 мм, три пука или три дивизиона ракетних минобацача 132 мм, једног пука хаубица 152 мм, једног пука топ-хаубица 152 мм и једног пука топова 122 мм.

Према ауторовој процени **механизована армија** се састоји од три до пет дивизија, од којих могу бити две до четири механизоване, једна до две тенковске и једна од две стрељачке, потпуно моторизоване дивизије.

Фронт (група армија) у свом саставу може имати две до пет стрељачких армија, једну до три механизоване армије и једну ваздухопловну армију.

Ваздухопловна армија може имати две до пет ваздухопловних дивизија (свака дивизија по четири пука, сваки пук по две до четири ескадриле, а ескадрила по 15 апарата) тако да ваздухопловна армија може имати до 1200 апарата.

Из наведених података се види да се Совјетска армија у послератном периоду интензивно механизује. Нарочито је интересантно да се тенковски пук укључује у састав стрељачке дивизије и да совјетска стрељачка дивизија, онаква каква је била у Другом светском рату, више не постоји, јер се данас под именом стрељачке дивизије подразумева моторизована дивизија.

Из ове књиге износимо још следећу упоредну таблицу важнијег наоружања совјетске и америчке дивизије и однос домета појединих оруђа.

	Совјетска стрелачка дивизија	Америчка пешадска дивизија	Совјетска механизо- вана дивизи- ја	Совјетска тенковска дивизија	Америчка оклопна дивизија
Тенкови:					
— лаки	нема	9	нема	нема	58
— средњи	50—55	12	120—145	180—210	240
— тешки	нема	123*)	20**)	40—50	75*)
Самоходни топови:					
— лаки	12—24	нема	нема	нема	нема
— средњи	15—20	нема	нема	нема	нема
— тешки	нема	нема	40**)	20—25	нема
Оруђа пољске артиљерије:					
— лаки топови	24	нема	?	36	нема
— лаке хаубице	36	54	?	?	54
— средње хаубице	нема	13	?	?	18
— ПТ топови	48	нема	нема	нема	нема
— гардиски минобацачи	нема	нема	12	12	нема
Тешки бацачи:					
— совјетски 120 мм					
— амерички 105 мм	24—36	36	—***)	?	нема
Оруђа пешадског батаљона:					
— средњи бацачи	72—108	36	***)	?	4
— лаки бацачи	нема	81	нема	нема	48
— тешки митраљези	72—108	36	?	?	152
— лаки митраљези	243	81	?	?	180
— аутоматске пушке	нема	405	нема	нема	68
— пушке	1944	1944	?	?	864
— базуке 2,36 инча (59 мм)	нема	81	нема	нема	160
— базуке 3,5 инча (89 мм)	нема	99	нема	нема	68
— бестрзајни топови 57 мм који се преносе на рукама	нема	81	нема	нема	нема
— бестрзајни топови 75 мм који се преносе на рукама	нема	36	нема	нема	нема
Лаки ПА топови:					
— совјетски 37 мм и	Мање не-			Мање него	
— САД 40 мм	го аме- ричка	64		америчка	64

*) САД сада употребљавају средње-тешки тенк „Патон“.

***) Вероватно више од наведеног броја.

****) Сматра се да укупно има 100 средњих и тешких бацача.

Максимални домет

СОВЈЕТСКИХ ОРУЂА			АМЕРИЧКИХ ОРУЂА		
Бацачи 82 мм	3.350 јарди	(3000 м)	Бацачи 81 мм	3.300 јарди	(3000 м)
Бацачи 160 мм	5.500 "	(5000 м)	Бацач 4,2 инча		
Бацачи 120 мм	6.300 "	(5600 м)	(107 мм)	4.400 "	(4000 м)
Хаубица 122 мм	13.200 "	(12.000 м)	Хаубица 105 мм	12.200 "	(11.100 м)
Хаубица 152 мм	13.600 "	(12.400 м)	Хаубица 155 мм	16.300 "	(14.900 м)
Топ хаубица			Хаубица 8 инча		
152 мм	18.900 "	(17.200 м)	(203 мм)	18.500 "	(16.900 м)
Топ 122 мм	22.800 "	(20.800 м)	Хаубица 240 мм	25.300 "	(23.100 м)
Топ или хаубица 203 мм	?		Топ 155 мм	27.000 "	(24.600 м)
Топ или хаубица 210 мм	?		Топ 8 инча (203 мм)	35.500 "	(32.400 м)

Напомена: бројеви у метрима су приближни (јард има 0,914 м, а инча 25,4 мм)

Потпуковник АЛЕКСАНДАР БАКИЋ

ИСПРАВКЕ

Молимо читаоце да у броју 5 часописа „Војно дело“ исправе следеће важније штампарске грешке:

На стр. 76 ред 2 одозго место промена ставити промене

* " 77 " 20 одоздо " отезати " отежати

" " 81 " 16 одозго " каже " каже се

На стр 83 ред 3 одозго место: У вези с овим мора се померити почетак подухвата „Барбароса“ до 4 недеље. Ставити: У вези с овим мора се померити почетак подухвата „Барбароса“ до 4 недеље.

На стр. 85 ред 29 одозго место посредно ставити непосредно

" " 87 " 1 одозго место постављених ставити растављених

" " 100 " 27 одоздо место (реке Тисе) ставити (преко Тисе)

ЦЕНА 30.— ДИИ.